
Sóvidék

SZOVÁTA KÖZMŰVELŐDÉSI FOLYÓIRATA

I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM 2009. NOVEMBER

A szerkesztőség a Bernády Közművelődési Egylet tagja.

Főszerkesztő: SZOLLÁTH HUNOR

Főszerkesztő-helyettes: Ország Péter

Ügyintéző: Király Katalin

Technikai szakember: Tolokán Miklós

Szakmai tanácsadó testület:

Bereczki Gyöngyvér, tanár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

Ferenczi Szilárd, történész, Kolozsvár

Kuti Botond, képzőművész, Kolozsvár

Levelezési cím: Fülemlé utca 13 szám, Szováta, 545500, Maros megye, Románia.

e-mail: szerkesztoseg@prosovidek.ro

szksz@yahooogroups.com

Telefonszám: 0745904473.

Honlap: www.prosovidek.ro

Grafikai szerkesztés: Siklódi Zsolt

Tördelés: Fülöp Márta

Korrektúra: Fazakas Attila, Ország Péter

Fordítások: Ágoston Delinke (angol), Székely Anna (román)

A lapszámot Bocskay Vince szobrászművész kisplasztikái díszítik.

Címlapon: Bocskay Vince: *Az elfelejtett költő* - 1984, terrakotta, 42x44x24

© Sóvidék szerkesztőség, Szerzők.

ISSN: 2066-0146

A lapszámot támogatta: Szülőföld Alap Iroda, Maros Megye Tanácsa

Tartalomjegyzék

Levél

Levél a só őreihez <i>A letter to the guardians of the salt</i>	5
--	---

Forrás

SZOLLÁTH HUNOR: A szovátai református felekezeti iskola a két világháború között <i>The Reformed School in Sovata, between the two World Wars</i>	6
--	---

KOVÁCS MÓZES: Országos kirándulás szervezése az Ady Endre középiskolában, 1960; I. rész (Visszaemlékezés) <i>Organising a trip in the Ady Endre High School, 1960 I. (Recollection)</i>	12
--	----

RÁDULY JÁNOS: Sóváradi záloglevél, 1652. október 29. (Forrásközlés) <i>Pawn-letter from Sovárad dating from the 29th of October 1652 (Publication)</i>	18
---	----

MÁRTON BÉLA: Az Éltető család (Forrásközlés) <i>The "Éltető" Family (Publication)</i>	22
--	----

Művek, mesterek

MÁRTON BÉLA: Az Éltető család és fűrészüzeme <i>The "Éltető" family and its sawing factory</i>	25
---	----

SZENTES TÜNDE ZSUZSÁNNA: „Sikerekben gazdag életpálya, sok-sok örömmel” (Beszélgetés MÁRTON BÉLÁVAL) <i>"A successful and happy carrier" (An interview with Béla Márton)</i>	34
---	----

Zöld sarok

GUB JENŐ: Biológiai gyermekjátékok és játékszerek a Sóvidéken <i>Biological toys for children in the region of Sovata</i>	40
--	----

Lelek, g.öröngyök

FAZAKAS ÁRTILA: Forró, nyári fűszerek; A felhők nagy tengere; Tuván torokkal (Versek) <i>Poems</i>	46
---	----

P. BUZOGÁNY ÁRPÁD: Egy jó beszélgetés (Novella) <i>A great conversation (Short story)</i>	49
--	----

MOLNOS FERENC: Születésnap (Novella) <i>Birthday (Short story)</i>	54
---	----

Tartalomjegyzék

BERECZKI KÁROLY:	Szüülőföldem, Szováta (Vallomás) <i>My Homeland, Sovata (Confession)</i>	60
NAGY MIKLÓS KUND:	Az emberarcú szobrászat <i>The human-faced sculpture</i>	64
NÉMETH JÁNOS:	Kék havasok éke, Nagycseréfkék alatt Marosvécsen (Versek) <i>Poems</i>	72

Horizont

DR. JESZENSZKY GÉZA:	1989, legremekebb óránk <i>Our most wonderful hour, 1989</i>	75
ORSZÁGH PÉTER:	„A magyar irodalom a magyar történelem tükré és alakítója”. (Beszélgetés DR. POMOGÁTS BÉLÁVAL) “Hungarian Literature, the mirror of Hungarian history (An interview with Béla Pomogáts)	88
FEKETE ÁRPÁD:	Egy kopjafa avatás margójára <i>On the margins of a wooden headboard</i>	86

Tollhegy

HÉGYI NOÉMI:	A szovátai sportélet története a kezdetektől napjainkig (DERZSI FERENC - FEKETE ÁRPÁD: <i>A Szovátai Athletikai Clubtól a Medve-tó Sportegyesületig. Szováta, 2009.) The history of sport in Sovata from the beginnings to our days</i>	87
BUZOGÁNY ÁRPÁD:	Helyismereti kézikönyv 1. (AMBRUS LAJOS (szerk.): <i>Helyismereti olvasókönyv. Korond. Firtos Művelődési Egylet, Korond, 2001.) A manual of local knowledge 1.</i>	89
FÜLÖP RITA:	Sors- és lélek-keresztmetszetek. (KOZMA MÁRIA (szerk.): <i>Bocskay Vince. Múterem Sorozat. Pallas Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008.) Cross- sections of souls and destinies</i>	91

Kivonatok

REZUMATE	93
ABSTRACTS	95

Levél a só őreihez

Volt idő, amikor nem lehetett hozzáférni, fejedelmi parancsból bezárták a külszíni fejtéseket, elvágva ezzel a szék népeit a sótól. Ők azonban nem adták fel. Saját maguk, állataik számára szükséges volt beszerezni. Így esett aztán, hogy a sót őrizni kellett, védeni azoktól, akiknek járt volna, de engedetlenségük miatt a segesvári döntés értelmében megfosztották őket ettől az ősi jogtól. Az ide betelepített sóőrök, ezek családjai nyomán indult fejlődésnek településünk. Mai leszámazottaink már nem nagyon törődnek a sóval. A sóval, mely egykor az élethez volt fontos. Aztán a hagyományaink, történetünk részévé vált. Vízrel keveredett, és újabb fejlődés indult belőle.

Manapság az érdektelenség ellenében kell sóőröket állítani. A sóra, mint hagyományaink, történelmünk, fejlődésünk alapjára, vigyáznunk kell. Meg kell őriznünk az elfelejtés világában. Újra nehéz hozzáférni ehhez a modern sóhoz, a sós földben gyökerező önmagunkhoz, elődeinkhez, elmúlt ismereteinkhez. A modern sóőrök ezt a feladatot vállalják, vállalták fel mindenkor. Közelebb hozni újra mindenkit az agyagos sóhoz, bemutatni, feltárni, felkutatni a még egészében, vagy csak közvetve megmaradt kulturális értékeinket. Gyökereinket és új hajtásainkat. Második lapszámunk ismételten egy szeltekét nyújt az olvasó kezébe a só őrzőinek munkáiból.

SZOLLÁTH HUNOR
főszerkesztő

SZOLLÁTH Hunor

A szovátai református felekezeti iskola a két világháború között

I.

Kulcsszavak: *református iskola; oktatáspolitikai; két világháború közötti iskolák; állami iskola;*

Az első adat, amelyből a református felekezeti iskola, valamint egyáltalán a tanítói állás létrejöttéről értesülünk, 1889-ből származik. Ekkor a marosi esperes sürgős felterjesztést tesz a kolozsvári Igazgatótanácshoz a szovátai leendő lévitai állás központi segélyezése, valamint annak rendszeresítése és betölthetőségének ügyében.¹ A kérvényt ekkor még nem hagyják jóvá a felsőbb egyházi hatóságok, mivel 1891-ben arról értesülünk, hogy úgy a szovátai, selyei, mint a kőrspataki egyházak tanítói állássegélyezési kérvényeit majd az államsegély kiosztásánál fogják figyelembe venni.² Az egyházközség 1892-ben új kérvénnyel fordul a kolozsvári Igazgatótanács felé, és a tanítói állás megszervezésének javára 100 forint rendszeres hónapi segélyt kér.³ A kérést ekkor átteszik a segélyosztó bizottsághoz.

Bányai József, göcsi származású lévita-tanító volt Szováta első református oktatója. Két évig tanít Szovátán, 1895. április 6-án⁴ hal meg, 28 évesen, tüdősorvadásban.⁵ A jegyzőkönyvek tanúsága szerint pontosan, szorgalmasan tanított, ennek tudható be, hogy az özvegy anyja részére az ő halála után az államsegélyének felét kiutalják.⁶ Sőt, annak másik feléből a temetési költségeit is fedezni tudják, az Igazgatótanács engedélye nyomán.⁷

1900-ban a református egyház által működtetett iskola öt osztályos vegyes elemi népiskolaként működik, melyet 492 korona államsegéllyel, és az egyház önerejéből tartottak fent. A tankötelesek száma ebben az évben 53 fiú és 36 lány. Ezeken kívül még sok más felekezeti tanuló is járt ide, főleg katolikusok. A tanítás 8 hónapig tartott, a tanterem méret, világosság és közegesség tekintetében az országos követelményeknek megfelelt, tornagyakorlatok elvégzésére alkalmas tere is volt. Ezzel szemben az olvasókönyvek és taneszközök kissé hiányosak voltak. 1901-ben a Királyi Tanfelügyelő felszólítja a tanítót, hogy a gyerekeket tanítsa kertészeti és gazdasági ismeretekre. A presbitérium válasza szerint ennek a követelménynek eleget tesznek az elméleti oktatásban, de gyakorlatban nem, mivel nincs faiskola.⁸

A faiskola létesítését a református iskola részére már 1900-ban kéri a szolgabíró.⁹ Ekkor azonban az egyháznak erre alkalmas területe nincs, és a maga erejéből nem is lenne képes elindítani és működtetni faiskolát.

Az időközben kitört első világháború miatt a református felekezeti iskolát hatóságilag bezárták, ahogyan a többi felekezet iskoláit is.¹⁰ 1917-ben az esperesi hivatal kéri a károk bejelentését, ami az iskolánál elég nagy volt. Segítségül 1918-ban utalnak ki 6000 koronát a károk helyrehozására, ebből először is az iskolát újítták fel. 1919-ben az iskolakötelesek száma 103, ebből 38 járt iskolába. Ez év júliusában az iskola fenntartásához szükséges államsegélyt beszüntetik, ezért a presbitériumnak fokoznia kellett az egyházadót, hogy saját erejéből fenn tudja tartani az iskolát. A szegényebbeknek 10, a jobb módúaknak 20 korona tandíjat kellett fizetniük. Azonban ez még így sem elég, ezért a kolozsvári Igazgatótanácshoz fordulnak 5000 korona segélyért.¹¹

Az első világháború végével és Erdély elcsatolásával megváltoztak a viszonyok. Ebben az időszakban a református egyház társadalmi szerepe rendkívül jelentőssé válik csakúgy, mint a többi felekezeteké, és ez az általuk fenntartott iskolahálózatnak köszönhető.¹² A szovátai egyházat az 1921-es földreformtörvény nem érinti, meglévő területei érintetlenek maradnak. Az egyházi segély megszűnése ellenére is fenn tudják tartani az iskolát.

A szovátai tanító, Vigh Sándor fizetését az államsegély megszűnése után az egyház nem tudta fedezni a saját jövedelmeiből, ezért a Veress-féle hagyatékhoz nyúl. Az 1924-ben hozott *Elemi oktatási törvény* rendelkezik a felekezeti iskolákban tanítók államsegélyének beszüntetéséről. A Magyar Államnak adott 4000 koronás hadikölcsön után a kamatot nem kapták meg, az iskola fenntartási költségei az új rendelkezések hatására nőttek. Az Igazgatótanács a segítségnyújtási kérelemre válaszolva kiutalja a kért összeg egy bizonyos részét. 1920-as költségvetés szerint a tanterem rendbetétele, meszelése 1000 koronába került. A fűtés 2400 korona, tisztítás 100 korona, iskolaszolgai fizetés 300 korona. Vigh Sándor alapfizetése ekkor 8000 ezer korona volt, háborús segélye 1200 korona, drágasági segélye 3600 korona, négy gyermeke lévén és elváltsága miatt családi pótléka 3200 korona. Szolgálati ideje ekkor 32 év volt.¹³ Természetbeni javadalomként járt neki 36 köbméter hasogatott tűzifa, a díjlevele szerint 60 korona értékben, ezen kívül egy és félholdnyi kerthelyiség is. A világháború utáni állapotokat jelzi, hogy az iskolai költségelőirányzat az 1920-1921-es tanévre 8912 lej hiánnyal van elkönyvelve.¹⁴ Ez évben a tandíjból befolyó összeg 700 lej volt, a községtől pedig 38 lejt kaptak segélyként.

A szovátai elemi népiskola megmenekült a bezáratástól. A berendezkedő román hatalom fokozatosan, 1919-től 1924-ig 2070 elemi iskolát záratott be, tiltott el a működéstől, vagy fosztottak meg a nyilvánosságtól.¹⁵ Ez az összes elemi népiskola

68 százaléka. Az 1918-1919-es tanév ugyan még magyar fennhatóság alatt indult meg, de ekkor már megkezdték a *Consiliul Dirigent* emberei az iskolák fokozatos átvételét a leltárakkal együtt. A megmaradókban egyúttal elrendelik a román nyelv kötelező tanítását, holott a más tannyelvű iskoláknál az iskola fenntartója állapítja meg az oktatás nyelvét. Románia földrajzát, történelmét, az alkotmányt és a román nyelvet természetesen csak románul lehetett oktatni.

1922 októberében lemond Vigh Sándor lévita-tanító, minek következtében szükséghelyzet állt elő,¹⁶ és így Bíró Géza sóváradi lelkész veszi át az egyház ügyeinek az irányítását. A szovátai hívek azonban először az espereshez, majd az Igazgatótanácshoz fordulnak, mivel bevallásuk szerint nem lehet tovább Bíró Géza kezében hagyni a gyülekezetet, mert ő már saját gyülekezetét is alig tudja ellátni. Az állami hatóságok részéről még nem kaptak a tanításra engedélyt. Az engedély ideiglenes megszerzése után a választás végül is Jodál Rezsőre esik.¹⁷ Mint elődeinek, neki is elsődrendű gondja a megélhetése, ráadásul az Egyházmegyei Tanács az 1924-1925-ös iskolai költségvetésből törölte a személyi járandóságok közül a 6400 lejes drágasági pótlékot és kepe járandósága sincsen. Az Igazgatótanácshoz fordul ezügyben, mert leírása szerint Szovátán – fürdőhely lévén – az árak nagyon magasak. Az Igazgatótanácsnak azonban fedezet hiányában nincs módja ezt teljesíteni.¹⁸

1925-ben egy iskolavizsgálat alkalmával, melyet a román segéd-tanfelügyelő tart meg a szovátai református felekezeti iskolában, megengedhetetlen mulasztásokat és hiányosságokat fedeznek fel. Az esperes megrovó levelet intéz Jodál Rezsőhöz és figyelmezteti, hogy hasonló mulasztások esetén fegyelmi eljárást fog beindítani ellene. Az iskola esetleges bezárásáért első helyen a tanítót vonják felelősségre.¹⁹ A vizsgálat alkalmával felvett jegyzőkönyv szerint az iskola épülete régi és nem megfelelő. A tanfelszerelés nem teljes, hiányoznak a térképek, vagy egészen kicsi méretben vannak meg. A tisztaság kívánni valót hagy maga után. A tanulók a folyó évi anyakönyvbe nincsenek bevezetve. Az órarend nincsen rendesen összeállítva. Román nyelven több társalgás kívántatik az ellenőr szerint. A tanterem nem higiénikus, a tanulók sokan vannak, ezért javasolja a délelőtti és délutáni oktatás bevezetését. Az iskola működése iránti kérést már felterjesztették a minisztériumba. Összesen 25 fiú és 29 leány volt ekkor beíratva. Mindezek a „hiányosságok” előrevetítik a román berendezkedő hatalom „magyartalanítási” politikájának azon részét, mely a felekezeti iskolák felszámolására irányult. Emiatt volt szükség arra, hogy ebben az időszakban a szovátai reformátusok felhagyjanak a templom-építés szándékával, és inkább iskolaépítésbe fogjanak.

1923 szeptemberében megnyílik a román tannyelvű iskola, melynek céljára kezdetben házat bérelnek, és közben elkezdik az iskola épületének az építését is. 1924-ben bevezetik a román nyelv kötelező oktatását is.²⁰ Ezek a körülmények, amint azt a későbbiekben látni fogjuk, vezetnek el a református iskola új épületének megépítéséhez.

Az 1912-ben megghiúsult templomépítési kísérlet (az Igazgatótanács különböző okokra hivatkozva nem hagyja jóvá a terveket és a költségvetést) után 1925-ben próbálkoznak ismét. Az 1925 decemberében tartott egyházmegyei tanácsülésen az esperes felterjeszti a szovátai egyházközség templom, iskola, lévita lakás céljára könyöradamány gyűjtéséről szóló kérelmét. Kéri az engedélyezését, hogy 2 darab gyűjtőkönyvvel az erdélyi református egyházkerület területén az év decembere-től a következő év áprilisáig könyöradamányt gyűjthessenek.²¹

Az építkezésekre a következő előzetes költségvetést terjesztik be: szükséglet 960 ezer lej, fedezet: erdőkitermelés 160 ezer lej, belsőségek értékesítése 420 ezer lej, önkéntes megajánlások 100 ezer lej. Épületfa, téglá, kőkészlet 200 ezer lej. Összesen tehát van 880 ezer lej értékben építkezéshez szükséges anyag. Szükségeltetik még 80 ezer lej segély. Ez a hiány az értékesítési viszonyok, munkabérek emelkedése mellett tovább nő. Gyűjtéseket már indítottak, írásbeli kérelmeket küldtek szét, de ebből csak valamivel több, mint 15 ezer lej folyt be az egyház pénztárába. A hívek már odaszállítottak 110 ezer darab terméskövet, 60 köbméter fenyőfát kidolgozva, melyhez minden munkát ők adtak ingyen. Ennek az értéke legkevesebb 60 ezer lej. A felajánlott 100 ezer lejből begyűlt eddig több, mint 22 ezer lej. Az építkezéseket 1926 folyamán szeretnék beindítani. A felterjesztett kérelem szövege szerint az iskola jelenlegi épülete rossz, kicsi, sötét, talajvizes és egészségtelen. Az épülő 4 tantermes állami iskola miatt az állami tanügyi hatóságok részéről a legszigorúbb intézkedésekre számíthatnak, ezért kérik a gyűjtések engedélyeztetését.

Az 1924-ben hozott *Elemi oktatásról szóló törvény*, majd az 1925-ös *Magánoktatási törvény* rendelkezik az elemi iskolák működéséről. Ezután az iskolák csak a közoktatási miniszter külön engedélyével működtek, az erre vonatkozó kérelem mellé be kellett nyújtani az iskola tervrajzát, a bútorzatát tartalmazó leltárt, valamint a tanszerleltárt is. A tanítók csakis személyre szóló engedéllyel taníthatnak, a minisztérium által engedélyezett könyvekből.²²

1926-ban az építkezés ügye újabb fordulatot hoz magával. Ekkor már csak az iskola és a papi lak építésével foglalkoznak csupán, elvetve a templom megvalósítását. Ugyanis azt most már világosan látják, hogy az állami iskola mellett a rozoga református iskolát vagy bezárják, vagy pedig elnéptelenedik, „*így a templomban nem lesz magyar zsolttár*”.²³ Kacsó Lajos egyházmegyei főjegyző elnöksége alatt tartott presbiteri és közgyűlésen kimondják, hogy először papi lakot és iskolát építenek, majd ezt használják templom gyanánt is. Az építkezéshez azonban az anyagi fedezet nem teljes, hiányzik még 150 ezer lej. Ezt kölcsönként szeretnék kérni, melynek fedezete a Veress-féle erdőből kitermelt tűzifa. Kölcsön nélkül az építkezés nem kezdhető el, a meglévő téglá és faanyag pedig tönkremenne. Farkas Jenő esperes 1926 júliusában felterjeszti a hozzá beküldött iskola és tanítói lakás

műszakilag felülvizsgált tervét és költségvetését. Ő is az iskolaépítés mellett van, mert a román tanügyi hatóságok részéről a revizor időközben kijelentette, hogy az iskolát szeptemberben nem engedni megnyitni.

Az Igazgatótanács az építési kérést, terveket, költségvetést jóváhagyja, és az építkezési engedélyt megadja csakúgy, mint a kért hitelt 20 százalékos kamat mellett. A templom, iskola, tanítói és papi lakás építése felé történő lépések egy egész át-szervező, újjáépítő intézkedés részei voltak. Ezt az is sürgőssé tette, hogy 1925-ben árvíz volt, mely a református iskolában több, mint fél méter magas volt. Az iskola épülete azelőtt 34 évvel gyenge alapokra épült, faoszlopokra, sövényből készült falakkal. Ez egészségtelenné és a korhadás miatt még életveszélyessé is tette.²⁴ Ez a körülmény kényszeríti arra az egyházközséget, hogy az újjáépítést ne a következő évben, és ne a templomon, hanem még az évben, és az iskolán kezdje. Az iskolának a 8x12 méter belvilággal egyszersmind templomként is kell szolgálni. A tanítói lakás két szoba, konyha, kamarából fog állni, az iskola alá, mint alapépítményt, magtárt szeretnének elhelyezni. Az említett és jóváhagyott kölcsönkérelem előtt még benyújtanak egy kérést 140 ezer lejről májusban, amit akkor nem hagynak jóvá. Az iskolaépítés céljára kéri a szovátai tanítói alap kifizetését az Igazgatótanácstól, amin az 1913. június 30-án lezárt betétszámla szerint 734 korona szerepel.²⁵ Ezt kéri a kamataival együtt a marosvásárhelyi közhasznú takarékpénztártól kiutalni. Az Igazgatótanács szerint a számlán 647 lej volt, amelyet nyugta ellenében ki is fizetnek.

Jegyzetek

1. *Protestáns Közlöny* (továbbiakban PK): 1889.18. szám, XIX. évfolyam. április 24-ei Igazgatótanácsi ülés. 163. Itt megemlítik, hogy egy bizonyos kegyhatományi ügylettel kapcsolatban is utasítások kérétek. Ez bizonyosan a Veress-féle hagyaték körüli peres eljárásra vonatkozik.
2. PK: 1891. 30. szám, XXI. évfolyam. 1891. július 19-ei Igazgatótanácsi ülés. 255.
3. PK: 1892. 10. szám, XXII. évfolyam. 1892. február 27-ei Igazgatótanácsi ülés. 79.
4. Szovátai Református Egyház Levéltára (továbbiakban: SZREL): 67-1896 sz. irat.
5. Vö. FEKETE ÁRPÁD - JÓZSA ANDRÁS - SZÖKE ANDRÁS - ZEPECCANER JENŐ: *Szováta 1587-1989*. Székelyudvarhely, 1998. 102. Bíró Géza sóváradai pap levele az esperesnek, melyben arról tudósít, hogy Bányai József rövid szenvedés után meghalt.
6. SZREL: 68-1896 sz. irat. A szovátai egyházközség presbitériuma kezdeményezi a kiutalást.
7. SZREL: *Jegyzőkönyv 1893-1903*. 1895. május 19-ei presbiteri gyűlés.
8. SZREL: *Jegyzőkönyv 1893-1903*. 1901. március 24-ei presbiteri gyűlés.
9. SZREL: *Jegyzőkönyv 1893-1903*. 1900. október 7-ei presbiteri gyűlés.
10. SZREL: *Jegyzőkönyv 1904-1924*. 1915. június 7-ei egyházvizsgálat.
11. Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: EREL): I. 51/1912. sz. iratcsomó, 2229. sz. irat.
12. JAKAB ATTILA: *A protestáns Erdély. Az erdélyi magyar protestáns egyházak és vallási közösségek társadalmi szerepe*. In: *Műhelytanulmány*, 11. Forrás: <http://www.eokik.hu/publikaciok/MHT/MHT11.PDF> 17.

Fej - 1979, terrakotta , 24x23x26

13. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 4701. sz. irat. A szovátai református elemi népiskola költségelőirányzata.
14. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 5766. sz. irat.
15. BALOGH JÚLIA: *Az erdélyi hatalomváltás és a magyar közoktatás, 1918-1928.* Püski Kiadó, Budapest, 1996. 41-42.
16. SZREL: *Jegyzőkönyv 1904-1924.* 1922. október 26-ai presbiteri gyűlés.
17. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 10766. sz. irat.
18. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 5048. sz. irat.
19. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 253. sz. irat.
20. FEKETE ÁRPÁD - JÓZSA ANDRÁS - SZÓKE ANDRÁS - ZEPECZANER JENŐ: *Szovátá 1587-1989.* Székelyudvarhely, 1998. 138.
21. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 11669. sz. irat. Tartalmazza gyűlések jegyzőkönyvét is.
22. BALOGH JÚLIA: *Az erdélyi hatalomváltás és a magyar közoktatás, 1918-1928.* Püski Kiadó, Budapest, 1996. 77.
23. EREL: I. 41. 1911. I. sz. iratcsomó, 6337. sz. irat. A közgyűlés során egyesek nem akarják elfogadni, hogy a templomépités céljaira tartogatott anyagokat az iskolaépítésre pazarolják el.
24. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 3515. sz. irat.
25. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 10080. sz. irat.

KOVÁCS MÓZES

Országos kirándulás szervezése az Ady Endre Középiskolában, 1960

I. ¹

(Visszaemlékezés)

Kulcsszavak: *Ady Endre Elméleti Középiskola; kirándulásszervezés;
vonatos kirándulás;*

A Sóvidék első középiskolája 1956-ban alakult meg Szovátán. Ez az iskola nagy jelentőséggel bírt a vidéken, mert abban az időben a legközelebbi középiskola Marosvásárhelyen vagy Székelyudvarhelyen volt. Ez lehetővé tette a diákok számára a tanulást, mert különben sokan nem folytatták volna tanulmányaikat a nagy távolság és az anyagi gondok miatt.

Én 1954-ben végeztem el a kolozsvári agrártudományi egyetemen a tanulmányaimat és 1955. február 1-től a szovátai mezőgazdasági körzethez kaptam kinevezést mint a Sóvidék irányító mérnöke. Felső- és Alsósófalva, Parajd, Szováta, Ilyésmező, Sóvárad, Kibéd tartoztak hozzám. Ebben a beosztásban dolgoztam 1957 szeptemberéig, amikor, egészségi állapotomra hivatkozva kértem az áthelyezésemet a szovátai középiskolához. Az áthelyezés minden nehézség nélkül megtörtént, és szeptember 1-től tanárként dolgoztam az iskolánál.

A harmadik tanévben a 9. osztálynak voltam az osztályfőnöke. Nagyon szerettem tanítani, kedveltem a gyerekeket, egyszóval jól éreztem magam az iskolánál. Az az ötletem támadt, hogy a hatvanas év nyári vakációjában elviszem az osztályomat vonattal egy országos kirándulásra, a Bánáton és Havasalföldön keresztül Dobrudzsába. A szervezést nem akartam egyedül végezni, és javasoltam Czellecz István matematikatanárnak, barátomnak, aki a 10. osztálynak volt osztályfőnöke, hogy a két osztálynak közösen szervezzük meg a kirándulást. A javaslatomat elfogadta, ennek én nagyon örültem együtt véglegesítettük a 14 napra szóló kirándulás úttervét. Ezzel az iskola igazgatója is egyetértett, és már a naptári év elején hozzáfogtunk a kirándulás előkészítéséhez. Nagy fába vágtuk a fejszénket, mert 54 gyerekről, 14 napról és több mint 2000 km-ről volt szó.

A kirándulás szervezése

Az első dolgunk az volt, hogy Czellecz barátommal elkészítettük a kirándulás

részletes tervét. Meglátogatásra Gyulafehérvárt, Vajdahunyadot, Dévát, Aradot, Temesvárt, Orsovát, Adah Kaleh-szigetet, Turnu Severin-t, Craiovát, Bukarestet, Constanta-t, visszafelé pedig Doftanát, Sinaia-t és Brassót jelöltük ki. Azután pedig részletesen is kitértünk arra, hogy a kiválasztott helységeken belül mit fogunk megnézni, milyen történelmi helyeket, vállalatokat, intézményeket, múzeumokat stb.

A kirándulásunk útvonalát felrajzoltam egy nagyméretű térképre, feltüntetve azokat a helységeket, amelyeket meg fogunk látogatni. Ezt a térképet kifüggesztettük az osztályok falára.

A kirándulás lehetőségének a tanulók nagyon örvendtek, úgy is mondhatnám, hogy lelkesedéssel várták. Foglalkoztunk azzal is, hogy a diákok megfelelően készüljenek fel a kirándulásra, illetve ismerjék meg előre azokat a helységeket, melyeket meg fogunk látogatni. Ennek érdekében át kellett tanulmányozniuk a városok földrajzi fekvését, történelmét, a városokban található ipari és kulturális létesítményeket, kultúrtörténeti emlékeket, a helységben született vagy élt híres személyek életrajzát. Ezeket dolgozat formájában írásba kellett foglalják, és idő közben, a menetirányunknak megfelelően, kifüggesztettük az osztályokban lévő falújságokra. Az áttanulmányozott helységet a térképen pirossal bekarikázták, így naponta látták, hogy hol tartanak a tervezett kirándulás útvonalán. Ezt a munkát nagy lelkesedéssel végezték, esetenként egy-egy témával két-három tanuló is foglalkozott. Az írásban elkészített munkákat az osztályban fel is olvasták.

Ezt az előkészítési módszert azért tartottam fontosnak, mert így a tanulók általános betekintést nyertek a kirándulás egész útvonalába, és amikor egy városba megérkeztünk, tudták, hogy a város hol fekszik, hány lakosa van és milyen nevezetességei vannak, amelyeket érdemes megnézni. Így a diák a kirándulás alkalmával nemcsak „nézett”, hanem „látott” is. Véleményem szerint ez egy nagyon jó módszer volt, mert mi nem tudtuk volna az ismereteket ilyen hatékonyan átadni.

Az anyagi fedezet biztosításával kapcsolatosan megbeszélést tartottunk a szülőlélyekkel, és megállapítottunk egy összeget, melyet havonta összegyűjtött az osztály pénztárosa. A tanulók a havidíj befizetésével nem késlekedtek, ha esetleg előfordult egy-két eset, jött a diák, elnézést kért és rövidesen befizette az elmaradt összeget.

A tanulók is igyekeztek, hogy ők maguk is termetsenek elő pénzt a kirándulási alapba. Ennek egyik módszere az akkor szokásos „elvtársias összejövetelek” voltak. Minden hónapban megszervezték az osztályteremben az összejövetelet, ahol táncoltak, szórakoztak, tombolát, otthonról hozott süteményeket árusítottak.

A pénzszerzésnek egy másik módja az ócskavas gyűjtése volt. Ezt olyan lelkesen végezték, hogy egyik alkalommal egy ismerősöm, aki a fürdőtelepi Fenyő utcában

lakott, megszólított az utcán és azt mondta nekem, hogy „mérnök úr, az ócskavas gyűjtést egy kicsit szabályozni kellene, mert a nyárikonyhám előtti kályhát elvitték a diákok” (nyilván nem kérte vissza). Az esetet követően szóltam a gyerekeknek, hogy a gyűjtési akció során legyenek figyelmesebbek. Az összegyűjtött vasat átadták a begyűjtő központnak, és a kapott pénz ment az osztály pénztárába.

A kirándulásra kaptunk pénzt az erdőszentgyörgyi tanügyi osztálytól, valamint a Magyar Autonóm Tartomány tanügyi osztályától is, ugyanakkor a kiránduláshoz szükséges engedélyt is megadta mindkét hatóság, de nem ment egyszerűen a dolog, mert elgondolkodtak azon, hogy 54 gyereket elengedjenek-e 14 napra ekkora távolságra. Végül zöld utat kaptunk.

A vasúti szállítás megszervezése volt a következő lépés. Czellecz Istvánnal elmentünk Nemes Berci bácsihoz, a szovátai nagyállomás főnökéhez, és kértük a segítségét az útitervünk megvalósításához. Ő elmagyarázott mindent, készségesen állt rendelkezésünkre. A szállítási tervet a vasúti menetrendből dolgoztuk ki, figyelembe véve, hogy melyik helységbe mikor szeretnénk megérkezni, mennyi időt tartózkodunk ott, és mikor szándékozunk tovább utazni. Ez nem volt egyszerű munka, mert figyelembe kellett venni azt, hogy a vagonunkat nem csatlakoztathatták gyorsvonatokhoz vagy sebesvonatokhoz, így a személyvonatokra kellett hagyatkozzunk. Itt sem engedélyzték akármelyik szerelvényhez való kapcsolódásunkat. A menetrendünkben szerepelt, hogy mikor, melyik állomásról, hányas számú vonattal és meddig szándékozunk utazni. A menetrend összeállításánál figyelembe kellett vennünk azt is, hogy a helységekbe lehetőleg reggel vagy nagyon korán érkezünk, hogy a napot tudjuk kihasználni.

A kirándulásunkhoz egy négytengelyes Pullman kocsit kértünk, mely kényelmes utazást biztosított volna számunkra, amit végül nem kaptunk meg. A kidolgozott menetrendet fel kellett terjesszük jóváhagyás céljából a Brassó Tartományi Vasútigazgatósághoz. Az engedély nem érkezett meg a várt időre, ezért el kellett utazzak Brassóba, hogy átvegyem. A vasútigazgatóság értesítette az érdekelt állomásokat az érkezésünk és távozásunk időpontjáról, így a menetrendünk már kötelező volt az állomások részére.

A másik fejezete az előkészületeknek az volt, hogy a tervünkben szereplő intézmények, vállalatok, iskolák, múzeumok és más objektumok részéről kapjunk látogatási engedélyt az általunk megjelölt időben. Sok levelet írtunk valamennyi látogatási tervünkben szereplő létesítménynek, kérve meglátogatásuk engedélyzését. Ezt a levelezést már a naptári év első felében elkezdtük szerencsére, mert bizony egyes intézménytől elég későre kaptuk meg az engedélyt. Voltak olyan vállalatok, intézmények, amelyek nem adtak engedélyt, azt válaszolták, hogy kérésünkkel forduljunk az illetékes főhatósághoz, a minisztériumhoz. Ide is írtunk kéréseket, valamennyit jóvá hagyták, kivételt képezett a vajdahunyadi vasipari kombinát, ahová a szakminisztérium sem hagyta jóvá a kérelmünket, és nem adott látogatási engedélyt. Leveleztünk vendéglőkkel, éttermekkel is, közöltük velük, hogy mikor érkezünk és hány személyre kérünk ellátást. Innen is kedvező válaszokat kaptunk.

A kirándulás szervezésének híre elterjedt a városban, a szülőktől és más személyektől is érkeztek kérések, hogy részt vehessenek a kiránduláson. Többek között olyan személyek is részt vettek, mint Kiss Domokos fogorvos és felesége, Izsák István matematikatanár, Berkeci György román szakos tanár, Török Mihály földrajz szakos tanár, Szoboszlai András tanító és felesége, Kusztoz Endre festőművész feleségével, Veres Irénke tanítónő és még sokan mások.

A kirándulásra összesen¹ 80 személy iratkozott fel, amelyből 54 tanuló és² 26 felnőtt volt. Elég tekintélyes kiránduló csoportot verbuváltunk össze. Már említettem, hogy egy nagy vasúti kocsi kértünk, melyet hangsúlyozott Nemes Berci bácsi állomásfőnök is, hogy az lesz jó, mert ha kiskocsikat, kéttengelyeseket kapunk, nem biztos, hogy a menetrendünkben szereplő vasúti szerelvényekhez kapcsolják, mert ezek a vagonok csak bizonyos sebességhatáron belül közlekednek. Ha nagyobb sebességű vonathoz kapcsolják, könnyen kisiklanak.

Indulásunk előtt két nappal megérkezett két darab kéttengelyes vagon, ez már gondot okozott nekem a fennebb leírtak miatt. A kiránduló csoport tagjai hozzáfogtak a vagonokban szálláshelyet, illetve hálóhelyet készíteni. A kabinok üléseire, valamint a csomagtartók keretére deszkákat helyeztek, arra matracot vagy szalmazsákot tettek, kinek amije volt. Így elkészült a szálláshely, a nők külön fülkében helyezkedtek el. Érdekességként említem, hogy vita nem volt, sem a diákok, sem a felnőttek részéről, hogy ki akar alul és ki felül utazni a fülkében. Nem volt valami négycsillagos szálláshely, de egész úton panaszkodni senkit nem hallottam. Én a rendszerváltás után több alkalommal utaztam három-négycsillagos Mercedes autóbuszban, és bizony volt olyan utastársam, aki nem volt megelégedve az utazás feltételeivel, mert vagy igen hátul ült, vagy nem tetszett a légkondicionáló berendezés, meg más hasonló „életbevágó” kifogásaik voltak. Ezeket a kirándulásokat összehasonlítottam az általam szervezett kirándulásokkal, azok feltételeivel, és elgondolkodtam azon, hogy megváltozott az emberek igénye.

Az indulás előtt két nappal közölte a feleségem és Czellecz barátom, hogy nem tudnak jönni a kirándulásra, mert érettségiztető bizottságokba kaptak beosztást. Nem volt mit csináljanak, érettségiztetni kellett menjenek. Így egyedül maradtam, mint szervező és mint idegenvezető is.

A kirándulás az étkezést mindenki a saját konyhájából oldotta meg, egy pár helyen ebédet rendeltünk.

Gyulafehérvár

Késő este futott ki a vonat a szovátai állomásról a két vagonunkkal, hiszen úgy terveztük, hogy reggelre érjünk Gyulafehérvárra. Balászfalváig mentünk, ott egy Tövisen áthaladó szerelvény után kapcsoltak minket, amely Gyulafehérvárig vitt. Érkezés után vagonjainkat egy mellékvágányra tolták, ezzel meg is érkeztünk az első látogatásra kijelölt helységbe. Hűvös reggel volt, az utastársak egy része még aludt. Leszálltam a vagonból és annak oldalán egy krétával írt feliratot láttam,

miszerint „*Bozgori mergeți înzdă*”. Meglepett a dolog, és arra gondoltam, hogy ha utunk első állomásán már ez történik (Erdélyben), mi lesz később, de hála Istennek, utunk során sehol máshol hasonló megnyilvánulásokkal nem találkozunk. Minden a legnagyobb rendben zajlott le. Mentem a forgalomirányítóhoz megbeszélni, hogy melyik vonattal szeretnénk tovább menni.

Az utastársaknak szóltam, hogy szálljanak le, és menjünk a vár területére. Volt nekünk csodálónk az utcán, amikor 80 ember elindul egy csoportban, és még beszélgetnek is – de hogyan? Felmentünk a várba, körbejártuk a vár területét, megnéztük a fontosabb épületeit, majd a Szent Mihály katedrálisba mentünk, ahol a római katolikus egyház részéről egy idegenvezető mutatta be a templomot. Mindenki el volt ragadtatva a bazilika látványától. Innen mentünk az 1923-ban épített, illetve felavatott ortodox katedrális megtekinteni, majd következett a Batthyány könyvtár. A könyvtár mindannyiunkra nagy hatással volt, hiszen régi könyveket, ősnymtatványokat, egyedi példányokat láthattunk. A városból az állomás felé tartva átmentünk a történelmi városközponton, akkor még nem voltak meg a hatalmas lakótelepek. Ezzel a gyulafehérvári látogatásunk befejeződött. Itt tapasztaltam, hogy érdemes volt a tanulókkal leírni az előtanulmányokat, mert nagyjából felismertek mindent, egymás között beszélgettek, hogy „*emlékszel-e erre, meg arra, pontosan úgy van leírva, ahogy itt láttuk*”. Mint idegenvezetőnek így könnyebb volt a dolgom.

Visszamentünk az állomásra, ott a vagonokban falatoztunk, majd egy menetrend szerint közlekedő személyvonat után kapcsolták a vagonjainkat, és elindultunk Vajdahunyadra. Az utasok a vagonokból csodálták a tájakat, amelyeken áthaladtunk.

Vajdahunyad

Vajdahunyadra érve lepihentünk a várkastély oldalában, majd bementünk a kastélyt meglátogatni. Románul beszélő idegenvezető ismertette a várkastély történetét. A vezető szerint ott lakott egy „Salajan Elisabeta” nevű hölgy is, illetve Iancu de la Hunedoara édesanyja. Akkor lepődtem meg, hogy úgy magyarázzák a történelmi tényeket, ahogy akarják.

Bementem a vasérckombinát igazgatóságára érdeklődni, hogy beengednek-e minket, de a válasz továbbra is nemleges volt. Késő délután a várkastély oldalában letelepedve a csapat nagyon jól érezte magát, még énekeltünk is. Nem kellett sietnünk, mert megvolt a vonat indulásának az ideje, tehát az időt be lehetett osztani. Este indultunk Dévára, az éjszakát a vagonban töltöttük.

Déva

Az állomásra kora hajnalban érkeztünk, reggel összeszedtük magunkat és indultunk a dévai magyar gimnáziumba, ahol az igazgató fogadott. Fel voltak készülve a fogadásunkra. A bentlakásban szállásoltak el, majd mentünk Déva várát megnézni, utána a Magna Curiát. Nem volt könnyű a várba felmenni, különösen ilyen nagy csoporttal, mert a relatív magasság, ami a város és a vár csúcsa között van, közel 200 méter. Szerpentinen kapaszkodtunk fel a várba. A vár látványától, valamint a városra és környékére való kilátástól a utitársak el voltak ragadtatva. A gyerekek megnézték Dávid Ferenc unitárius püspök börtöncelláját is, ahol 1579-ben kilenc hónapot töltött, és itt is halt meg. Manapság Erdély unitárius ifúsága a püspök halálának évfordulóján zarándokutat szervez a várhoz. Ma már könnyebben fel lehet menni a várba, mert felvonó közlekedik. A várat elhagyva ismerkedtünk a várossal, a gimnáziumban ebédeltünk és a bentlakásban aludtunk. Két éjszaka után jól esett ágyban pihenni. A reggeli órákban indultunk Arad felé.

Arad

A délelőtti órákban érkeztünk meg a városba. Első utunk a Ranghet József nevét viselő szerszámgyárba vezetett, ahol megnéztük a vaseszterga padok, marógépek, gyalugépek, fúrógépek és más fémforgácsoló szerszámok gyártási folyamatait. A látogatás után az üzem étkezdéjében fogyasztottuk el a már korábban megrendelt ebédet.

Az aradi vagongyárba is ellátogattunk. Egy hatalmas üzem volt, végigvezettek a gyáron, ahol megcsodáltuk a különböző típusú vagonok gyártását, nagyon érdekes volt a technológia.

Meglátogattuk az aradi nagy textilgyárat is, itt a fonástól a szövésig, a szövetek festésének technológiájáig mindent megmutattak.

A következő nap megtekintettük a történelmi központot, a nevezetes épületeket, emlékműveket, majd délután ellátogattunk az újaradi állami gazdaságba, ahol megnéztük az üzemközpontot, a gépesítési részleget, az állattenyésztő farmot, majd traktor vontatta utánfutókkal kiszállítottak egy nagy határrészbe, ahol dolgoztak a kombájnok. A tanulók egy része felkészült a C-3-as kombájnok fedélzetére, hogy közelebbről láthassák a gépi betakarítást. Fényképeket is készítettünk a gyerekekről, amint ágálnak a kombájnok tetején. Aradról a reggeli órákban indultunk Temesvárra.

Jegyzetek

1. Részlet a szerző hamarosan megjelenő útikönyvéből.

RÁDULY János

Sóvárad-i záloglevél, 1652. október 29.

(Forrásközlés)

Kulcsszavak: Sóvárad; záloglevél; határnevek; személynevek;

A Maros megyei Sóvárad egyike a legrégebbi székely településeinknek. ORBÁN BALÁZS monumentális művében ezt írja: „A római vár fölébe épült falu csakhamar önálló községgé lett, mert a pápai dézmák regestrumának 1332. évi bejegyzésében a 619. lapon ott találjuk Váradot, mint a melynek Miklós nevű papja 8 denárt fizet”¹.

Ugyanezt az adatot említi 2004-ben megjelent könyvében PÁL-ANTAL SÁNDOR, aki közli – első táblázatként – *Marosszék településeinek első említése és 1831 között című* összeállítását. Sóvárad a 106. sorszámot kapta, íme az adatok: 1332: első említés, 1567: 22 kapuszám, 1614: 59 család, 1722: 92 család, 1786: 182 család, 1831: 240 család.²

Magunk itt most azt a záloglevelet közöljük, amely 1652. október 29-én íródott, és egy 1840-es másolatban maradt fenn. Lelőhelye az a kéziratos *Határkönyv*, amely a kibédi református parókia levéltárában található. Köszönetet mondunk Falka Zoltán tiszteletes úrnak és családjának, hogy biztosították a kézirat hozzáférhetőségét.

A közlési módról: a *Székely Oklevéltár* új sorozatának I. kötetében megfogalmazott legfőbb elveket érvényesítettük³, ezeket fejlesztettük tovább néhány vonatkozásban *Székely békességelevelek* című könyvünkben.⁴

Alább olvasható a *Határkönyv* 1134-1136 oldalán található záloglevél.

„Mi, Maros-Székben, Sováradon lako Sebe János, Barabás Mihály, kik nemes emberek, és Bordosi János veres darabant, kik ez ide alább meg irt dologba fogott köz bírak vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek, a kiknek illik, quod in hoc anno praesenti 1652 Die 298-bris (=8 octobris), mikor volnánk ugyan ezen sovárad-i Schola háznál, jöve mű előnkben ugyan ezen Maros-Székben Sováradgyán lako Király Balásné veres darabant asszony, és kére minköt, hogy egy néhány zálogos földeknek neveit le íratnak, a kiket én másoktól ki váltottam, mellyek így következnek:

En Király Balásné váltottam meg ugyan az fen denotalt Sováradon lako Varga Pétertől egy darab szántó földet ugyan az sovárad-i Alsó határban Tompa Mezején flor: 6, melynek vicinussa egy felől kibedi Dosa Balás széna réti, más felől Nemes János széna réti.

Item váltottam meg az fen denotalt Sováradon lako Biro Mihaly nemes embertől egy darab széna rétet, mely vagyon az fen denotalt Tompa Mezején flor: 3., melynek vicinussi az fenn megnevezett személyek Dosa Balás.

Item abban a részben, ugy mint Tompa mezején váltottam meg egy darabot ezen Maros-Széekben Sováradon lako Biro Ferencz nemes nemes (kétszer!) embertől flor. 3. vicini ut supra.

Item Abodi Gergely nemes embertől váltottam meg egy darab széna rétet flor 3. ugyan ezen sóváradai Also határban Szénégető pataka mellett, mellynek vicinussa egy felől Szénégető pataka, más felől kibédi szánto föld. Item annak a darabját váltottam ki Bordosi János veres darabantol dr. 60.

Item ezen fen megírt Sováradai Mihály kovástól váltottam ki a sóváradai Also határban flor. 2. egy szánto földet, mely az Kapolnára megyen véggel, vicinussa egy felől Sánta János szánto föld, más felől szováthai Kováts István szánto föld, az mellyet Varga Pétertől váltottam ki, azért az László Miklos ökreit attam.

Ezt mi fenn meg írt bírák írtattuk fide nostra mediante, sigillisque nostris confirmavimus. Datum anno die locoque supra notatis. Paulo inferium a sinistra legebatur: Correcta per eosdem hoc inferius. Ezeket váltottam ki en Király Balás/né/ mind az László Miklos javaibol. [...]” (Elhagytuk a 7 és fél sornyi latin záró szöveget).

A közölt szöveghez néhány megjegyzést fűzünk.

a) Zalog szavunk először a Bécsi Kódexben fordul elő 1466 után, 1450 körül, „zalagba” formában.⁵ A sóváradai szöveg a faluban készült, két nemes ember és egy veres „darabant” voltak a „meg írt dologba fogott köz bírák”. Az okirat kivitelezésének módja, a latin szavak gyakori használata korjelenség volt. A nyelvi formulák századokon át úgyszólván alig változtak.

b) Külön jelentőséggel bírnak a rögzített határnevek: „Also határban Tompa mezején”, „Also határban Szénégető pataka mellett”, „Szénégető pataka”, „Also határban [...] mely az Kápolnára megyen véggel.” SZABÓ T. ATTILA történeti helynévgyűjtésében 1584-től sorjáznak a sóváradai helynevek, de 1604-ig csak a helység névváltozásai fordulnak elő. Az oklevélben emlegetett határnevek közül – korábbi időből – a Szénégető pataka található meg. 1647: „Szén égető pataka”, 1650: „Szén égető patakján alol”⁶

c) Értékesek a személynév-adatok is. Sóváradiak: Sebe János, Barabás Mihály, Bordosi János, Király Balásné, Varga Péter, Biro Mihály, Biro Ferencz, Abodi Gergely, Sováradai Mihály, Sánta János, László Miklós. Kibédi nevek: Dosa Balás, Nemes János. Szováthai név: Kováts István. E személynevek zöme ma is „él” a faluban. Itt a Sováradai Mihály névre térünk ki, mivel az oklevélbeli adat korábbi az eddig leltározott formánál. KÁZMÉR MIKLÓS szótárában például csak egyetlen adat szerepel 1659-ből: Matthias Sóváradai.⁷

d) Művelődéstörténeti jelentősége van annak, hogy a záloglevelet a „sóváradi Schola háznál” írták, tehát már ekkor működő iskola volt a faluban. Tudtommal korábbi adat is tanúskodik az intézet léteéről.

Szómagyarázat

- „*correcta per eosdem hoc inferior*”: alább javítva találunk
 „*darabant, darabont*”: gyalogos (katona)
 „*datum anno die locoque supra notatis*”: fent írt helyen, évben és napon
 „*denotalt*”: megnevezett
 „*dr*”: dénár (pénznem)
 „*fide nostra mediante*”: a mi hitünk szerint
 „*flor*”: forint (firenzei, florencai)
 „*item*”: hasonlóképpen
 „*köz bírák*”: választott bírák
 „*paulo inferium a sinistra legebatur*”: kicsit alább, bal felől olvasható
 „*quod in hoc anno praesenti*”: hogy a jelen évben
 „*réti*”: rétje
 „*schola*”: (itt) iskola
 „*sigillisque nostris confirmavimus*”: saját pecsétünkkel megerősítve
 „*ut supra*”: mint fentebb
 „*vicinus*”: szomszéd

Jegyzetek

1. ORBÁN BALÁZS: *A Székelyföld leírása. IV. kötet. Marosszék.* Pest, 1870. 21.
2. PÁL-ANTAL SÁNDOR: *Maros-széki intézmények és pecsétjeik a XVI. századtól 1867-ig.* Marosvásárhely, 2004. 136-140.
3. *Székely Oklevéltár. Új sorozat. I. kötet. Udvarhely széki törvénykezési jegyzőkönyvek 1569-1591.* Közzéteszi: DEMÉNY LAJOS és PATAKI JÓZSEF. Bukarest, 1983. 13-14.
4. RÁDULY JÁNOS: *Székely békeséglevelek (1803-1837).* Székelyudvarhely, 2008. 14-15.
5. BENKŐ LORÁND (főszerkesztő): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* Harmadik kötet. Ö-Zs. Budapest, 1976. 1185.
6. SZABÓ T. ATTILA: *Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése. 7/B.* Maros-Torda megye. A kézíratos gyűjtésből közzéteszik HAJDÚ MIHÁLY és TÓFALVI KRISZTINA. Budapest 2005. 637.
7. KÁZMÉR MIKLÓS: *Régi magyar családnevek szótára. XIV-XVII. század.* Budapest, 1993. 947.

Himmusz - 1977, gipsz, 66x50x42

MÁRTON Béla

Az Éltes család*(Forrásközlés)*Kulcsszavak: *Éltes család; Magyarrégen; egyházi anyakönyvek;*

Már gyermekkoromban megtudtam, hogy az Éltesek Magyarrégenből származnak, ez a város felső, északkeleti részén terül el, akkor kaphatta ezt a nevet, amikor a középső nagy egység kézművességi, kereskedelmi, területi vonatkozásban még a szászok birtokában állt. 2009 júliusában kerestem fel a magyarrégeni református papi lakot, hogy összegyűjtsem az ottani anyakönyvek Éltesekre vonatkozó bejegyzéseit. Bíró Sándor tiszteletes készséggel bocsátotta rendelkezésemre a meglévő köteteket. *A magyarrégeni Református Egyház Házassági, Születési, és Halotti Anyakönyvének* IV. kötete 1905-től kezdődik, a korábbiak elvesztek az első világháborúban.

*„Esketés**1905: Farkas Albert alispán – Éltes Katalin**Tanúk neve: Z. Dr. Szabó Ödön – Z. ifj. Éltes Albert**Farkas József – Z. Éltes József**Esketésük: 1904. 05. 12.**Bejegyezte: Szász Márton református lelkész.”**„1905: A vőlegény és menyasszony neve és polgári állása:**Zágoni Dr. Szabó Béla Lajos ügyvéd (született 1877. 03. 22), római katolikus**Borbereki Farkas Erzsébet Katalin (született 1884. 03. 09).**A vőlegény és menyasszony szüleinek neve és polgári állása:**Z. Szabó Lajos, római katolikus.**Angyal Ottilia, római katolikus.**Tanúk neve és polgári állása: Z. ifj. Éltes Albert, Éltes József, Dr. Szabó Ödön, Farkas József.**A menyasszony szüleinek neve:**Farkas Albert alispán – Éltes Katalin**Hirdetés: 1904. 05. 12-15-23.**Református lelkész: Szász Márton – 1904”**Megjegyzés: A bejegyzésben három Éltes neve maradt fent! (M. B.)**„Esketés**1918: Éltes Dániel nagybirtokos, születési helye: Magyarrégen, vallása: református. születési éve: 1871. 06. 25.*

Menyasszony: Vertán Ibolya, Medgyes, római katolikus, született: 1896. 08. 31.

A vőlegény és menyasszony szülőinek neve, és polgári állása:

Néhai Éltestő Albert – Lutseh Sarolta

Tanúk neve: Bedő József, brassói pénzügyi igazgató, Éltestő József, nagybirtokos

Összeeskető lelkész: Szabolcska Mihály, temesvári református lelkész.

Kihirdették: 1918. 08. 4-11-18.

Áttért református vallásra, Házassági oklevél 274.”

Megjegyzés: Itt is három Éltestő neve szerepel. (M. B.)

„Esketés

1938. október 1:

*Vőlegény neve: Hügel Lipót, Szászrégen, római katolikus, születet: 1910. 02. 03. nő
len.*

*Menyasszony neve: Éltestő Ibolyka Judit Sarolta, Magyarrégen, született: 1920. 02. 11.
hajadon.*

A vőlegény és menyasszony szülőinek neve, és polgári állása:

Hügel Béla kereskedő – Gárbóci Anna

Éltestő Dániel, református nagybirtokos – Vertay Ibolya református.

*Tanúk neve és polgári állása: Éltestő József nagybirtokos, Hügel Lajos, műmalom tulaj
donos.*

Eskető lelkész: Szász Márton.”

„Esketés

1944. január 5:

*Vőlegény: Kauczvald Ferenc, méneskari főhadnagy, Mezőhegyes, 34 éves, nőtlen. (szü
letése nincs beírva, M. B.)*

Zilahi Éltestő Judit, Magyarrégen, 20 éves, hajadon. (születése nincs beírva, M. B.)

A vőlegény és menyasszony szülőinek neve, és polgári állása:

Néhai Kauczvald Ferenc miniszteri tanácsos – Janthó (?) Gabriella

Zilahi Éltestő Dániel – szombatsági Vertán Ibolya

*Tanúk neve és polgári állása: Vitéz Szücs Ervin, páncélos százados, Hügel Lipót, ma
lom-mérnök.*

Összeeskető lelkész: Kiss Lajos nyugalmazott esperes, 1944.”

A fenti anyakönyvi bejegyzések eléggé bizonyítják, hogy Magyarrégenben az Éltestők terebélyes családot képeztek. Innen rajzoltak ki a holtmarosi, disznajói Éltestők. Az 1938-as bejegyzésben szereplő Éltestő Józsefet (1865. 06. 30.–1944. 10. 12.). 1943-ban jómagam személyesen is megismertem holtmarosi udvarán. Rajta kívül gyermekként sokszor láttam az ifjabb Éltestő Józsefet (1894-1945) amikor a vadászpuskájával a hátán a „Berekbe” indult. A legifjabb Éltestő Józsefről (1929. 11. 28.-2003) azt figyeltem meg 1945-ben és 1946-ban, hogy jó képességű, tehetséges volt. Bakos Pál József helyi lakos, adatközlőm, levelében arról tájékoztatott, hogy a legfiatalabb úrfi az 1960-as években utazott Dél-Afrikába, és ott halt meg 2003-ban.¹

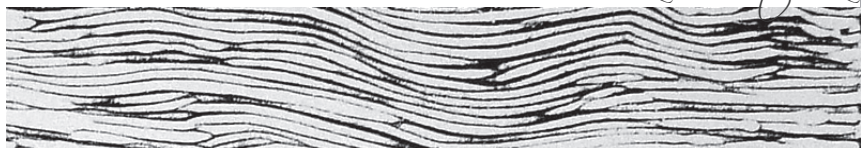
Judas Iscariotes - 1991, terrakotta, 14x18x13

A Felső-Maros menti Éltetőkre vonatkozó adatok közlését indokoltnak tartom az alábbi okok miatt:

- Szerepet játszottak Erdély faipari és kereskedelmi fejlődésében.
- Nagybirtokosként munkalehetőséget biztosítottak holtmarosi, disznajói és jódi családoknak.
- Sokszáz holdas birtokaikon jól hasznosítható kultúrnövényeket termesztettek, az említett falvak földműveseinek bevonásával. Így a kiscgazdák követhető példát, mintát láthattak, miként lehet a földet okosan hasznosítani.
- 1847-től a Maroson történő tutajozás jelentős tényezői voltak.
- A holtmarosi szőlőtől fel a Szalárd patakáig a Maros bal partjának erdői az ő birtokukban voltak, több tucat férfinak munkát adtak.
- A magyarrégeni református egyháznak temetkezésre alkalmas kertet ajándékoztak, napjainkban is azt használják.²
- Disznajón és Holtmaroson faiskolát létesítettek, népszerűsítették a gyümölcsfaoltást, almacemetéből, diócmemetéből sok holdas gyümölcsöst létesítettek.

Jegyzetek

1. Bakos Pál József (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 58-as szám, levele, 2009. július 12.
2. Bíró Sándor magyarrégeni református lelkész tájékoztatása.

MÁRTON Béla

Az Éltes család és fűrészüzeme

Kulcsszavak: Éltes család; fűrészüzem; Szovátai fűrészgyár; Éltes birtokok;

KÁDÁR ZSOMBOR és PÁL-ANTAL SÁNDOR közös kötetében bukkantam arra az adatra, hogy „1898-ban id. Éltes Albert szászrégeni földbirtokos és társa Szovátán a Szováta patak mellett egy keretes fűrésztelepet létesített, 120 lóerő meghajtással, miáltal kezdetét vette Szovátán a gyári faipar”¹. A második följegyzést JÓZSA ANDRÁS *A Sóvidék és fürdői* című könyvében találtam: „Alsó-Szakadátban az intenzív fakitermelés a XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedeiben alakult ki, az úgynevezett Éltes-fűrészüzem körül”².

Ez a két dokumentum meggyőzött arról, hogy az Éltesek szovátai tevékenységét, a fűrészüzem máig meglévő emlékeit haladéktalanul fel kell kutassam, rendszerezem és közzétegyem. Az idézett följegyzéseken kívül 2009-ben olyan szóbeli adatokat is összegyűjtöttem, amelyek konkrétan bizonyítják az Éltes fűrészüzem helyét, épületeit, társadalmi hatását, élettartamát. Ezek a szóbeli adatok pedig azoktól a nyolcvan év fölötti szovátai férfiaktól valók, akik valamiként közelebbi kapcsolatba kerültek az üzem megmaradt épületeivel, megőrizték a hajdani erdőtüzek, árvizek évszám szerinti emlékeit is. Nagyon fontos adatokat szolgáltatott id. Györgyfi Jenő (született 1928), a Hosszú utca 43. alatt lakó asztalosmester, valamint Gál Ferenc (született 1929. március) Fő út 225. alatt lakó képzett vasúti szakember, aki 1939-ben Szováta-Szakadátan gyermekként tanult abban az alsószakadati általános iskolában, amelynek épülete az Éltes-fűrészüzem része volt, majd később szakképzett vasúti csoportvezetőként a Vágó-patak melletti vasúti őrházban lakott.

Az Éltes család legkorábbi adatai Magyarrrégenhez kapcsolódnak, erre vonatkozóan írásbeli bizonyítékokat találtam az idézett KÁDÁR ZSOMBOR és PÁL-ANTAL SÁNDOR közös kötetében. Ők itt BENKŐ KÁROLYTól közölnek 1847-ből származó adatokat: „Magyarrrégenben 1848 előtt csak Éltes Dániel foglalkozott tutajkereskedéssel [...] ennek derék fia Albert ma is nagy sikerrel űzi a tutajkereskedést, ki nagyatyja Dániel iránt való kegyeletből még ma is a D betűt ütteti minden száfájára” – emlékezik vissza Koós Ferenc református lelkész.

Időrendben a következő írásbeli adat 1896-ból való: „1896: Társascélgként bejegyzik id. Éltető Albert és társai fűrészmalomát Magyarrégen székhellyel”³. A harmadik adatunk 1898-ból származik, amelyet a tanulmány elején már idéztem. Ugyanitt 1905-ből olvashatjuk: „1905: Átadják a forgalomnak a Szászrégen – Déda útvonalat, ami által 22 kilométerrel közelebb kerül a Felső-Maros vidéke a megyeszékhelyhez, Marosvásárhelyhez. Közben a Maroson való tutajozás még mindig számottevő marad...”⁴ 1909-es adatunk is érinti az Éltető család ipari-kereskedelmi tevékenységét: „1909. november 28: Átadják a forgalomnak a Déda-Gyergyószentmiklós közötti vonalszakaszt”⁵.

Évszám nélkül erre az időszakra utal WASS ALBERT: *A funtineli boszorkány* harmadik kötetében (193-196 o.) . Ezekben a sorokban érzékelteti az Éltető erdőbirtokot ismerő író, hogy a vasút felvezetése jelentős lelki megrázkódtatást idézett elő a feudális szemléletű id. Éltető életében. Félt a budapesti és a szászrégeni kereskedő versenytársaktól. A Felső-Maros menti tutajkereskedés kapcsolatban állt id. Éltető Albert szovátai befektetéseivel, a 120 lóerős keretfűrész felszerelésével, üzembe helyezésével.⁶ A nagybirtokos azért dönthetett a szovátai befektetés mellett, mert látta, hogy itt nincs tutajozásra alkalmas folyó, itt még van bőven érintetlen erdő, itt jóval kevesebb a fakereskedő vetélytárs.

Az eddig felsorolt adataimat szervesen kiegészítik a szóbeli vallomások. Györgyfi Jenő, 81 éves szakadati lakos elmondta, hogy az Éltető fűrészüzem fő épülete az volt, amelyben évtizedek óta az alsó-szakadati általános iskola működik. Ezen kívül Éltetőé volt az ettől délkeletre eső 109 éves épület, amelyben Csíki Jakab vállalkozó és kereskedő sokáig lakott. A Hosszú utca 41. szám alatti faház szintén Éltető Alberté volt. A fűrészgyár anyagából épült a Szováta-patak melletti Siklódi János ácsmester háza is, továbbá a fennebb levő Duka József (meghalt: 1975) háza is, ahol jelenleg id. Sántha András lakik. Györgyfi Jenő apja, Györgyfi György (1893-1995) Kibéden töltötte a gyerekkorát, onnan jöttek kétökrös szekérral léhulladékért, condráért az Éltető üzembe. „Úgy megrakták a szekeret, hogy a két ökör alig bírta ki az emelkedőn az utat”⁷. Arról is tájékoztatott, hogy a fűrészüzem anyagtere a Szováta-patak jobb partján volt, ahol most Simó Béla és Bakos Vilma háza, valamint a Fejér vendégház és udvar található. „Az Éltető fűrészgyárat az 1913-as árvíz és erdőtüz tette tönkre”⁸.

Előtte néhány évvel a patak medréből a nagy mázsás köveket kiszedték, hogy a tűzifa hasábokat a „dugatól” tudják leúsztatni a vízen. Két ilyen dugás volt, az egyik a Muncsal beömlésénél, a másik a Háromág pataka alatt.⁹ Az 1913-as árvíz a két dugást elszakította, és a vízgyűjtőben lévő jelentős méterfa mennyiséget elsodorta magával, és a Szováta-patak, valamint a Kis-Küküllő két partján szétszórta. A víz lepadása után a csendőrök bevonásával összeszedték a fa egy részét.¹⁰ „A korábbi években Éltetőék a Szálka nevű erdőségtől a völgyeket, üveket fákkal kibé-

lelték, hogy lehessen rajta leszállítani a rönköket. A lóistálló körülbelül ott volt, ahol Simó Béla háza jelenleg áll. Az 1913-as erdőtűz égette el a Szálka nevű havas fenyőerdeit. Ezt az erdőt Éltesék a Megyei Erdőgazdaságtól bérelték a fa hasznosítása érdekében. Az árvíz és a tűz végleg tönkretette Éltes vállalkozását.¹¹

„A felső gáter betonalapja a mai iskolaépület nyugati sarka táján 1945-ben még megvolt. A belőle kiálló vastag, menetes vasrudakat id. Bakos Ferenc (1896-1984) és fiai bontották ki, és hasznosították.”¹² „A Hosszú utca 41. szám alatti faházat Györgyfi György főerdész vette meg Citrom Évától, aki kiszabadult a gettóból, akkor annak a faháznak két teremmel több helyisége volt, mint a mainak. Ebben a két felső teremben néhány évig állami elemi iskola működött. Később az egyik teremben Gotlieb Albertnek volt vegyesüzlete. Azon hátul, északra, Márk Mórnak volt istállója.”¹³

Itt jegyzem meg, hogy amikor 1963 szeptemberében megkezdtem tanári működésemet az alsó-szakadati iskolában, akkor és a következő években a faházban Györgyfi György, valamint egyik leánya és veje lakott. Velük gyakran elbeszélgettem, de az említett évtől kezdve a tulajdonosok még háromszor váltották egymást, mindeniket ismertem a legutóbbi évig. A most is élő Györgyfi Jenő (született 1928) értékes adatokat szolgáltatott későbbi természeti katasztrófákról: „Sokszáz hektárra kiterjedő erdőtűz volt 1943-ban Asztalkő, Cserepeskő, Mezőhavas és Szálka erdeiben. A katonaságot is bevetették a tűz oltására. 1947-ben erdőtűz volt Juhodfőben, Mezőhavason, a Szálka völgyében, a Sebes patak mindkét partján a hegyoldalakon. Több száz faipari munkást kirendeltek oltani. Sávós elszigeteléssel sikerült végül eloltani az erdőtűzet.”¹⁴

Az Éltes fűrészüzemre vonatkozó adatokat jegyeztem le 1971. december 12-én Duka Lászlótól (született 1900) szováta-szakadati határpáasztortól, aki egyebek mellett minden dülőnek tudta a nevét. Íme az ide vonatkozó emlékei: „Az Éltes-gyár 1900-1912 között működött, csak fenyőt dolgoztak fel. Gőzgép mozgatta a fűrész. Reisz Jenő szászrégeni gépész működtette. Id. Éltes Albert volt az üzem tulajdonosa. Ebben a gyárban három gáter és két cirkula (körfűrész M. B.) vágta a fenyőt megadott méret szerint. Éltes a Szováta-patak mellett fentről (talán a Muncsaltól? M. B.) az üzemig makadám utat építtetett.”¹⁵ Duka László úgy emlékszik, hogy 1904 őszén meghalt az öreg Éltes, halálának fő oka talán az erdőtűz volt. A gyárat Neuschlais Károly és fia vásárolták meg.

Az Éltes szováta kapcsolatai 1913 után is megmaradtak. Ennek legfontosabb bizonyítéka, hogy a fürdőtulajdonos, Sófalvi Illyés Lajos, egyik fia, Sófalvi Illyés István (1892. 12. 10-1929. 11. 18), 1926-ban feleségül vette id. Éltes József (1892. 12. 15 - 1953. 03. 9) lányát, Éltes Katalint (1892. 12. 15 - 1953. 03. 09).¹⁶

Mivel jómagam (M. B.) Holt-Maroson töltöttem gyermekkoromat, így 1943-tól gyakran bemehettem a nagybirtokos id. Éltes József udvarára, gazdasági épüle-

teibe, számos élményt szereztem és őriztem meg a családtagokról, életmódjukról, világnézetükről stb. Éltető Katalinnal és fiával, Illyés Lajossal (Lulu), naponta találkoztam. Csak tanár koromban tudtam meg, hogy Illyés Lajos édesapja Sófalvi Illyés István 1929 novemberében elhunyt. Ez lehetett az oka, hogy felesége, „*Katica nagysága*” és fia a veszteség után a holt-marosi kúriában élt.

A magyarrégeni, holt-marosi és disznajói Éltetők szerepet játszottak a 19. és 20. századi erdélyi kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági életben, ezért fontos összegyűjtenünk minden velük kapcsolatos emléket. Mint erdőbirtokosok is jelentőségek voltak, így kaptak fontos szerepet WASS ALBERT: *A funtinel boszorkány* című háromkötetes regényében, melyet már eddig is sok ezren kivételes érdeklődéssel olvastak. A nagyhatású irodalmi műből idézem azokat a sorokat, amelyek bizonyíthatóan az erdőbirtokos öreg Éltetőről szólnak:

„Közben újra megszólaltak a puskák, de most az ajtóban. Aztán csak mentek a hajtók tovább, üresen föl, üresen le (Mitru). Elment a disznó után, amit nagyságos Éltető úr sebzett, jelentette katonásan Stefán, az ilvai plájász.” (16. oldal).

„A báró (Kemény J.) másik felén bozontosan székelte egy odacipelt rönkön a havasi király: Éltető uraság.” (16. oldal).

„A báró (Kemény J.) átment a pallón, mögötte Éltető úr. Csúszott a lehántott fenyőrönk a fagyott talpú csizmák alatt, a gernyeszegi gróf nem is mert reá menni.” (21. oldal).

„Még nem volt egészen vége a hajtásnak, mikor Éltető úr elindult a véryomon lefelé.” (24. oldal).

„Tóderik.....szó nélkül, feketén fejtette le róla (a medvéről) a bőrt. Mégpedig olyan boszorkányos gyorsasággal, hogy Éltető úrnak megakadt rajta a szeme.” (25. oldal).

„Éltető úr aztán neki fogott a fejnek.” (25. oldal).

„Mikor a sűrűből kiértek, Éltető úr egy pillanatra szusszanni megállt.” (25. oldal).

„Este mikor hazamenőben voltak, s a plájon haladtak lefele a havasi király (Éltető) kilépett az urak sorából, és megvárta a hajtókat és köztük Tóderiket. Ide figyelj – mondta – beállhatsz plájásznak hozzám. Puskát kapsz, s komenciót aho-

gyan szokás. Rettentő nagy dolog volt az, hogy maga Éltető úr mondta valakinek, legyen nála plájász.” (25. oldal).

„Meg aztán nagy tisztesség is volt ám plájásznak lenni. Hát még magánál a havasi királynál, Éltető nemzetes úrnál!” (25. oldal).

„.....érte kellet-menni (a kommcencióért) a nagy vízimalomhoz, a Jód (Déda felett) torkába. Onnantól kezdve már minden az Éltető uraké volt, túl a Maroson (Keleti oldal) még talán maga az Úristen is.” (26. oldal)

„Azzal megfordul Éltető úr, s elindult ..., a plájon lefelé a Marosig, a Marostól hazáig.” (26. oldal)

„Olyan nyolcvan lova van, hallod-e, olyan nyolcvan kancája, hogy egy is többet ér abból, mint egy egész falu, házastul, marhástul, emberestül! Ökrei. Disznai. Csak makkon volt az idén fönt hatszáz. Hát még ami otthon maradt! Üljön le, ha már itt van - javasolta a leány (Nuca) aztán állával odabökött az átalvető felé.

- Neked hoztam.
- Nekem? - bámult reá a leány
- Ühüm - bölintott Birtalan - az úr küldi.
- Micsoda úr?
- Éltető uraság.
- Hát a ki?
- Övé odaát a havas. Mind. “ (61. oldal)

„Egy idő múlva lenyúlt az átalvetőhöz s kiemelt belőle egy összekötözött lábú tyúkot. Aztán még egyet. S még egyet. Hatot egymás után. Utolsónak egy hatalmas kakast.

- Élnek! - mondta csodálkozva a leány.
- Élnek hát. Azért élnek, hogy tojjanak !
- Ne nekem köszönd, az úr küldi.
- Miféle úr? - bámult rá a gyermek.
- Hát Éltető úr Szalárdhavasról.” (101. oldal)

„A fiú felkacagott :- Ne félj! Mi, Eltetők, nem halunk meg olyan hamar! A leány gondolkodva ráncolta össze a homlokát: Éltető? Azt mondtad? Az a fekete arcú uraság, akit az erdők királyának mondanak ? - Az apám.” (206. oldal).

„A fiú (Gáspár) nevetett, a húszéves legények gondtalan nevetésével.” (209. oldal).

„- Mi a neved ? - Gáspár - Gáspár - ismételte a leány -, Gáspár. Furcsa neved van. Olyan a neved, mint egy fiatal fa. Mint amilyen te vagy. Majd veled leszek, Gáspár. Jó? Gondolj reám, s akkor veled leszek. Megcsókolták egymást.” (210. oldal).

Az Éltekők egyéb ipari jellegű létesítményei

Az alábbiakban felsorolt feljegyzéseket, emlékeket, személyes vallomásokot foglalja használni az erdélyi ipartörténet, az erdőgazdálkodás története, a havasi növényártás kutatói, a haszonállatok története, a vízimalmokról szóló tanulmányok. Teljességre nem törekedhettem, hiszen 1945-től, a földosztástól már nem volt lehetőség a földesúri gazdálkodási módra. Emiatt a hajdani emlékek is meggyérültek. A 2009-es intenzív adatgyűjtéssel minél több vallomást, emléket, gazdasági munkát végző személy nevét, szerepét igyekeztem rögzíteni.

I. CSERÉPGYÁR. A holtmarosiak napjainkban is úgy nevezik a Maros bal partjának azt a szakaszát, ahol az Egres pataka beömlött a folyóba. A hajdani gyár a jobb parton feküdt. A cserépgyárról egyelőre rendkívül kevés adatunk van. Székely Jenő (1923-2007) 1995-ben megmutatta a hajdani gyár helyét. Elmondta, hogy az valamikor az első világháború táján működött, cementcserepeket gyártottak benne. Rövid életű volt, mert a Maros egyik nagyobb áradása annyira tönkretette, hogy nem volt érdemes újjáépíteni. A 82 éves Márton Mihály (Holtmaros, 160. szám), arra emlékszik, hogy a gyár tégláinak készítéséhez a palát a Maros jobb partjának szakadékos oldalából bányászták, sok ezer téglát vetettek, kiégették, azokból építették a Cserépgyárat. A bal parton állott, légvonalban alig négyszáz méterre a később felépített Fráter kastélytól. Márton Mihály megmutatott néhány fémlemezről készült öntőformát, ezeket akkor használták. Működését bizonyítják azok a cementcsempék, amelyekből vagy háromszázat megnézhettem Bakos Pál János (Holtmaros 158. szám) gazdasági épületén.

II. SZESZGYÁR A kúriával egyazon udvaron építették, a vasútvonaltól 80-100 méterre. Bakos Pál József 83 éves adatközlő szerint az ő gyermekkorában a szeszgyár még működött.¹⁷ Márton Mihállyal együtt vallják, hogy alapanyagként krumplit használtak fel, melyet erre a célra megfőztek. Vegyi műveletek után a krumplit a disznókkal feletették, száznál is több disznót tartottak.¹⁸ Édesapám, Márton András (1896-1974), többször is elmondta, hogy a szeszt nagy tölgyfahordókban, lovas szekerekkel Szászrégenbe szállították. A kocsisok hazafele jövet a kiürült hordókba egy vagy másfél liter vizet töltöttek. A szesz a dongákból kioldódva jó minőségű pálinkát eredményezett, így abból iddógáltak azon a napon. A gyárépület háromszintes volt, és az épület állott egészen 1950-ig, de a belső féمبرendezéseket a környező lakosság a második világháború alatt széthordta. A hagyomány szerint a szeszgyártás szakembereit id. Éltekő József messziről hozatta, a téglakéményt két olasz kőműves rakta. 1945-ben és 1946-ban jóma-

gam is több gyerektársaimmal a kémény belső fémhágcsóján felmásztam, onnan messzire elláttunk minden irányba. Bakos Pál József szerint a szeszgyárat rajoni jóváhagyás alapján 1950-ben bontották le. A belőle származó téglákat a környék lakossága széthordta.¹⁹ A betonalap vastag rétegeit Holtmaros népe felfeszítette, szétbontotta és a súlyos kockákat házalapnak felhasználta.

III. VÍZIMALOM. Holtmaroson, a Berek közelében, a Malomárok bal partján állt id. Éltes József vízimalma. Ő építette a gátat, ő tette hasznossá a Malomárkot is. A temetőtől a Maroshoz vezető út végén vetette a vizet a Malomárokba. Megépítése olyan nagy befektetést igényelt, amelyet csak földesúr vállalhatott. „*Id. Éltes József saját erdejéből, saját fogataival hozatta a szálfákat.*”²⁰ A malom építésének idejét egyelőre nem ismerjük, de a Marosvásárhelyi Iparkamara adataiból még előkerülhet. Az 1940-1950 közötti működésére még többen emlékeznek. Éltes molnára Székely Mihály (1898-1988) volt, aki kezdetben a malomházban lakott, aztán megnősült és megtelepedett Holtmaroson. 1945-ben a malom átment a községi tanács tulajdonába, a molnár továbbra is Székely Mihály és fia, Székely Jenő (1923-2007), maradt. Székely Mihály többször is elmondta, hogy legjobban a csi-cseri és a csúri kő vált be, ezek érdes felületűek voltak, így zúzva össze a gabonát. Az alsó kő rögzített volt, a felsőt áttélel a nagy vízikerek tengelyének egyik vége hajtotta. Jómagam is sokszor figyeltem, hogy Székely Mihály miként faragja, alakítja száraz gyertyánfából a nagy kerék fogait. (M. B.) Emlékszem ugyanakkor a záportartóra, a zsilipekre, amelyek a malom fölött szabályozták a vízmennyiséget. A zsilip alja és két oldala ki volt bélelve vastag tölgyfa deszkával. Alulcsapós vízimalom volt, bő vízellátással. A malomba főként holtmarosiak hoztak örölni való búzát, árpát, zabot, kukoricát.

Növénytermesztés, állattartás az Éltes-birtokokon

Már hatvannégy év telt el a földosztás óta, a szocialista rendszer éveit már nem volt lehetőség a régi birtokok kutatására. Napjainkra alig maradt szemtanú, aki látta, emlékezik a hajdani szántók, legelők, gyümölcsösök terjedelmére. Ilyen okok miatt nem lehet hozzájutni az Éltes-birtok terjedelméhez. A legtöbb emléket a holtmarosi birtokról és annak hasznosításáról tudtam összegyűjteni. Könnyítette dolgomat holtmarosi származásom, 1952-ig ott éltem. Édesapám 1940-1944 között választott községi bíró volt, így az Éltes udvarba gyakran be mehettem. A földeket nagyrészt szétosztották, így a gazdasági élet nagyon beszűkült. Viszont az épületek a régi berendezéssel még három évig megmaradtak. Így főként az életben maradt családtagok vergődését, kiútkeresését figyelhettem meg. Ezeket az emlékeket igyekszem most közzétenni. Sok értékes adattal segítette a gyűjtőmunkát a most is Holtmaroson élő Bakos Pál József, 82 éves lakos. Jelentős adatközlő volt az ugyancsak holtmarosi 83 éves Márton Mihály. Az Éltes

családfát Illyés Lajos feleségének és gyermekeinek köszönhetem, akik a hiányzó évszámokat a rendelkezésemre bocsátották.

A holtmarosi Éltes család legidősebb tagja id. Éltes József (1865. 06. 30-1944. 10. 12), akit a falu lakossága csak „öregúr”-ként emlegetett. A birtokos család szántóföldjeinek többsége a „Szügeten” (Sziget), volt. Ez a határrész a Kis-Maros és a Maros között terül el, többszáz holdas szántó. A Dobogó nevű falusi legelőre Éltes naponta 86 tehenet csaphatott ki, a kisebb gazdák legfeljebb kettőt.²¹ Az övé volt a húsz holdas Berek nevű bokros fás terület a Maros fő ága és a Malomárok között. Ez alkalmas volt a disznósorda legeltetésére, továbbá vadászatra is. Ifjabb Éltes József (1894. 04. 15-1945. 10. 20), az „úrfi”, gyakran járt ki vadászpuskával a Berekbe, hogy szórakozásból lőjön valamit. A Maros fő medrén a Gödörhátról néha átjöttek a szarvastehenek és a bikák is. A disznajói szolgáltatótól, Ördög Jánosné Dali Katalintól tudjuk, hogy ifj. Éltes József „sok húst, vadat, békacombot hozott Szalárdról.”²²

Az idősek emlékezete szerint a holtmarosi Hegyen ötven hold kaszálójuk, ugyanannyi erdejük és egy szőlősük volt. Az itteni kaszálóra száz diófát ültettek, 1945 után ezeket nem gondozta senki, a diót a falu népe gyűjtötte össze. Márton Mihály emlékei szerint id. Éltes Józsefnek a holtmarosi határon száz hold szántóföldje és száz hold kaszálója volt.²³ Úgy emlékszik, hogy évente átlagosan 150-200 disznót tartott. Ezeknek egy részét hizlalták, és a szászrégeni Simon János mézárósnak adták el. A disznók nagy részét őszön hizlalták, makkal, ezekért jelentős mennyiségű pénzt hozott haza. Mindenik adatközlő elmondta, hogy évente sok száz mázsa krumplit termesztettek béresek, napszámosok bevonásával, amit többféle célra használtak fel: állatok tartása, szeszgyár alapanyaga, valamint konyhai hasznosítás. Emlékeimben megmaradtak a színes, változatos életképek a hátsó udvarban folyó gazdasági munkálatokról: a reggeli órákban négy-öt béres a vasalt, keményvázú szekereket és az ökröket készítette valamelyik dűlőbe. Ezekkel szállították be a szénát, kukoricát, krumplit és sok más. A százholdnyi szántót is többnyire ökrökkel művelték meg. A lovakat inkább a gépi kapálásra, őszön a krumplisorok kifordítására használták. (M. B.)

Alma-, körte-, szilva- és diófák a hegyi gyümölcsösben fejlődtek. 1945-ben jártam lent a kúria pincéjében és láttam, hogy a fal mellett körben állványokon feküdt nyolc-kilenc sor deszkapalc. Ezekre két réteg almát terítettek, hogy lehessen látni a foltos, rossz almákat. A terjedelmes gazdasági udvar hátsó részében láttam a faiskolát, amelyben almafa-, körtefa- és diófa-csemetéket növeltek. Ezzel is példát mutatott Holtmaros népének a korszerű szaporításból és kiültetésből. Az öregúr, id. Éltes József, 1943-1944 között a kétszemélyes „gikk”-ben ülve rálegyintett a fekete színű „Bandi” lovára, hogy körüljárja a holtmarosi birtokát. Megleckéztette a pásztorait, ostoros gyerekeket, ha tilosba engedték a szarvas-

marhákat és disznókat. (M. B.)

1944 nyarán Holtmaros népével együtt elmenekült az Éltes család is. A visszavonuló főtisztek kihirdették a faluban, hogy a nyolcvan évesnél fiatalabbak meneküljenek, mert a határban nagy összecsapás várható. Id. Éltes József menekülés közben Nagykárolyban halt meg 1944-ben, ott is temették el.²⁴ Tanulmányomat abban a hitben zárom, hogy a következő években még felszínre kerülnek közérdekű adatok az Éltesokról.

Jegyzetek

1. KÁDÁR ZSOMBOR – PÁL-ANTAL SÁNDOR: *A székegyföldi erdészet és faipar*. Mentor, Marosvásárhely, 2002.
2. JÓZSA ANDRÁS: *A Sóvidék és fürdői*. Hazanéző Könyvek, 2002.
3. KÁDÁR ZSOMBOR – PÁL-ANTAL SÁNDOR: *A székegyföldi erdészet és faipar*. Mentor, Marosvásárhely, 2002. 130.
4. KÁDÁR ZSOMBOR – PÁL-ANTAL SÁNDOR: *A székegyföldi erdészet és faipar*. Mentor, Marosvásárhely, 2002. 141.
5. Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara Iratai. 1909. 86.
6. Vö. KÁDÁR ZSOMBOR – PÁL-ANTAL SÁNDOR: *A székegyföldi erdészet és faipar*. Mentor, Marosvásárhely, 2002.
7. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás.
8. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás. 2009. 08. 28.
9. Ezt nevezik még: Szentegyház pataka, Asztalkő pataka, Szálka pataka.
10. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás. 2009. 08. 28.
11. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás. 2009. 08. 28.
12. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás. 2009. 08. 28.
13. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás. 2009. 08. 28.
14. Györgyfi Jenő (született 1928), lakhelye: Szováta, Hosszú utca 43., szóbeli vallomás. 2009. 08. 28.
15. Duka László (született 1900), szóbeli vallomása. 1971. 12. 12.
16. JÓZSA ANDRÁS: *Sófalvi Illyés Lajos: A modern Szováta fürdő megalapítója*. In: *Hazanéző*, 2007. 1. szám 21. és Bakos Pál József (született 1926) adatai.
17. Bakos Pál József (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 58-as szám, levele, 2009. július 12.
18. Márton Mihály (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 160-as szám, levele, 2009. június 20.
19. Bakos Pál József (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 58-as szám, levele, 2009. július 12.
20. Márton Mihály (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 160-as szám, szóbeli közlése.
21. Bakos Pál József (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 58-as szám, levele, 2009. július 12.
22. Csósz IRMA: *A disznajói Rhédeyek és Fráterek nyomában*. Tinivár Kiadó, Kolozsvár, 2000. 30.
23. Márton Mihály (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 160-as szám, levele, 2009. június 20.
24. Bakos Pál József (született 1926), lakhelye: Holtmaros, 58-as szám, levele, 2009. július 12.

SZENTES Tünde Zsuzsánna

„Sikerekben gazdag életpálya, sok-sok örömmel”²¹

(Beszélgetés MÁRTON BÉLÁval)

Kulcsszavak: MÁRTON BÉLA; néprajzkutatás; fafaragás;

MÁRTON BÉLA Erdély-szerte ismert fafaragó és néprajzkutató. A Sóvidék egyik jeles kutatójaként tartják számon. Megannyi tevékenység mellett magyar nyelv és irodalom szakos tanárként is tevékenykedett Szovátán és Szakadátban. Tanulmányairól, műveiről, néprajzkutatói írásairól, tevékenységéről mesél az alábbiakban.

Kérem, meséljen a tanulmányairól!

Miután befejeztem a középiskolát a Bolyaiban, azon gondolkoztam, hogy milyen szakra menjek. A Brassóban működő faipari egyetemen próbálkoztam, de nem volt elég a matematikai felkészültségem. Később kiderült, hogy a mi családunk inkább humán beállítottságú, úgyhogy nem is volt érzékem ahhoz, hogy azt a magam erejéből kelőképpen előkészítsem. Mikor láttam, hogy ott nincs sok keresnivalóm, akkor a következő évben megpróbáltam magyar szakon Kolozsváron, és oda bekerültem. Amíg felvételiztem Kolozsvárra, addig dolgoztam Régenben a csónakgyárban, műszaki raktáros voltam. Amennyire lehetett, készültem. Sikerült, de éreztem, hogy az a felkészülés nem volt mély. Azok között, akik velem együtt bekerültek magyar szakra, voltak, akik

éveken át tudtak készülni kimondottan erre a szakra. Ők előnyben voltak velem szemben, ugyanis főleg polgári családból származtak, sok könyv vette őket körül. A sikeres felvételit követően tudtam, hogy most már nagyon keményen kell dolgoznom a bennmaradásért, versenyben kell maradnom, végül sikeresen államvizsgáztam.

Milyen témában írta a szakdolgozatát?

A szakdolgozatomat nyelvjáráskutatásból írtam, mert három évet jártam a nyelvjárás körbe 4-5 társammal, MÁRTON GYULA professzorhoz. A tanár úr nagyon alaposan felkészítettek bennünket arra, hogy amikor kikerülünk, akkor nyelvjáráskutatást végezzünk valamelyik vidéken. A dolgozatomat ilyen címmel írtam: „A-zás Magyarón és környékén”, tehát ez az a-jelenség, o helyett a-t ejtenek a mi vidékünkön. Sikeres dolgozatot írtam, 9-est kaptam reá. Volt olyan kollegám, aki épp olyan erős volt, mint én, de tudományos szocializmusból nem engedték át, és emiatt egy év múlva megint kellett jelentkeznie. Nagyon komolyan vették akkor a tudományos szocializmus tantárgyat.

Az államvizsga után következett a vá-

lasztási lehetőség, hogy hova szeretnék menni. Kifüggesztették az üres helyeket magyar szakosok számára. Én 3 helyből választhattam: egyik volt Borszék, a második Szováta-Szakadát és a harmadik a Régen melletti Beresztelke. Kettőt nagyjából tudtam, hogy hol van. A beresztelkeit kihagytam azért, mert volt egy régeni kollégám, aki arra kért, hogy hagyjam neki azt, mert ő régeni, és akkor ki tud járni oda biciklivel is. A borszékait pedig elfogadtam volna, de érdekelt, hogy milyen ez a szováta-szakadati hely. Szerencsére volt egy kolleganóm, aki járt egyszer Szovátán, (valószínűleg a szüleivel pihenni). Azt mondta, hogy ő tudja, hol van Szakadát, csak egy hegy választja el a fürdőteleptől. Na, gondoltam, az nem sok, egy hegy nem akadály. Így akkor ezt választottam, megkaptam, és '63. szeptember 1-től elfoglalhattam ezt a posztot. Talán a hűség jele, nyugdíjas koromig ott tanítottam, köszönhető ez annak is, hogy politikai szempontból nyugodtabb légkörű volt, mint a központi iskolák. Egyik papfiú kollégámat állandó ellenőrzés alatt tartották, így neki igencsak meg kellett húznia magát. Tetszett a gyönyörű természeti környezet, ez volt a pihenésem: a természetjárás, de a gyerekanyag gyengécske volt végig. Szakadátban a családok többsége fakitermelésből vagy fagegmunkálásból, kismértékben mezőgazdaságból élt.

Hogyan tudta összekapcsolni tanári pályafutását a nyelvjáráskutatással?

Aztán itt megkezdtem a nyelvjáráskutatást, és néhány évig ezt végeztem, MÁRTON GYULA professzor tanácsa

szerint. Úgy éreztem, hogy rendkívül gazdag a néprajzi anyag ezen a vidéken. Itt is és a Marosmentén is, ami nagyon vonzott engem. Aztán átálltam a néprajzkutatásra. Főként a kismesterségeknek a világát, a munkamozzanatait vizsgáltam.

Elég gazdag, több ezer oldalas anyagom gyűlt össze a Sóvidék kutatása során, ezekből főleg a Sóvidék kulturális folyóiratában, Hazanézőben közöltem írásokat, amelyben külön rovatom volt.

Azonkívül, ami szintén erősítette a néprajzi érdeklődésemet és munkámat, 1991-ben fölvettek a Kriza János Néprajzi Társaságba, Kolozsváron van ez a egyesület, amelynek azóta is aktív tagja vagyok. Ez azt jelenti, hogy dolgozókat írok, előadásokat tartok, a vándorülésekre is – hacsak lehet - elmegyek. November elején voltam a legutóbbi konferencián. Ezt nagyon szeretem és öröm számomra, hogy tanítás helyett ilyen szép, változatos tudományágot művelhetek, mint a néprajz. A kutatott témákból már írtam számos dolgozatot, de már ideje lenne kötetben is összegyűjteni. Csakhogy a kötet kiadása pénzbe kerül, és emiatt ez kicsit még várat magára.

Hogyan került kapcsolatba a fafaragással?

Tevékenységem másik fontos ága a fafaragás, díszítő faragásnak is szoktam nevezni. Ez a név nem fedi éppen a valóságot. Nemcsak a díszítés, hanem a jelképek is nagyon érdekelnek, és igyekeztem is megismerni őket. A téma körüljárása érdekében számos régi és

új néprajzi könyvet vásároltam, ezért van az, hogy a jelképekből én tartottam előadásokat az itteni fajaragóknak. Mintegy megadom annak az elemnek a jelentését, ami rajta van a faragványon, ami a jelkép értelme. Ehhez is gyermekkorom óta vonzódtam, és 1965/'68-tól kezdődően ilyen szempontból is nagyon érdekelt a Sóvidék, már akkor kapcsolatba léptem azokkal az emberekkel, akik faragást végeztek.

A jeles famegmunkálási hagyományokat nemcsak felhasználtam saját faragványaim elkészítése során, hanem írtam is róluk. Úgyhogy én ilyen voltam: nemcsak faragni igyekeztem, hanem meg is írtam.

A természetjárás mellett pihenést jelentett, ha faraghattam. 1971-től szinte folyamatosan faragok, minden évben néhány munkát kifaragtam, és így bővült az érdeklődésem is. Mikor a tengerpartra utaztunk pihenni, ott is mindennél fontosabb volt, hogy a kézműves sátrakkal megismerkedjem, hogyha olyan munkát láttam, ami az érdeklődési területemhez tartozott, azokat aztán jegyzeteltem. Egyszóval mindenhol gyűjtöttem a magam javára. Így terebélyesedett a munkám, és 1990-től, amikor új lehetőségek nyíltak arra, hogy kézművességet végezzek, attól kezdve aztán minden héten faragtam. Ezt napjainkig művelem, örömmre szolgál, mert például meghívást kaptam Magyarországra, hogy vezessek egy faragótábort.

Itthon főként népművészettel kapcsolatos tárgyakat faragtam. Volt egy időszak, amikor sulykolót kértek nagyon sokat, száznál is többet faragtam, mert

kérték és vitték ajándéknak. Aztán sorra kerítettem a székely székek címereit, mind ki kellett faragnom kérésre.

Azután következett egy gazdagabb időszak, körülbelül 98-tól, amikor a jelképekből már több könyvet is be tudtam szerezni. Amikor azokat áttanulmányoztam, akkor elhatároztam, hogy az egyetemes jelképekből is kifaragok néhányat, ami iránt érdeklődés lenne napjainkban. Ezek a jelképek: a szépség és a méltóság jelképe, a szorgalom jelképe, a hűség jelképe. Minden elkészült faragványomat följegyeztem, hogy hova került: melyik városba, ha csak lehetett, azt is, hogy kihez, de volt eset arra is, hogy nem volt kitől megszerezni, mert vitték tovább. Egyedülállóan és fontosnak tekintem Erdélyben, hogy ezt az 1500-nál is több faragványt tételesen tudom, hogy hol van, mert mindig azt tapasztaltam az adatközlőimtől, hogy nem emlékeznek arra, hol vannak a munkáik. Nemcsak egy országba vitték a faragványaimat, hanem körülbelül 8-10 országba. Inkább Európába, de Indiába, Amerikába, meg Kanadába is néhányat.

Howy veszi fel a külföldi rendelőkkel a kapcsolatot?

Elég sok ismeretségem alakult ki az idők folyamán. Volt időszak, amikor megkért egy itteni ismerősöm, hogy fog jönni „XY” tanár és segítsek neki, kalauzoljam. Egy részéből olyan ismeretség lett, hogy már 32 éve barátságban vagyunk.

A fajaragó táborokban bővült fokozatosan az ismeretségi kör, de volt olyan

is, hogy az én kezdeményezésemmel alakult ki. Például a karcagi polgármesternek levelet írtam, mert megtudtam a címét, és olyan kedvezően reagált (sokféle elfoglaltsága ellenére), hogy a mai napig jó barátságban vagyunk.

Milyen fából szokott faragni?

Leggyakrabban juharfába, körtefába, dióba, de kismunkákat somba is faragok, néha cseresznyefába, égerfába is, csak azért nem szeretem, mert megtámadja a szú, de lehet faragni. A fákat erdészekről szerzem be.

Hol voltak kiállításai?

Itthon főként csoportos kiállításaim voltak, mert itt más a helyzet. Mikor '90 után kezdtek jönni a testvérvárosi küldöttségek, kértek, hogy mutassuk be a szovátai faragott munkákat, és akkor többen, 6-8-an, sikerült munkákat gyűjtöttünk egy helyre, és azokból lett csoportos kiállítás.

Magyarországon is volt kiállításom legalább kétszer. Például Harkányfürdőn, azután pedig, körülbelül '98-ban lehetett, Csopak városban, a Balaton partján, amikor testvérvárosként hívták Szovátát az augusztus 20-ai ünnepekre. Akkor művészek alkotásait vittük, én is hivatalos voltam, mentem. A szovátai nagyhírű művészek munkáiból és a faragók munkáiból egész termet rendeztünk be.

Hogyan történik a kutatás a falvakban?

A legtöbb esetben előre körvonalazom, hogy mit fogok kutatni azon a kiszálláson. Például láttam, hogy Sónáradon

minden mesterség fejlett. Fejlett az ízlésük a mesterségek művelőinek. Meg is ismertem az egyik ügyes kőfaragót, aki a kapuknak a talpát vagy oszlopoknak a talpát faragta ki. Akkor elhatároztam, hogy megvizsgálom a sóváradi kőfaragást, hogy írjak belőle tanulmányt, hogy valami maradjon meg, mert aztán kihalnak a mesterek. Ez meg is jelent a Hazanézőben, talán ez a címe, hogy Kőfaragás Sónáradon.

Egy másik alkalommal azt tapasztaltam, hogy Sónáradnak a faragott munkái: kerítések, kútágások, a kendermegművelés szerszámjai és a gazdasági szerszámok, például a gereblye, kivételesen szépek. Ezekről írtam nagyobb tanulmányt.

Később Sónáradon megvizsgáltam a szapulás és mosás gyakorlatát. Abban is nagy gyakorlatuk volt a sóváradiaknak. Egy másik alkalommal a Kriza Néprajzi Társaság hirdetésére leírtam az egész Sónáradon található faragott kapuk feliratait, 80 szöveget jegyeztem le. Ez is külön témakör volt.

Akkor írtam vagy két újságcikket a korondi, árcsói fazekas vásárról, mert az a téma is érdekelt. A Népújságban is jelent meg pár cikkem, a Művelődésben jelentek meg nagyobb lélegzetű dolgozataim. 158 írásom jelent meg összesen, természetesen megvan dátum szerint, hogy melyik hol jelent meg.

Arra gondolt, hogy könyvet jelentessen meg az írásaiából?

Gondoltam, csak kellene nekem olyan támogató, aki segít a pénzügyi részének

a rendezésében. Próbálkoztam egy-két kiadónál, mindig az volt a válasz, hogy tegyek le tíz millió lejt. Nekem nincs arra lehetőségem, hogy ezzel induljunk, ezért maradt, de még történhet valami, és ha egészségesem lesz, erre még sor kerülhet.

Mivel foglalkozik nyugdíjas éveiben?

Két dologgal: néprajzi kutatással és fajaragással. Azonkívül részt veszek a konferenciákon, és amikor olyan témát hirdetnek meg, akkor bejelentem, hogy megkezdtem a munkát, írok, és határidőre beküldöm. Volt olyan szerencsém, hogy meghívtak két (Magyarországon megtartott országos) néprajzi szemináriumra. Ott szintén olyan tevékenyen részt vettem a szemináriumokon, hogy azzal bocsátott el a főtítkárnő, DR. BERECKI IBOLYA, hogy megkért, hogy küldjem el az anyagot dolgozat formájában. Egyik ilyen téma volt „A sóvidéki faragott kapuk szerkezete és díszítményei”. Azt meg kellett írnom, annál is inkább, mert mindennel elláttak, én meg kötelességemnek éreztem, hogy teljesítsek. Tíz nap alatt írtam meg ezt, majd elküldtem.

Egy másik alkalommal meghirdették azt a témát, hogy „Népi alkotók kapcsolata a közösséggel”. Ebbe nagyon beleillett az én kutatásom, és jelentkeztem azzal a témával, hogy „Kovács Mózes ezermester kapcsolata a közösséggel”. Elküldtem a címet, és kérték, rövid tájékoztatót küldjek a dolgozat tartalmáról. Azt is elküldtem, és bele is vették a szeminárium anyagába, így

előadással kellett mennem Vácra. Ott mindenkinek csak tíz percet adtak arra, hogy valamennyit olvasson fel a dolgozatából, de így is nagy élmény volt főleg azért, mert az egész Kárpát-medencéből ott voltak a néprajz szakosok. Szekciókra voltunk osztva, és mindenik tömbnek a vezetője, értékelője egy-egy néprajzos egyetemi tanár volt. Az egészet PALÁDI KOVÁCS ATTILA néprajzos akadémikus szervezte. Ő maga is ott volt egy ideig, de aztán tovább kellett mennie, de előtte mindenünket kikérdezett, hogy mivel foglalkoztunk eddig. Nagy élmény volt ez számomra. Nagyobb lélegzetű, mint a Kriza János-konferenciák.

Hogyan látja a kultúra jövőjét?

A kultúrának fontos szerepet kell betöltenie minden korban, azonban az a sajnálatos tény, hogy a hatalmi szervek kevés pénzt fordítanak a kultúra támogatására. Mindig az úgynevezett termelő ágazatokat részesítik előnyben, és úgy érzik, hogy muszáj azokra fordítani a pénz többségét. Lesznek olyan kultúrtevékenységek, amelyek nagyon kevés pénzt fognak kapni, vagy egyáltalán semmit, például a táncművészet. Csakis a már jóhírű, nagy együttesek kapnak támogatást, azok is általában pénzhiányban szenvednek. A falusi együttesek pedig saját erejükből élnek. Különösen, ha gazdaságilag gyengül egy ország, akkor egész keveset költenek a kultúrára.

Jegyzetek

1. Részlet a szerző Sapientia EMTE-n készített életútinterjújából.

Csillagós - 1978, terrakotta, 29x19x17

GUB Jenő

Biológiai gyermekjátékok és játékszerek a Sóvidéken

Kulcsszavak: *etnobotanika; gyermekjátékok; biológiai játékszerek;*

A játék olyan cselekvés, amelynek célja a szórakozás. Sajátos feladata van a gyermek életében, annak egyik legfontosabb tevékenysége. A játékot a gyermeknél mindig valami örömszerzés kíséri. A játék típusait és pedagógiai szerepét sokoldalúan tanulmányozták, minden vele kapcsolatos kérdést eléggé tisztáztak. Egyértelmű, hogy a játék nevelő értéke igen jelentős. Minden játékfajta kísérő kedvező érzelmi állapot mind a testi, mind a lelki fejlődés pozitív feltétele. Megfigyelhető és általánosan tapasztalható a játékoknak az akaraterő, az önbizalom, a cselekvőkészség és a kedélyvilág kedvező alakulására vonatkozó jótékony hatása.

A játék céljaira felhasználható tárgyak, eszközök a játékszerek, melyek a gyermek szórakoztatására, a gyermeki játékösztön kielégítésére szolgálnak. A különböző játékszereknek ma se szeri, se száma, de mennyiségük, minőségük, formájuk stb., mindenkor a társadalom anyagi életével, szellemi kultúrájának színvonalával kapcsolatos. A legértékesebbek azok a játékszerek, amelyek a gyermekek képzeletére, cselekvő- és alkotókészségére ösztönző hatással vannak. Különlegesen érdekesek és értékesek (voltak) azok az ötletek, amelyek a természetadta (biológiai) anyagokat hasznosították mint játékszereket. Az ember biológiai lény, de ezt aényt minduntalan, s egyre jobban figyelmen kívül hagyja maga az ember. Olyan mesterséges környezetet teremt magának, ami sokszor, s egyre többször, szembeállítja a természettel, annak akarva-akaratlanul ellenségévé teszi. Érvényes ez ma már jóformán az élet minden területén, így a játékok és játékszerek esetében is! A mai gyermek dúskál az ötletesebbnél ötletesebb, szupermodern játékszerekben, amelyek közül nem egy funkcióját teljesen elveszítve a gyermek negatív tulajdonságait, agresszivitását, fejleszti ki.¹

A régi, kedvelt, egyszerű játékok, játékszerek és körük egyre szűkül, s ahogy a mai gyermekek is fokozottan elszakadnak a természettől, úgy mennek ezek is mind jobban feledésbe. A Sóvidék 14 településén végzett etnobotanikai és etnozoológiai² kutatásaim során elsősorban az idősebbek történetei, és személyes gyermekkori élményeim felidézése által gyűlt össze az alábbi – a kérdést korántsem kimerítő – anyag.

A felsorolt játékoknak és játékszereknek egy része már csak az emlékekben él. Tanulmányomban először a növényekkel, majd az állatokkal kapcsolatos játékokat és játékszereket sorolom fel, elől mindig a növény vagy az állat irodalmi (hivatalos) magyar, majd zárójelben a tudományos, végül a sóvidéki népi neve, nevei olvashatók.

Békaszittyó (*Juncus effusus*). Macskanyereg³, macskaszék⁴. „Régebb a gyermekek a szárábó bikacsögöt (korbácsot) fontak, a léjánkák pediglen kosarakot csináltak, az erdőn mánát vaj epret szettek beléje, vaj csak jácottak velle.”⁵

Bibircesz kecskerágó (*Euonymus verrucosa*), csikos kecskerágó (*Euonymus europae*). Kecskerágó, kutyafa⁶. Érett terméséből a leánykák gyöngyöt fűztek.⁷

Fehér vagy angol mustár (*Sinapis alba*). Mustár, mustárfű. A Sóvidéken nem termesztik, de ismerik és használják a kereskedelembe található, mustárból készítették pépes ízesítőt. Régebb aprószentek napján (december 28) a legények és a nagyobb gyermekek, legénykéek mentek „aprószentekelni”. Fűzfavesszőből font korbáccsal enyhén (néha jobban) megveregették a leányt. Közben mustármagot kértek e kis versike kíséretében: „Aprószentek Dávid, Dávid, kinn a hegyen korcsolyázik, eltörött a korcsolyája, fúrja, faragja, mégis a hátán hordja”⁸. Más változat szerint: „Aprószentek Dávid, Dávid, el a Jónás kapujáig...”.

Fekete bodza (*Sambucus nigra*). Csófa⁹, bojzafa, borzafa, borzarvirág¹⁰, bozda, puskafa¹¹. A bodza lyukas fájából ezelőtt a gyermekek „fostatót”, bodzapuskát csináltak. Körülbelül 20-30 centiméter hosszú, ujjnyinál vastagabb bodzaágnak az egyik felébe közepén kifűrt fadugót illesztettek, míg a másik felébe egy vékonyabb fára tekert csepűt dugtak. Úgy működött, mint egy pumpa, s a gyermekek egymást vízzel priccolták. Az volt az ügyes, akinek a pumpája jó messzire „lőtt”.

Foltos bürök (*Conium maculatum*). Bürök. A növény lyukas szárából, a bodzához hasonlóan, a gyermekek „fostatót” csináltak. „Gyermekkorunkban a bürök szárát két hejt évágtuk, hogy két bogja maratt, osztán égy vékonyabb fára csepűt tekertünk, s az égyik bogja felől bédugtuk, mind égy pompa, úgy csinát, s égy mást osztán vízze priccotuk. Esztet sokszó csinátuk.”¹²

Fűzfa (*Salix sp.*). Mandulalevelű fűzfa (*Salix triandra*). Ficfa, fűzfa, sárga ficfa, sárga fűzfa¹³. A gyermekek fűzfasípot, „tilinkát”, „tilinkót” készítenek a fájából. Egy darab fűzfaágat levágnak, egyik végén berója, majd a bicska nyelvél vagy egy darab fával az ágat lassan forgatva ütögetik, miközben mondják: „Guvaggy, guvaggy furuja, magyarósi tilinka, ha megguvacc, meghagylak, ha nem biza (... ha nem akkó) eldoblak”. Amikor a fűzfa héja, a kéreg fellazul, elválik a fás résztől, óvatosan lehúzzák, lecsavarják a fáról. A berótt felének a végébe egy „nyelvet” tesznek, a másik végét meg bedugják, s ezzel kész is a síp. Fűzfasípot más fűzfából is lehet készíteni, de ebből a legjobb.

Kajszi (*Armeniaca vulgaris*). Barack, kajszibarack. Régebb Korondon a barackma-

got laposra hasították, s a lányoknak, leánygyermekeknek „gyöngyöt”, nyakdíszet készítettek. Más településeken az ép barackmagot fűzték fel „gyöngynek”.

Kender (*Cannabis sativa*). Kender. Ezelőtt, amikor még ezt a textilnövényt a Sóvidéken is sokan természetették, a „fésült” kender a gyermekeknek kedvelt játékszere volt. A léhelt „fésült”, fonásra előkészített, szép, szálás, tiszta rostokat tartalmazó kendert lófarokszerűen hurokkötéssel „fejekbe” kötözték. Egy-egy ilyen „fej” kendert elcsenve, a gyerekek korbácsot, egyágú vagy négyágú, ritkábban nyolcágú ostort és gyepelőt fontak, amellyel aztán „lovaztak”. A gyepelő egyágú vagy kétágú volt, s ez utóbbit az elágazásoknál karikába tették, fából zablát készítettek, melynek a két végére bojtot kötöttek. Az ostor tövét is bojtjal díszítették. Egyik gyermek volt a ló, egy másik a hajtó, a „gazda”.

Közönséges bojtorján (*Arctium lappa*). Bagócs¹⁴, bojtorján, keserűlapi. A gyermekek a bojtorján virágfészkeivel dobálóznak, melyek horgas fészkepikkelyeikkel könnyen rátapadnak a ruhára. Egymás hátára ragasztva, hogy az illető ne vegye észre, kiabálják: „A pap hátán gólyafészek, minden ember látja, csak a pap nem látja!”

Közönséges mogyoró (*Corylus avellana*). Magyaró, magyarófa, fájmagyaró, fájmagyaró, mogyoró, mogyorófa. A mogyoró ágából régebb a gyermekek nyílkávát készítettek, de „kürtöt” is csináltak. A levágott mogyorófa ágáról a héjat szalagokban, csavarmentesen lehántották, egy vékonyabb ágra rácsavarták, majd a két végét faszeggel megtűzték. A keskenyebbik végébe fűzfasípot, „bögőt” illesztettek, melyet használat előtt megvizettek. A múlt században jeladó hangszer volt, ma már nagyon ritkán készítenek „kürtöt”, s akkor is csak játékszerként.

Közönséges kakaslábű (*Echinochloa crusgalii*). Kakaslábű, kakaslábűfű¹⁵, laposfű, muhar¹⁶.

Közönséges tök (*Cucurbita pepo*). Tök, disznyótök. Ezelőtt a gyermekek „töklámpást” készítettek. Egy körülbelül emberfej nagyságú, gömbölyű töknek egyik feléből levágtak annyit, hogy a belét ki lehessen szedni, vágtak rá két vízszintes szemformájú, egy függőleges orrformájú és egy ugyancsak vízszintes szájformájú nyílást. Beállítottak egy égő gyertyát vagy villanylámpát, és olyan helyre állították, ahol többen is jártak, s ijesztgették vele a fonóból, kukoricahántásból stb. jövőket, vagy észrevétlenül beállították valakinek az ablakába. Ez sokszor igazi ijedelmet okozott, ami a lesben álló gyermekek nagyon élveztek.

Nád (*Phragmites communis*). Régebb a gyermekek nyílvezzőt készítettek. Egy 50-60 centiméter hosszú nádszár egyik végébe valamilyen (sokszor fából készített), hegyet illesztettek, vagy csak egyszerűen kihegyezték, a másik végét V alakban berótták. Háborús játékoknál használták, vagy madarakat lőttek vele.

Pongyola pitypang (*Taraxacum officinale*). Békavirág¹⁷, cikórija, gyermekláncfű, láncfűvirág,¹⁸ nyúlaláta¹⁹, pipevirág.²⁰ A belül üres szárából, a tökocsányából a

leánykák láncot fűznek, s a nyakukba téve hordják.

Réti margitvirág (*Chrysanthemum leucanthemum*). Kádárvirág, margaréta, margareta, tángyérvirág.²¹ A gyermekek, főleg a kislányok, a virágzatokból fejkoszorút, koronát fonnak, s a fejükre teszik, egyes ünnepi gyermekjátékok alkalmával, mások csak egyszerű időöltésből.

Tengeri. Kukorica (*Zea mays*). Törökbúza, kukorica, kukorica. A kukorica lefejtése után visszamaradt torzsából, csutkából, csuszából a gyermekek házat, tornyot raknak. A kukoricabajuszából, a megszáradt bibeszálakból szakállt, baszst tesznek. A golyvásűszöggel (*Ustilago maydis*), a törökbúzaűszökkel is játszottak. „Mikó gyermekek vótunk s szettük a törökbúzá, vaj hántáskó, égy mást kentük bé vele.”²² A szárából, kórójából kórémuzsikát készítettek. A szár ormósan kiemelkedő részét két helyen, közel egymáshoz, alulról vízszintesen, finoman bevágták, fűzfaszálkából behelyeztek egymástól pár centire két nyelvet, készítettek hozzá ugyanígy vonót, és készen is volt a muzsika, ami bizony csak nyikorgó, csitogó hangot adott.

Fehér vadgesztenye (*Aesculus hippocastamus*). Bokrétafa. Gesztenyefa, vadgesztenye. Érett terméséből a gyermekek különböző játékszereket készítettek. Egyszer bárányok, juhok voltak, máskor a termést kifűrták, és fapálcikák behelyezésével különböző állat- és emberfigurákat csináltak. Erre ma már ritkán kerül sor.

Faodvasító lóhangya (*Camponotus ligniperda*). Lóhangya. Tavasszal a gyermekek ujjnyi vastagságú hosszú fűzfaágról a héjat, kérget lehántották, megnyalázták és a hangyabolyba, a „honcsokba” beszúrták, közben mondogatták: „hangya, hangya, adj ecetet, én meg adok borecetet”. Utána a hangyasavtól savanykássá vált ágot lenyalogatták, majd a pálcikát újból megnyalázták és visszaszúrták a hangyabolyba.

Fehér gólya (*Ciconia ciconia*). Cikó²³, gólya. Mindenki kedvelt madara, a tavasz elsőszámú hírnöke. A gyerekek azzal a mondókéval szokták fogadni: „Gólya gólya, gilice, mivel jöttél haza? Sípval, dobbal, nádi hegedűvel, petrezselyem fűvel?” Másik régi kedves gyerekmondás: „Gólya gólya gilice, mitől véres a lábod? Török gyermek elvágta, magyar gyermek gyógyítja”.

Kakukk (*Cuculus canorus*). Kakukk, kukukk, kakukkmadár, kukukkmadár, rablómadár.²⁴ Ezelőtt a gyermekek kedvenc játéka volt, hogy amikor meghalották a kakukkot énekelni, visszakiáltották: „Kakukkmadár, mondd meg nekem, hány évig élek, s szalonnabört teszek a csutakra”, majd hangosan számolták, hogy egyfolytában hányat kakukkol. Másik játékos gyermekmondóka: „Kakukkmadár, mikor lesz nyár? Mikor apád kaszálni jár!” Sóváradi változat szerint: „Kakukkmadár, mondd meg nekem, mikor lesz nyár? Mikor apád gatyába jár!”

Májusi cserebogár (*Melolontha melolontha*). Cserebogár. Régen az élő bogárral a gyermekek játszottak. Ujjnyi vastag, gömbölyű fa végéhez körülbelül tíz cen-

Mosoly - 1982, terrakotta, 23x23x26

timéter hosszú, összehajtogatott papírcsíkot hozzászegeztek, a másik végét egy gombostűvel a bogár csípőjéhez tűzték. A függőlegesen tartott fa körül a bogarat addig forgatták, amíg repülni kezdett. A kitartóan köröző, burrogó bogarat a gyermekek nagy élvezettel szemlélték. Állatkínzás volt ez a javából, ma már ezt a játékot nem úzik.

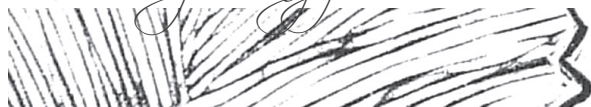
Szarka (*Pica pica*). Cserregtetőmadár, tolvajmadár, szarka. Több játékos gyermekmondóka, versike is fűződik a szarkához, mint például: „*Cserreg a szarka, vendég jön, billeg a farka, kettő jön*”, vagy: „*Nem minden szarka farka tarka, csak a tarka farkú szarka farka tarka.*”

Szarvasbogár (*Lucanus cervus*). Cserebika (a hím), cseretehén, cseretehen (a nőstény). „*Mikó gyermekek vótunk, a cserebikáva jácottunk, kettőt egymással szembetettünk s néstük, hogy dőfötték egymást, még vót úgy es, hogy fogattunk, melyik győz, osztán csak annyi.*”²⁵

Tavikagyló (*Anodonta cygnea*) és festőkagyló (*Unio pictorum*). Békatekenyő, kagyló. A két fajt azonosnak tartják, s a „békatekenyő” megnevezés elsősorban a kagylóhéjra vonatkozik. Akinek sikerült kagylóhéjat szereznie, nagy becsben tartotta, különleges játéknak számított, mivel a Sóvidéken ez igen ritka.

Jegyzetek

1. Például fegyverek, eszközök,
2. Népi növény és állatismeret.
3. Illyésmező, Kopac, Sóvárad, Szováta, Szakadát.
4. Korond.
6. Békástanya, Fenyőkút, Pálpataka.
7. Sóvárad.
8. Kopac.
9. Korond.
10. Alsósófalva, Felsősófalva, Illyésmező, Korond, Sóvárad, Szováta, Szakadát.
11. Atyha, Korond, Parajd.
12. Sóvárad.
13. Fenyőkút, Korond, Pálpataka, Szováta, Szakadát.
14. Korond.
15. Szakadát.
16. Illyésmező, Kopac, Parajd, Sóvárad, Szováta, Szakadát.
17. Atyha, Alsósófalva, Felsősófalva, Parajd, Sóvárad, Vadaszmező.
18. Sóvárad.
19. Alsósófalva, Felsősófalva, Illyésmező, Parajd.
20. Illyésmező, Sóvárad, Szováta, Szakadát.
21. Illyésmező, Parajd.
22. Szakadát.
23. Korond.
24. Kopac, Szakadát.
25. Illyésmező.

FAZAKAS Attila

Forró, nyári fűszerek

... eltűnni, egyszercsak eltűnni egy
 palmyrai istennő tört, szigorú szemében;
 az idő mély, végeláthatatlan barlangrendszerében, egy
 bükkösben, mintha ott bizsergető félálomban
 járnál, amikor is túlhajtottan fúj,
 susog a szél (*kinn veszedelmes nyár
 tombol*); eltűnni, egyszercsak eltűnni
 a gyermekkori szerelem – így hitted –
 idő nélküli örökkévalóságában, a folyó-
 parton napozás közben vagy a
 testi egymásra találások hűvös, megritkult csendjében,
 árnyas-állati magányosságában; eltűnni, egyszercsak
 eltűnni az égerfák keserű, megtébolyodott lombjában,
 egy zúgó darázsban lakni, az összehullt sarjú
 nagy, túlfűtött szagában, fojtó illatában;
 vízmosta kövekben, félig olvasott, félig
 eltakart könyvben, egy tükörben (Gauguin elárvult, fe-
 kete tekintetében); amikor kinn
 annyi élet, veszedelmes nyár tombol,
 belevegyülni egy távoli kiáltásba – parttalanul vész
 el valahol, valamerre,
 ebben a kegyetlen, vad, irgalmatlanul
 lüktető fényben állapotodni meg, ahol ennyi
 mező-, föld- és fényszag, bogarak forró fűszere szítál
 és ragyog (micsoda paravánok, micsoda színház!),
 míg odakinn a fűtáblákban annyi szegfű, friss szurokfű
 álma között rezzen, hűsül, senyved, verejtékezik a Halál.

A felhők nagy tengere

a földek és az erdők bejárják útjaikat
bejárja a szél és a Hold is útjait

(most éppen fényesen izzik, lebeg az éjszakában)
az eső a köd elnyúlt párafátyla
a gyomok a halak a lovak
a felhők nagy tengere

mind elmozdulnak vagy állnak
élni, éjszakázni, láthatod mindegyiknek van
külön ereje

veled mi lesz, téged kicsoda visz el örök útjaikra

úszik az idő, felszáll a folyó párafátyla

a felhők néma tengere

Tuván torokkal

Valahol másfelé a lélek,
Nem itt, itt nem.

Másféle földben, másféle hangszerekben,
(amelyeknek a húrjaihoz nem ért
a te gyatra ujjad),
Másféle dalokban, másféle regiszterekben –
Másik vidékeken.
Hallod te ezt, tudod te azt.

Hogy oda te el nem jutsz, ott te szét nem nézel;
Hiába iszol abból, hiába lélegzel abból:
Vándorlásokból, füstös sörényhajból.

Föld a földdel valahogy egyenlő,
Beszéd a beszéddel valahogy egyenlő.
Hallgatás a hallgatással, víz a vízzel egyenlő;
Kő a kővel, ég az éggel,
Ének az énekkel egyenlő.

Valahol másfelé a lélek –
Hallgasd, hallgasd...

Nem itt. Itt nem.

P. BUZOGÁNY Árpád

Egy jó beszélgetés¹

(*Novella*)

Késő délután volt, mire hazaért András a városból. A kapu előtt, a porka hóban nyom nem látszott, ezek szerint senki se kereste. Benyúlt és levette a kulcsot a szegről, kizárta a kaput. A kutya aprókat ugatott, aztán elhallgatott, ahogy hozzászólt. Kabátja belső zsebéből előkereste a kulcsokat, kiválasztotta a legfényesebbiket, az járt az ajtóba. Hideg volt bent. Letette a barna táskát az ágyra, átöltözött, enni adott az állatoknak.

Tüzet gyújtott, aztán kipakolt a táskából. A papírokat a kredenc felső fiókjába tette, majd az asztalra az apróságokat: piros paprikát, fahajat, kekszet, cigarettát, cukorkát, egy kis tasakban apró szeget, cipőfűzőt, műanyag tölcsért, lapos dobozban fájdalomcsillapítót, két öngyújtót meg a kenyeret, szalámit. A kályha közepére húzta a vizesfazakat, a kamrából egy lábast hozott ki étellel.

Mire megmelegedett a leves, mindent helyére pakolt, asztalt terített. A kredencből elővett egy üveget, kortyolt a pálinkából. Nekilátott az ételnek, mert egy kiflivel volt reggel óta. Csak úgy a lábából kanalizott, nagyokat falt hozzá a puha kenyérből. A tojásrántotta amíg megsült, korpát hozott a moslékos vederbe, leöntötte meleg vízzel és egy fadarabbal összekavarta. Megette a tojást, aztán kivitte a moslékot. Adott belőle a kutyának is. Rágyújtott, és hogy tétlenül ne üljön, közben megsepergte a járdát.

Bement, leült az ágyra. Eszébe jutott, főzhetne másnap paszulylevest füstölt szalonnával. Meleg vizet töltött egy lábasba, rá hideget is, hogy csak langyos legyen, mutatóujját belemártva ellenőrizte. Paszulyt hozott a kamrából, két marokkal tett a vízbe.

Megnézte az órát. Még korán van, hát kiment az ajtó elé, rágyújtott. Tiszta az ég, hideg lesz az éjjel. A macska az ajtóban várta, egyet nyávogott, az ajtónyitásra besurrant. Enni adott a levesből, kenyeret aprított belé. A macska ahogy jóllakott, lefeküdt a kályha elé.

András villanyt gyújtott és az asztalhoz ült, egy vastag könyvet vett maga elé. Lassan olvasott, egy régi favonalzót tett könyvjelzőnek, amikor felállt.

Még egy cigarettára kiment a ház elé, zsebre dugott kézzel pőfékelt, bámulta a csillagokat. Aztán bezárta a kaput. Elengedte a kutyát, eltaposta a cigarettát, bement, kezet mosott, imádkozott és lefeküdt. Még egy darabig olvasott, aztán letette a könyvet az asztalra. Fáradtnak érezte magát, korán kelt és egész nap járt a városban.

Reggel korán ébredt. Tüzet gyújtott, ellátta az állatokat, közben vizet tett egy fazékban a paszulynak. A kutya későn jött elő, enni adott és megkötötte. Akkor jutott eszébe, hogy ki sem nyitotta még a kaput. Kiállt a kapuba, szétnézett. Senki se járt az utcában. Helyére akasztotta a kulcsot és bement a házba. Főni tette a paszulyt, és behozott egy kosár csöves kukoricát, a kályha elé ülte fejtette.

Zörrent a kapu, ugatni kezdett a kutya. Egy férfi kopogtatott, András az ablakon keresztül látta, nem ismerte. Ahogy belépett, köszönt, előbbre lépett és kezet nyújtott. Bemutatkozott, de András nem értette a nevét. Fekete posztókabátot, sötét szövetnadrágot viselt, bőrkesztyűjét és lapos bundasapkáját kezében fogta. András nem ült vissza, székét húzta ki az idegennek. Az leült, sapkáját és kesztyűjét az asztalra tette. Mosolyogva beszélt, néhány szót váltottak a térről, hóról, hidegről, takarmányról. Na, itt ugrik a majom a vízbe, gondolta András, vagy szénát akar venni, vagy állatot. Már születgetnek a bárányok is, hátha az kell neki, de úgy átsiklottak más témára, hogy nem történt semmi célzás erre.

Sose gondolta volna András, hogy egy idegen emberrel ilyen kedélyesen el lehet beszélgetni. Azt várta, hogy megtudja jövedele célját. Nem a vidékről való, állapította meg beszéde, kiejtése alapján, mégis annyi mindent tud... Ismerősei vannak a szomszéd falvakban, és úgy tűnt, valahol errefelé lakik. Pap lenne? Nem úgy beszél. Jókedvűen kacag, nem komolykodik egyáltalán.

Rég nem beszélgetett ilyen jót. Az idegen ért a lovakhoz is, bár utolsó gondolata lenne, hogy kupecnek nézze. Különben meg se kérdezte, tart-e most lovat András. Aztán a táncokról beszéltek, meg a priccses nadrágokról, kőházakról, a napszámról.

Valami adószedőféle lenne? Akkor aprólékosabban elkérdezett volna ezt-azt. Vagy prédikátor? András átfordította a szót, a templomjavításról beszélt. Ő ugyan nem jár minden alkalomkor a templomba, de olvassa a Bibliát, imádkozni is szokott, mondta komolyan, és minden nemzetsége hithű református volt. Figyelte a férfit, arca se rezzent. Ha akarna, most aztán mondhatna erről, de nem, az nem aféle. Előhúzta a csomag cigarettát, odakínálta. Nem dohányzik, mosolygott a férfi, de gyújtson rá nyugodtan, őt nem zavarja. Rá is gyújtott András, aztán elővette a pálinkát, töltött egy-egy pohárral. Elkoccintották, a férfi elismerően csettintett. No, ez biztos nem papféle, gondolta András, és ismét töltött. Leült ő is.

Miért jöhet hozzá egy ismeretlen ember – törte a fejét, csak nem valami pártba akarja beszervezni? Akkor meg miért szaporítja a szót? Térjen már a lényegre! Rajta ugyan nem fog ki, egy pártnak se tagja, és nem is akar lenni. Úgysem kérdezik őt meg, ha odafent valamiről dönteni akarnak. A politika nem tartozik rá – mondta ki hangosan a nagy csendben. A férfi felkapta a fejét, aztán bólintott. Ez másokra tartozik, tette hozzá, akik ezzel foglalkoznak. Andrásnak az apja jutott eszébe, életében egyszer vegyült bele a politikába, az sem jól sült el. Elmondta

aztán az idegennek, még a kulákvilágban egy gyűlésen az apja felszólalt, mert egyik barátját, egy kulákcsmetét, ahogy akkor nevezték, kitiltották a bálból, mert hogy a kulákok a haladás kerékkötői. Az apja nem értette, miért kevesebb ember az, aki éppen úgy dolgozik, mint más, senkinek se vétett, mégis megkülönböztetik. A párthoz hívták, hogy gyakoroljon önkritikát. Az apja azt találta mondani az elvtársaknak, hogy a dolgozó embereknek egyforma joguk van, így tanították nekik, hát miként lehet egyszerre kétféle méteressel mérni? Rá is állottak aztán, minden gyűlésen beszámoltatták, a képe hamar lekerült az élmunkások táblájáról. A legrosszabb helyeken mérték ki neki a kapálnivalót, a kerekességgel is fel kellett hagynia, annyit piszkálták. Ebből aztán megtanulta, hogy a nagykutya mellett a kisebbeknek csak kuss!

Egészen belehevült, ahogy elmondta. Most is megvannak a szerszámok, de már nem érdemes dolgozni. Javításon kívül alig kerül munka. Ráfos szekér kevés van már a faluban, egy fejszenyéért egy deci pálinka árát számítják, hát ebből nem lehet megélni. Az erdőt sem adták még vissza, jó faanyag kevés van, miből is dolgozna? Gereblyét is műanyagot vesznek, pedig ahhoz is értene...

A férfi kiitta a pálinkát, szótlanul ült, András megrakta a tüzet, és félrehúzta a paszulyt. Úgy tűnt, mintha rég ismernék egymást, pedig még nem is látta a mai napig. Töltött a pálinkából, kekszet vett elő, azt ropogtatták. A kutya ugatni kezdett, a szomszéd legényke jött be egy gyaluért. András hátrament a műhelybe, hozta a gyalut, a legénykét is megkínálta egy pohár pálinkával. Az behúzta, és már ment is el.

András restellte szemtől szembe megkérdezni, miért jött hozzá a férfi. Az derűsen mesélt egy történetet, jót kacagtak a csattanóján. A férfi megjegyezte, nem akar alkalmatlankodni, biztosan akad tennivaló. András bólintott. Az állatokat kell ellátni mindjárt, de fontosabb dolga nincsen mára. A férfi felállt, kezébe vette a kesztyűt és a sapkát, elkoccintották a kitöltött pálinkát, és elbúcsúzott. András kezét nyújtott, kikísérte a kapuig. A férfi pár lépés után megfordult, és visszaintett. András magasba emelte a kezét, és mosolygott.

Ahogy bement, eltette a pálinkát, elmosta a poharakat, belenézett a paszulyos fazékba, rágyújtott és visszaült a kukorica mellé. Fejtett egy darabig, aztán ellátta az állatokat, megebédelt, zsákot hozott a kukoricának, amit a malomba kell küldeni. Késő délutánra járt, mire megtelt a zsák, de egész végig az idegenre gondolt, akivel olyan jól elbeszélgetett. Vajon hová való? Megkérdezhetné volna...

Eszébe jutott, hogy a paszulyt is el kellene készíteni. Amikor végzett, feltette a kamara ablakába hűlni. Kiment az ajtó elé, rágyújtott. Sötét volt már, elsétált a kapuig, kinézett az utcára. Senkit se látott. Hideg volt, az ég is tiszta, mintha onnan áradna a végtelen hideg. A kapu körül téblábolt, amíg elszívta a cigarettát, aztán a paraszt kipattintotta belőle, a cigarettavéget bent a kályhába dobta. Megrakta a

tüzet, felvette a jobbik szvetterét és a rövid posztókabátot, pénzt tett magához és elindult a kocsmába.

A hatalmas ablakokra ráfagyott a pára, egyetlen égő világított bent. András egy deci rumot kért, és odakérezkedett két fiatalember mellé. Kezet fogtak, és elindult a beszéd. Koccintottak, na egészség, dörmögte András, aprót kortyolt, és nagyokat hallgatott.

Nem sok újdonság történt a faluban, amiről ne hallott volna. Eladtak néhány állatot, a cimbalmos Misi fia hazajött Olaszországból. A felesége sült olasz, egy mukkot nem tud magyarul, de a saját nyelvén annál szaporábban... És azt beszél, jövő hónaptól többet fizetnek a tehéntejért. András legyintett – nem hisz ő ebben.

A kocsmában sokan megfordulnak egy este. Van, aki egy féldecire lépik be, föl-hajtja, és már megy is, más pedig leül, hallgat vagy beszél, aszerint, hogy milyen a természete. Vagy éppen hogyan áll kedv dolgában. Két-három pohár után inkább beszédessé válik. Így aztán sok mindent lehet itt hallani. Azért is jár ide néha, nem mintha otthon nem kerülne egy pohár ital. Az kerül, de társaság ritkábban. Ilyenkor, télen még szomszédol esténként az ember, mert úgyis igen hosszú az éjszaka, de aztán dologidőben... Aki későn kerül haza a mezőről, annak még ott az esti dolog, esetleg a kapu elé gyűlnek össze a szomszédok, inkább az öregje. Fél napok is eltelnék, hogy szót se mond ki a száján. A kocsmában pedig lehet beszélni.

Most neki is lenne mit elmondania. Hogy mi történt ma vele. Nem hozza szóba, hátha valakitől hall erről az idegenről. Fülel erre-arra, mert az asztalok közel vannak egymáshoz. A beszélgetés akadozik, hárman háromfelé hallgatnak.

– Ebből se lesz pletyka – kacag az egyik fiatalember. Feláll, és a pulthoz indul. Három pohár italt hoz. András az első deci végét átönti a másik pohárba. Koccintanak, a széna áráról beszélnek, és András belekezd egy vásáros történetbe. Mire befejezi, egyik szomszédja érkezik, leül melléjük.

– Láttam, ma vendéged volt – nyújtja a kezét.

– Igen.

– Valami menyecske? – vág a szemével az egyik fiatalember.

– Alighanem másképpen volt, mert konty helyett bajusza volt neki – simítja a dolgot a szomszéd, és pálinkát kér a pultnál.

– Adtál vagy vettél? – kíváncsiskodnak.

– Egyik se – néz maga elé András.

– Hát akkor?

– Hát csak... egyet beszélgettünk.

– Ilyen is kell – bólogat a szomszéd.

– S hát ugyanbiza miről – somolyog a fiatalember.

– Ott né... mindenféléről.

- Nem akartak megtéríteni? Mert úgy még más is járt.
- A nem, egy cseppet se. Nem kell engem térengetni.
- Mást eleget térenget az asszony – kacag vastagon a szomszéd.
- Andráshoz közel kell állni – ereszti ki a hangját a fiatalember. – Aztán hát ennyi volt?
- Ennyi – böki oda András. Kortyol az italból. – Egyet jót beszélgettünk – teszi le a poharat.
- Az nem sok, de nem is semmi – kuncog a másik fiatalember.
- Megérkezett az autóbusz, az ajtó felé lesnek, ki érkezik.
- Még egy pohárral... – áll fel András.
- Hagyjunk holnapra is – áll fel a szomszéd.
- Én vagyok a soron – néz rájuk András.
- Ne félj, nem kamatozik addig – kacag a fiatalember, aki az italt hozta. – Ugye, Jóska? – kiált a kocsmárosnak.
- Mit mondasz? – emeli föl a fejét Jóska.
- Itt éppen győzködjük egymást, hogy igyunk meg még egy decit. Mi is jól járunk, s te is.
- Igaz, igaz! Nem kell mind a bankba tenni.
- Azt mondja András, hogy ma csak hitelbe tud inni.
- Jóska a kezével integet.
- Hadd el, igyon, ha jólesik, úgyse kártyázza el a pénzt. Ha az ember iszik, az legalább látszik rajta...
- Az igen, csak ahhoz annyit kell inni! – szól bele a szomszéd, és indul is. András is utána.
- Van itt elég a polcon, ne idegeskedj, mert az éjjel nem tudsz nyugton aludni!
- harsogja utánuk a kocsmáros.
- Azzal nem lesz baj, bévettük már az altatót – fordul vissza az ajtóban a szomszéd. Elköszönnek mind a négyen.
- Ahogy bezárta a kaput András, eszébe jutott a kutya. Hátrament, elengedte, azután nyitott ajtót. Jó meleg volt bent. Levetette a kabátot, szvettert, leült az asztalhoz olvasni. Hej, ha ő író lenne – támasztotta fel az állát –, leghamarabb erről az idegenről írna. Hogy ki az, mi az. S hogy mit keresett nála. Amikor leoltotta a villanyt, akkor is ez járt a fejében.
- Vajon eljön-e még hozzá?

Jegyzetek

1. A csíkszeredai székhelyű *Hargita Népe* napilap novella- és riportpályázatán díjazták, 2009-ben. A novella képzeletbeli színhelye Sóvárad.

MOLNOS Ferenc

Születésnap¹

(Novella)

Az út rövid volt. Kibámult a busz ablakán, nézte a reggeli napfényben fürdő októbervégi tájat. Ezeket az érett őszi színeket szerette a legjobban, amikor már sárgából, vörösből barnába fordul az erdő, itt-ott ugyan felvillan még némi kopott zöld, de oly erőtlenül, oly bágyadtan, hogy nem bírja megtörni a meleg színek hatalmát. A napfényben még felerősödik, még tisztábban látszik, hogy mennyi hőt gyűjtött a hosszú kánikulában minden fa, minden bokor. Az erdő parázslík, most fogja felemészteni magát. Megint rossz időt ígértek, hideg esők jönnek, s pár nap alatt kioltják, elmúlik ez a varázslatos látvány.

Az út alatt volt benne egy kis drukk, hogy otthon lesz-e, de a kapu nem volt bezárva, és amint a tornácra ment fel a lépcsőn, egyre határozottabban tudta, hogy jókor jött, itthon van a gazda. Pedig hangot nem hallott, neszezést sem, mégis olyan nyilvánvalónak tűnt, hogy bent találja.

Ráduly érzelmes hangon fogadja. Az arcán a kellemes meglepetés mosolya.

– Hogy kerülsz ide?

– Véletlenül. Valami írótkeresek, errefelé lakik-e? Szeretném felköszönteni.

– Erre, erre...

– Tán csak nem te vagy az? Na, Isten éltesse! Még sok boldog születésnapot érmeg!

Kezet fognak, megölelik egymást.

– Honnan tudad, hogy ma van a születésnapom?

– Az újságban olvastam. Azt írták, hogy Szentgyörgyön ünnepeletek ma a kerek évfordulót. Ezért jöttem ilyen korán, hogy még elkapjam a grabancodat.

– Velem ugyan nem csinálnak felhajtást! Szóltak ugyan, hogy ünnepséget szerveznek. Mások is akarták, itt a faluban is kitalálták már régebben, de leállítottam őket. Én nem ünnepeletem magam sehöl – komorul el az arca, látszik rajta, hogy e mondat mögött egy regényre való szöveg van. – Azt mondtam: a kapum nyitva, az ajtó nyitva, s a szívem is nyitva van. Aki köszönteni akar, az idejön.

– Na éppen ezért jöttem én is ide.

Ezen elmosolyodik. Különös a mosolya. A keskeny arcon keveredő határozottság és nőies lágyaság teszi? Netán az ártatlan tekintete? Vagy csak az a fura vérhólyagszerű valami az alsó ajkon, közel a szája szögletéhez? Teste érdekes csavarba merevül: lábai mintha a konyha felé indulnának, míg felsőteste a vendég felé fordul.

– Foglalj helyet! Máris hozok neked valami innivalót.

– Hoztam neked egy üveg bort, hogy még több erőt, egészséget és munkakedvet adjon neked – kap észbe a köszöntésre érkezett. – Ha nem említed a bort, még elfeledném átadni az ajándékot.

– Én nem ihatok belőle. Nagy a vérnyomásom, gyógyszerert szedek rá.

– Akkor ne bontsd ki! Inkább én sem iszom.

– Szedem a gyógyszert, minden nap mérem a vérnyomásom. Most éppen jó. Így akarom stabilizálni. De tényleg kibontom neked... vagy hozzak az enyémből?

– Inkább a tiédből. Tényleg muszáj koccintanunk, nem minden nap lehet az ember hetvenéves.

– Tegnap még volt bennem kétely, hogy a hetvenet megérem-e. Nem is tudom, hogy miért, mert nem éreztem rosszabbul magam, mint máskor. Talán, mert ez a kerek évszám kissé megriasztott.

Hozza a bort, poharat helyez az asztalra, tölt s az üveget az asztal elé a szőnyegre teszi. Magának valami pirosat tölt egy gyűszűnyi pálinkáspohárba.

– Én a bortól óvakodom, inkább ebből kortyolok egy kicsit – mondja szabadkozva.

Koccintanak, s a vendég még egyszer elmondja a jókívánságait. Most már haza is lehetne menni, hiszen a felköszöntés megtörtént, ittak egymás egészségére.

– A minap itt járt az egyik kiadó vezetője, könyvekről írt recenzióimat vitte el. Elsősorban azokról, amelyek náluk jelentek meg, de másokat is. Odaadtam negyven év válogatását. Utolsónak a te könyvedről írottat. Vele lesz kerek a negyven év. No, nem szabad csak úgy hirtelen felállni és elmenni, amikor az emberrel közlik, hogy nemsokára egy másik könyvbe kerül az a szöveg, amit az ő könyvéről írtak. Erre mégiscsak illik egy pohárkával inni.

– Ez jó hír. Ennek nagyon örülök. Adja az ég, hogy még sok-sok könyvemről írhas!

– Ahhoz előbb neked kell írnod!

Kopognak. Az „igen”-re kitérül az ajtó, s egy bészbojlsapkás, köpcös alak sugárzó arccal fordul be. Egyetlen lépéssel terem a szoba közepén, felkapja a házit, megropogtatja a vékony csontjait.

„Csak nehogy megfojtsa!” De szerencsére nem történik baj. Óvatosan leteszi megforgatja, megnézi, aztán újból öltre kapja, és amikor ismét padlóra helyezi, jól megpaskolja a hátát.

– Azt hallottam, hogy születésnapod van. Beléptem, hogy köszöntselek.

– Köszönöm! Mikor kerültél haza?

– A tegnap jöttem, s amerre jártam a faluban, mindenfelé azt beszéltek, hogy ma töltöd a hetvenet.

– Igen, a barátommal éppen azt ünnepeljük. Ismerkedjetek össze!

Balkézzel leveszi a bészbojlsapkát. Alóla kopaszodó kerek fej bújik elő, csillogó

szemekkel. Az arc első ránézésre szétfolyó, puha, de aztán felsejlenek a felület alatt lappangó keménységek is.

– Cserei vagyok. Cserei Gábor – nyújtja a kezét.

– Fanyar. Olyan ismerős a neved... valahol már biztosan találkoztam vele... Hol is... Hopp! Megvan! Hajóskapitány, aki a nyolcvanas években kint maradt Amerikában?

– Igen, de honnan tudod? – lepődik meg a köpcös.

– Hallottam a rádióban. Azt hiszem a Szabad Európán. Még akkoriban, frissiben... hogy egy kibédi hajóskapitány... Mikor is volt az?

– Nyolcvanháromban. Nem tudtam, hogy Szabad Európa is foglalkozott velem.

– Én se gondoltam volna, hogy egyszer majd találkozni fogok itt veled.

– Gábor tanítványom volt, még a legelején, amikor fiatalon idekerültem. Hatodikos – egészsíti ki a rövid bemutatkozót Ráduly, miközben egy széket kanyarít Gábor alá. – Ő pedig ezt a könyvet írta – mutatja Gábornak a hirtelen mozdulattal valahonnan előhúzott Fanyar-könyvet. – Én írtam recenziót hozzá.

Gábor elveszi a felé nyújtott könyvet, belelapoz, de nem időzik sokat vele, hamar az asztalra teszi.

– Én azt hiszem, hetedikos voltam akkor.

– Nem, nem. Hatodikos.

– Na várjunk csak! Számoljuk ki!

Ujjain számolja az éveket. Hét jön ki. Rádulyrak meg hat. Egy párszor közösen is elpróbálják, sikerül teljesen összezavarodni. Aztán az ünnepeltnek eszébe jut valami. A szomszédos helyiségből egy pillanat alatt vastag köteg papírral tér vissza. A dossziéba fogott lapok közül keresgélés nélkül emel ki egyet. A fehér írópapírra ragasztott megsárgult újságkivágás eldönti a vitát, rajta lévén a fiatal tanár beszámolója egy diák irodalmi kör rendezvényéről, amelyen a hatodikos Gábor is szerepelt.

Gábor elneveti magát, és elkezd mondani azt a verset, amelyet negyvenöt évvel ezelőtt az említett rendezvényen kisdíakként szavalt.

– Hát te ezt még tudod? – derül fel az egykori tanár. Látszik rajta, hogy most visszaröppent az időben. A csaknem fél évszázad egy pillanat alatt eltűnt. Látja magát, amint alig kinőve a gyermekkorból, kicsit még félszegen, de nagy-nagy elhatározással átlépi az iskola küszöbét; nem érti, hogy súlytalan léptei alatt miért recseg a fáradt olajjal feketére festett deszka – az olaj átható szaga most is itt van az orrában; a krétaporos tábla kecskelábú állványon áll a sarokban, és várja a kerekded mondatokat, amiket aztán krétacsikorgató apró kezek rónak fel kizárólag az alsó fertályába, mert túlságosan magas, tetejét még az új tanár sem érheti fel; a rozzant padokban hangyákként nyüzsgő gyermekek, akik úgy elfoglalták magukat, hogy észre sem veszik, hogy a tanár megérkezett, amíg rájuk nem szól,

és akkor oly kíváncsi figyelemmel néznek rá valamennyien, hogy égeti bőrét az arcára fókuszolt tekintetük.

– Amint idehelyeztek, nyomban irodalmi kört szerveztem. Gábor volt az első elnöke – szól magyarázólag a másik vendége felé.

A kötegből kivesz egy lapot, Gábornak nyújtja ajándéku.

– Akkoriban megjelent egy beszámoló az újságban erről. Tedd el, mert még maradt nekem is. Nemrég rendeztettem, s akkor fénymásolatokat készítettem róla. Több példányt is.

– Az utódaidnak nem sok gondjuk lesz az irodalmi hagyatékkal, ha te már mindent ilyen szépen elrendeztél – ereszt el egy apró nyilat Fanyar.

– Te mit iszol? – fordít témát, amikor hirtelen belevillan, hogy Gábort még nem kínálta meg.

Kiegyeznek szilvapálinkában. Gábornak pálinkát tölt. A három különböző méretű pohár más-más itallal összekoccan.

Végül is, így is lehet inni: mindenki azt, amit szeret, vagy amitől még nem tiltották el. Így is lehet élni, vagy tán csak így lehet élni, ha nem kényszerítenek egyazon fazonba, ha megmaradhatunk a magunk sajátosságában szépségeinkkel és rütségeinkkel, dicséretes és dicstelen tulajdonságainkkal. Így is lehet élni, hogy egyik bejárja a világot, és mindenhol teljében kapja a kalandot, az élményeket, látnivalókat, az ismeretlent, ami egyszerre vonz és taszít, a másik meg jószereivel ki sem bújik ebből a házból, de ide is eljön a kaland, az élmény, a látnivaló. Csak magába néz, és ott tátong az ismeretlen. Mindenhol elér az öröm és a bánat, elér a gond, amire ha te nem bukkansz rá, eljön ő érted és megkeres.

– S a család? – kérdezi Gábort.

– Köszönöm, jól vannak. A lányom most ment férjhez, néhány napja volt az esküvő. Innen vitt férjet magának az óceánon túlra.

– Na ez igen! Hát ezt én eddig nem is hallottam – lepődik meg a vendéglátó, aki általában a falu minden hírére tudja, mert oly régen azonosult vele, oly mély és kölcsönös a kapcsolatuk, hogy nem maradhat ki semmiből, eseményei előzetes hírére vagy utólagos lenyomatát mindig elhozzák neki az emberek.

– Még nem ért ide, most hoztam a hírt. Tavaly, mikor itthon járt, akkor jöttek össze, s lám ez lett belőle.

Erre is koccintani kell. Ráduly kinek-kinek megfelelő italt tölt, s a három férfi újra összeüti a poharakat.

– Isten éltesse az ifjú párt!

Fenekig hajtják. Gábornak mennie kell.

Kézfogások, búcsúzkodás. Ráduly kikíséri a volt tanítványt a kapuig. Fognak még találkozni, hiszen nem egy-két napra jött az öregedő tengeri medve – kiszámolta magában, hogy bizony Gábor is hatvan felé közelít.

– Én is megyek, hogy ebédelhes, és pihend ki a fáradoalmakat, mert bármikor jöhet a váltás.

– Domi ígérte, hogy kijönnek Vásárhelyről, de azt sem tudom, hogy kivel és mikor. Maradj még! Legalább idd meg azt a bort, ne maradjon az üveg fenekén!

Megissza, aztán szedelőzködik. Kilépnék az ajtón. Az udvar és a veteményeskert kerítés nélkül egybecsapva. Az udvar nem mutat gazdálkodás nyomaira, teljesen begyepesedett. Egy ösvény vezet át rajta az udvar mélyén oldalt szerénykedő kinti illemhelyig. Egy leágazás a kertbe visz, ahol a frissen ásott föld még le nem lapult fekete halmai között kontrasztként kiterjedt zöld foltokban petrezselyem- és zelertelepek.

Ráduly belekarol a vendégbe és erre kanyarítja.

– Felástam a kertet – mutatja gazdai büszkeséggel. – Ezt a kicsit meghagytam friss zöldségnek, még a hó alól is szedhetek innen zöldet a levesbe.

– A szellem munkásai közül, tán csak Nagy Imre volt ennyire büszke a gazdaságára, mint te erre a veteményeskertre – vélekedik kissé maliciózan a vendég.

Elbúcsúznak. Amíg az utcán megy az országút felé, hogy valami járművet leintsen, ami hazavinné, Rádulyra gondol, aki ott maradt a nyitott kapuban. A legrosszabb ilyenkor visszamenni és eltüntetni a látogatás nyomait, elrakni az italos üvegeket, elmosni a poharakat, kiszellőztetni a házat és a fejét, mert ez a nap kikököntette a megszokott kerékvágásból. Pedig hát nem történt semmi különös, csupán annyi, hogy készítgette a szívét rá, hogy ez is eljön, és ez eltöltötte kíváncsi várakozással. Eddig ez a várakozás is elmúlt. Most valami ürességet érezhet, ami mindig megjelenik, ahányszor megvalósul valami, amire az ember sokat várt.

Lefekvésig és még tovább, amíg jön a már egyáltalán nem sietős álom, lesz ideje magára gondolni, lesz ideje számba venni a nap eseményeit, visszaidézhet elhangzott mondatokat, átérezhet újra itt maradt hangulatokat. Ez az az időpont, amikor kartotékol az elme, rendezget, feliratoz, s végül mindennek talál helyet. Az éjszaka sötétjében szembenéz magával az ember, és tükör nélkül többet lát, mint fényes nappal, mert nem a fényes lapon visszaverődő képet, önmaga külső mázának viszfényét tapogatja a tekintete, hanem befelé néz.

Vajon mit láthat egy magánya csendjében élő író hetvenévesé felszentelésének éjszakáján? Megpróbálta kitalálni, a bőrébe bújni, a lelke mélyén tapogatni, mert maga is ezt a könnyörtelen mesterséget választotta, amelynek művelői szívesen ki-tárják a lélek bugyrait, s mint bugyellárisban, maszatos kézzel turkálnak benne:

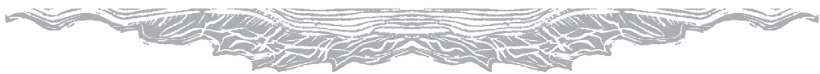
– Hetven év... Istenem, ez is eljött... mégiscsak megértem... két barát meglepetést és örömet hozó látogatása... emlékek messzire nyúló, szerteágazó fonala... egy átbeszélgetett nap, amikor egyetlen sor írására sem volt alkalom... megengedhetetlenül sok alkohol, ami mégiscsak összegyűlt a gyűszűnyi poharakból is... a kimaradt ebéd miatti szorítás a gyomorban... várakozás, hogy hátha Domi is

megjön... s az a bizsergető érzés, hogy ha hirtelen álomra hajtanám a fejem, ezzel is már kerek, egész, elrendezett, dossziéba kötött az életem, amit még a végső nyugalomig naponta megbonthatok, hozzátehetem a friss lapot – egy derűs dél-előttöt, napfényes délutánt, egy-egy cikket vagy újságkivágást – ebből a gyorsan elröppenő valamiből, amit életnek nevezünk. Hetvenedik születésnap... öröm és fájdalom... kikerekedett... innen kezdve már szabad vagyok... nem számolok tovább, csak írok... írok... írok...

Hát nem borzasztó, hogy amint fogy az idő és az erő, egyre több és több – s mint kitáguló gáz, feszíti szét az embert – a benne összegyűlt megírandó dolog? Csak ez az éjszaka múlna el, mert holnap újra megtalálom magam! Holnap megint vár a feladat, s lefoglal teljesen, mert ő mint a tüzes szerető, mindent akar, teljes embert kíván.

Jegyzetek

1. Megjelent a szerző *Micsoda nyár!* című novelláskötetében, 2009.

BERECZKI Károly

Szülőföldem, Szováta

(Vallomás)

Kulcsszavak: *Szováta; visszaemlékezések; személyes történetek;*

Még a hatvanas évek elején történt, mikor már erdőszentgyörgyi kisdiaák voltam, s a vakációkban siettem haza Szovátra, az osztálytársaim irigykedve mondták: – Bezzeg, te hazamész, mikor mi tavaly is fizettünk azért, hogy a Medve-tóban fürdjhessünk a szováta kiránduláson. Ez az irigykedés mindig is jólesett, hiszen hatvan éve büszkén vallom, hogy bizony, Szováta születtem, és életem első hat esztendejének boldogsága a szülőföld dédelgető becézése közben telt el. Úgy történt, hogy szüleim a szováta kultúrház (ma már Domokos Kázmér Művelődési Központ) földszintjén lévő boltban voltak kereskedők. Az emeleten lévő két szolgálati lakás egyikében laktak. Úgy szól a fáma, hogy születésem hasonlatos volt Jézuséhoz. Én ugyan nem a jászolban, hanem a kultúrház emeletén lévő nagyszobában láttam meg a napvilágot, Dézsi mama, egykori bábasszony segédletével. Törekény anyámon igen csak csodálkozott a környék, ugyanis négy kiló negyvendekás fiúgyermekként születtem. Öt-hat éves koromig még azt is hitték sokan, hogy hormonzavaros vagyok, olyan dundi kölök voltam. Édesanyám katolikus volt, ősrégi szováta család, a Fülöpök és Simonfiak sarja, apám viszont református volt, apja még két éves korában meghalt, így ő se, én se ismerhettem, de Zsuzsanna nagyanyám mesélte mindig, hogy Sóvárádon született János nagyapám, a dédapám viszont Jobbágytelkéről házasság jussán reformátussá lett, jó erdélyi hagyomány szerint, így az édesapám családja a szováta reformátusok egyik hitű oszlopa lett. Születésemkor a két nagymama csaknem hajba kapott azon, hogy milyen vallásúra kereszteljenek engem. Anyám anyja, Karola mama családjában a felmenők között számos pap és kántor is találtatott. A civakodás vége az lett, hogy édesanyám reverzálist adott, ami erdélyi toleráns nyelven azt jelentette, hogy a fiúgyermek az apja vallását, a lánygyermek pedig az anyja vallását örökli. Így kereszteltek meg engem a szováta református templomban, s a nyakas kálvinizmust be is oltotta belém Zsuzsanna nagyanyám, mert apám inkább az ateizmus táncát járta. Az ötvenes évek elején, mikor beindult a régi Hangya - mozgalom romjain a fogyasztási szövetkezeti hálózat, egyik alapítója és később lelkes aktivistája lett a szövetkezeti propagandának, és mindvégig fontos vezető pozíciókat is szerzett a szövetkezeti mozgalomban, de erről majd később.

Gyermekkorom első éveit gyönyörűek voltak. A szováta kultúrház környékén

barangoltunk barátaimmal és barátnőimmal. Korai emlékeimben még most is elevenen él a Robot vasüzlet melletti utcában a „fedeles palló” a Szováta-pataka fölött, aztán a kultúrház háta mögött a malomárok, a „kicsi víz” gazdag növényvilága, a vízben való örökös pancsolás. Akkor hagyott a jobb combomon örök jelet egy történet. A szomszéd Bokor-házban éppen fát vágott a gazda, mikor szokás szerint öt éves pajkos kölökként arra ténferegtem. Mikor beléptem a kapun, a gazda rám szólt, hogy húzódjak hátrébb, mert a fejsze kijár a nyeléből. Alighogy kimondta, a fejsze már repült, és a jobb combom kellős közepén landolt. Ömlött a vér, én kétségbeesetten rohantam a boltba és ordítottam a fájdalomtól, meg a sugárzó vér látványától. Apám ölebe kapott, és rohant velem az egészségügyi kör rendelőjéig. Az úton mindenki részvétellel simogatott, a rendelőben aztán elsősegélyt kaptam, és bevarrták a széles sebet. A nyoma ma is látszik, akik hozzám közel állnak, azoknak rendszerint el is mesélem feltűnő ismertető jelem történetét.

Történt még valami az ötvenes évek elején, ami egész életemet, pályámat meghatározta és gyermekkorom legszebb élményévé vált. A kultúrház másik szolgálati lakása a tanügyé volt, ebben lakott az akkori általános iskola igazgatója, Bitay Károly, volt kibédi tanító-igazgató és felesége, Bitay Károlyné, Barabás Piroska, érdemes tanítónő, író, a két háború közt az Erdélyi Helikon tagja, a régi Hangya kalendáriumok szerkesztője, hallatlanul kedves volt, és engem azonnal pártfogásba vett a gyönyörű asszony. Két gyermekük, Kálmán és Zoltán a háború után Magyarországon maradtak, Kálmán nagyobbik fia szintén Károly volt, alig néhány hónappal fiatalabb, mint én. (A közérthetőség kedvéért közlöm, hogy ez a Bitay Károly volt még nem is olyan régen a kolozsvári magyar konzul, aki Kolozsvár polgármesterével, Gheorghe Funarral csapott össze nemegyszer!) A Bitay család a vad kommunizmus első éveiben alig hallott valamit a gyermekekről, Sztálin halála előtt még útlevelet sem kaptak Magyarországra! Számomra, két-három éves kisgyerekek számára első pillanattól kezdve ők lettek a nagymama és a nagyapa. Rám, amíg anyámék lent, a boltban dolgoztak, többnyire cselédek felügyeltek, akiket én rendszerint ki nem állhattam, és inkább nagyanyámék nagyszobájába menekültem, többnyire ott is aludtam, amíg nagymama csodaszép mesékkel traktált. Korai iskolakezde semet is neki köszönhetem. Öt éves koromban skarlátfertőzést kaptam. A kiságyban feküdtem, mindenkitől elzárva, s unalmamban nagy képeskönyveket lapozgattam. Mikor meghallottam nagyanyám lépteit a folyosón, kiabáltam: – Mama, senki nem jöhet be hozzám, csak te! Piri mama be is jött, és napokon át olvasgatta nekem az *Egri Csillagokat*. Az elejét kívülről megtanultam, és beteg magányomban próbáltam a megtanult szöveget behelyettesíteni. Egy hét múlva azzal leptem meg nagyanyámat, hogy folyékonyan olvastam az *Egri Csillagokat*. Anyámék is nagyon csodálkoztak, ők a sok munka miatt vajmi keveset tudtak fejlődésemről. Közben váltakoztak az évszakok, a szép szováta ősök és

telek is maradandó élménnyel gazdagítottak. Emlékeimben most is eleven az a szánkózás, mikor apámmal fölmentünk a fürdőtelepre, aztán elől anyám, középen én, hátul apám leszáguldottunk a hegyről. Csodaszép volt a sziporkázó hó, a havazásban pislákoló telepi fények és anyám sikítása egy-egy kanyarnál vagy ugratonál. Apám sokszor húzta a szánkóval anyámat és engem, így mentünk sokszor moziba is. Ott is első élményeim közé tartozott az *Erkel* című magyar film, amely a közepénél kigyulladt, mindenki pánikszerűen menekült a moziteremből. Egy ilyen karácsony is fölbukkan emlékeimben, az akkori karácsonyok hangulatához hozzátartozott minden hagyományos kellék. Anyám sütötte a kályhasütőben a szaloncukrot, mi apámmal simítottuk a sztaniol papírt, anyám a diókat is ólmos lébe mártotta és azok ezüstösen csillogtak a fán. A karácsonyfát már a legkorábbi időktől közösen díszítettük, csak az ajándékok elől kellett elbújni, mikor az angyalok csilingelve hozták azokat. Persze már korán tudtam, hogy az angyal keresztanyám, nagymamám vagy anyám és apám, a csengő mindig ott volt a szekrény tetején, akár én is megrázhattam, ha kedvem szottyant angyalt játszani. A díszítés után anyám fehér vattadarabokat is rakott a fenyőágakra, s mikor meggyújtották a gyertyákat és énekeltük a *Menyből az angyalt*, gyönyörű karácsonyok simultak az emlékeim közé. Akárcsak az, mikor az egyik gyertya felborult, és a fa lángra kapott. No, volt ott ijedelem a javából. Apám és nagyapám csapkodták a lángokat, sikerült is eloltani, de a fa majdnem teljesen leégett, így újat kellett csinálni. Aztán bőven ontják az emlékeket a Károly-napi ünnepek. Nagyapám is, apám is, én is viseltük a nevet, hozzánk jöttek a kereskedők, nagyanyámékhöz a tanítók. Éjfélkor aztán összekeveredtek és hajnalig daloltak. Mit számított akkor a dühöngő, embertelen kommunizmus, a hamisítatlan szovétai magyar hangulatokat nem igen zavarta. Én kifejezetten szerettem Sztálin elvtársat, hiszen az óvodában mindig róla meséltek, ő küldte az újévi ajándékokat, ő volt a gyermekek barátja. Mikor 1953 decemberében meghalt, én döbbenetesen kérdeztem nagyanyámat, Piri mamát, hogy miért halt meg Sztálin bácsi?

Mire mama jókedvűen azt felelte, hogy azért fiam, mert öreg volt. Mire én megdöbbenve gyermeki üdeséggel azt kérdeztem, hogy miért nem haltál meg te, hiszen te is öreg vagy? Piri mama egész életében (1983-ban halt meg Kibéden) kacagva mesélte ezt a történetet.

Iskolakezdeményem is furcsán, szépen alakult. Óvodai nagycsoportos voltam már 1954-ben, és az istennek sem akartam lefeküdni délután a napköziben. Hónom alá csaptam a kispárnát, és a templomkerten át szaladtam nagymamához, az iskolába. Egy alkalommal éppen magyar nyelvtanóra volt, a hatodik elemiben nagy-mama a múlt időt magyarázta a szovétai nebulóknak. Én bekopogtam a tanyerembe, és mentem is a hátsó padba, a régi helyemre. Mikor mama a múlt idő jelét magyarázta, én nyújtottam a kezemet. Mama azt hitte, hogy pisilni kérek.

Felálltam és kivágtam: – A múlt idő jele magánhangzó után két t, mássalhangzó után egy t! Nagymama mosolygott, majd órák után kézen fogott, bevitt anyámhoz a boltba és azt mondta: – Mariska, ezt a gyermeket kár az óvodába járatni, iskolába kell íratni. Csakhogy ez akkor, a korai kommunista világban nem volt könnyű. A Magyar Autonóm Tartomány komcsi vezeterei katolikusabbak voltak a pápánál, semmilyen korengedélyt nem hagytak jóvá. Hét éves korban írta elő a román törvény az iskolakezdést, ebből jottányit sem engedtek. Mama nem hagyta annyiban. Élt akkor Szováton egy román tanítónő, Negru néni. Összevont négy osztályban tanította a kevés szováta román gyereket. Egyetlen fia Amerikában élt, egykori vasgárdista múltjával nem óhajtott hazamenni Erdélybe. Sztálin halála után Negru néni végre útlevelet kapott, hogy a fiát meglátogassa. Le kellett mennie Bukarestbe az amerikai vízumért. Mama szépen kérte, hogy az én korengedélyemet vigye el a tanügyminisztériumba, hátha ők jóváhagyják, hogy öt és fél évesen iskolát kezdjek. Ránk kacsintott az Isten, mert Negru néni hozta az engedélyt, és 1954. szeptember 15-én megkezdtem az első tanítási évet a régi református iskolában. Birtók Lenke tanítónő volt az első oktatóm, de mivel én már tudtam írni és olvasni, nem sokat törődött velem. Inkább én oktattam a padtársamat, kis Fülöp Erzsikét, akit hamarosan első szeretőmnek neveztem ki, tanórák után sokszor hazakísértem a Sómező utcába, néha ott is ragadtam, s egyszer játék közben bele is estem a szennylébe. Alig tudtak kipucolni.

Nem beszéltem még első osztályos unokatestvéremről, Bálint Babáról, akivel szinte együtt nőttünk fel, bátyja, András unokatestvérem évekig kollégám volt a csíkszeredai *Hargitánál*, otthon, Szováton pedig szentori szigorú unokabáty, mindig velem hámoztatta meg a pityókát.

(András már régen halott, a csíkszeredai temetőben nyugszik, Baba pedig súlyos betegség után tavaly halt meg Székelyudvarhelyen. Emlékük legyen áldott.)

Még alig végeztem el az első osztályt, amikor apámat kiemelték, és az Erdőszentgyörgy rajoni Fogyasztási Szövetkezet alelnökévé tették. Szüleim be is költöztek Erdőszentgyörgyre, én egy hétig, az iskola miatt még mamáéknál maradtam, aztán mentem én is a tonka orrú autóbusszal szomorúan az új iskola, új barátok felé. Életem első hat szováta éve, a gyönyörűséges emlékek, barátok és barátnők a múltba merevültek, azóta gyötör a szováta honvágy. Az általános iskola elvégzése után apámat Gyergyószentmiklósrá helyezték, ment a család is, ott éltem át a középiskola és a kamaszkor gyötrelmesen szép éveit, majd az érettségi után Kolozsvár, az egyetemi tanulmányok következtek, közben szüleim 1967-ben végleg hazaköltöztek Szovátaára, ahová én továbbra is vendégként térek örök honvágygal haza. Most már szilárd elhatározásom, hogy nyugdíjazásom után hazamegyek, legalább meghalni oda, ahol először éreztem a szülőföld megtartó szépségét. Szováta vár engem és én ígérem, hogy megyek. Végleg.

NAGY Miklós Kund

Az emberarcú szobrászat¹

Kulcsszavak: *BOCSKAY VINCE; szobrászat; kispasztikák;*

BOCSKAY VINCE több mint három évtizedes munkásságában egyfajta kettőség mutatkozik meg. Szemléletesebben ezt úgy is mondhatnók, hogy felezővonalat húzhatunk a művész pályája közepén. Művészi ténykedése első felét a kispasztikák uralják, a másodikban az emlékszobrászat, a térszobrok dominálnak. Tényszerű megállapítás ez, nem követi összehasonlító értékítélet, hiszen az egyik meg a másik periódus is egyaránt bővelkedik erényekben, értékekben; a pályarajz készítőjének a dolgát viszont némiképp megkönnyíti e pasztikai és korszakolási dualitás, mert gondolatmenetében nagyjából igazodhat az időrendhez, különösen az 1990 után felavatott köztéri BOCSKAY-munkák esetében. Ha azonban mégis erőltetni akarnók e két alkotói korszak szembehelyezését, előjáróban annyit elmondhatnánk, hogy bármekkora ismertséget és elismerést hozott a művésznek itthon vagy az anyaországban az utóbbi közel két évtized, vagyis az azóta megvalósított köztéri alkotásainak sora, kedvesebbnek tűnik számára az a korábbi időszak, amikor ilyen-olyan rendelések, versenypályázatok nélkül, belső indíttatásból fogalmazta meg a maga szűkszavú, groteszk szobrászati nyelvezetén dédelgetett témáit, mintázta meg sokatmondó kispasztikáit, kifejező, karakteres portréit.

„1989 után szinte minden évben köztérre került egy munkám – vallotta tíz évvel ezelőtt egy műhelybeszélgetésünk alkalmával. – A történelemmel azelőtt ilyen módon nem kerültem kapcsolatba. Addig a témáimat mindig a belső indíttatás, a hangulatom határozta meg. Ürügyként szolgált a téma ahhoz, hogy a hangulatomat kivetítsem. Ahhoz kerestem helyzetet, személyiséget, embert. Egyébként a portré a legkedvencebb műfajom. Ezt tulajdonképpen most is művelhetem, mert egy történelmi figura megmintázása is portrézás, de ez mégis más. A groteszkre való hajlalomat magamba kell fojtanom, s nagyon nehezemre esik. Alig várom, hogy annyi időm legyen, hogy visszatérhessek azokhoz a szokatlan kispasztikákhoz, amiket a köztéri megrendelések előtti időszakban készítettem ... Szeretnék bezárkózni ide a műtermembe, és végre már csak saját indíttatású munkákkal foglalkozni, szigorú határidők nélkül dolgozni. A határidős feladat nagy stressz, nem kívánom senkinek. Közben azt is tudom, hogy ez csak naiv vágy, hiszen az erdélyi emlékmű-szobrászatban nagy még a lemaradás, sok a pótolnivaló, és mi, szobrászok elég kevesen maradtunk.” Egy évtized teltével is hasonlóképpen érez, hiányzik az az élmény, amit az agyag-kispasztikák létrehozása jelentett, amit a korondi kerámiaüzemben végzett égetések izgalma, az izzó anyag látványa, a terrakották melege nyújtott,

ugyanakkor azonban szerencsésnek is tartja magát, hogy eleget tehet a kihívásoknak, amikkel a köztéri pályázások, felkérések révén szembesül.

Agyagégetés Korondon? Mi sem természetesebb, ha otthon, Szovátán lehetetlen égetőkemencéhez jutni. A művész tehát nagy műgonddal, hosszasan kimunkált kispasztikai elkészültével átjár az erdélyi népi kerámia szomszédos fellegvárába, és minden alkalommal őt magát is ámulatba ejti a csoda, amint a nyers anyag életeli terrakotta műtárggyá nemesül. A helyszín azonban ne tévesszen meg senkit, BOCSKAY munkái nem népművészeti jellegűek. A falu, a néprajzilag rendkívül gazdag és sajtáságos Sóvidék nyilván életre szólóan befolyásolta a művész szellemiségét, közvetlen hatása viszont inkább csak bizonyos embertípusok megjelenítésében lehetett a szobrász műveire. A népi mesterek évszázadokon átörökített igényességét, szakma-szeretetét viszont a génjeiben hozta magával, az önmagával szembeni szigor és fokozott elvárás, amely mindmáig BOCSKAY VINCE egyik fő jellegzetessége, már gyermekkorában erőteljesen kifejlődött benne. Hogy is írta BANNER ZOLTÁN művészettörténész a *Magyar szobrászat Erdélyben* című elemző tanulmányában? „1945 után asztalosok, kádárok, kerékgyártók, kőfaragók, ácsok, kovácsok és ezermesterek kései ivadékai foglalják el a művészeti főiskolák szobrásztermeit, magukkal hozva a nemzedékeken át gyülemlett önkifejezési vágyat, a természeti és erkölcsi törvények tiszteletét s a szerszámok és anyagok nyelvének a fegyelmét.” A BOCSKAY képviselte valamivel későbbi generációra is érvényes a megállapítás. Apai nagyapja görgényüvegcsúri kőfaragómester volt, anyai nagyapja is fűrő, faragó ezermester. Műbútorasztalos, faragó édesapjáról pedig meggyőződéssel jelenti ki, hogy azt a műgondot és igényességet, amelyet a munkái során példásan tanúsított, ő maga talán sohasem tudja elérni. Lehet némi elfogult túlzás is ebben a kijelentésben, de a lényeg, hogy ez a lecke és magatartás már kisgyerekként a vérévé vált. Mindez kellőképpen kipallérozott tehetséggel, alapos szakmai, mesterségbeli tudással tetézve, nagyszerű eredményre vezethet.

Kitűnő mesterekkel, jó iskolákban készülhetett szenvedélyesen szeretett hivatására, ösztönző közösségekben gyarapíthatta talentumait, bővíthette ismereteit. Hat évig a marosvásárhelyi művészeti líceumban tanult, abban a hírneves intézetben, amelyről joggal írta a már idézett BANNER ZOLTÁN az *Erdélyi magyar művészet a XX. században* című könyvében, hogy „a mesterség tökéletes elsajátításának az iskolája volt, afféle reneszánsz műhely, amelyben a mester közvetlen közelében, vele együtt leshették el a művészi mesterségek fogásait, ezért a tanítványok otthoni műtermükben is bármikor felkereshették tanáraikat. Izsáknak az iskola fénykorában, az ötvenes-hatvanas években annyi művészi feladata akadt, hogy növendékeit állandóan foglalkoztatta, s tulajdonképpen műterme udvarán tanul meg mintázni, kőbe és fába faragni a jelenkori erdélyi magyar szobrászat törzsgárdája”. BOCSKAY VINCE is ebben a képzésben részesült, Marosvásárhelyen IZSÁK MÁRTON és a ki-

váló szobrász hasonlóan jelentős tanítványa, a művészeti középiskola tanárává vált HUNYADI LÁSZLÓ volt a mestere. Olyan versenyre serkentő, tehetséges osztályban, amelynek diákjai közül többen ma külföldön is elismert művészek, mint például GYÖRGY ALBERT, TORNAY ANDRÁS ENDRE, KÁNTOR JÓZSEF vagy itthon BODÓ LEVENTE. Aztán a kolozsvári képzőművészeti főiskolán következett újabb tudás- és tapasztalatgazdagító hat esztendő, amely alkotóművészete további útját is kijelölte, meghatározta. Ott VIRGIL FULICEA, LÖWITH EGON és KÓS ANDRÁS voltak a tanárai, irányítói. Mire ezt elvégzi 1974-ben, diplomamunkái tanúsága szerint teljes szakmai fegyverzetben, komoly ígéretként állhat a szobrászat rögzös pályájára. Úgy dönt, hogy a csendes provinciában, kicsi szülővárosában teszi ezt, és ma se bánja, hogy nem valamelyik nagyobb központban igyekezett gyökeret eresztetni. Mint mondja, nem is tudná másutt elképzelni az életét. Amikor visszakerült Szovátára művészpédagógusnak, csak KUSZTOS ENDRE jelentette ott a művészetet, mára már szakmai berkekben is elismerés övezi a szovátai művésztelepet, ahol KUSZTOS, BOCSKAY, KUTI DÉNES, SÁNTA CSABA, SIKLÓDI ZSOLT, KUTI BOTOND és több más tehetséges alkotó együttműködése révén példásan válósult meg a különböző nemzedékek kézfogása.

Igen, lelki habitusához igazodva, BOCSKAY ezt a látszólag eseménytelen kisvárost választotta további életpályája és művészi ambíciói beteljesítésének színhelyéül, de tudta, hogy mindaz, ami igazán érdekli, Szovátán is fellelhető. Számára mindmáig legizgalmasabb téma az ember, a mondandói kivetítésére legalkalmasabb típusok ott voltak körülötte, a világ abszurditása, a társadalmi jelenségek groteszk egyvelege itt is szembeötlő, a nagy művészettörténeti példák, az irodalom ihlető ereje pedig bárhol, bármikor kéznél lehet. Ismerve a helyi sajátosságokat, nyilván azzal is számolnia kellett, hogy egy kezdő művésznek még több nehézséggel kell megküzdenie, mint egy nagyobb központban, de ez sem riasztotta el. Eleinte tömbházlakásuk egyik szűk szobájában alakította ki a műtermét, majd hosszú évek sziszifuszi munkájával építette fel a ma már valóban tágas műtermet biztosító családi házukat. A művek elemzése szempontjából ez talán mellékes is lehetne, de magyarázatot adhat arra, miért jelentkezett aránylag ritkán egyéni kiállításokon, és miért mintázott csupán annyi kisszobrot, hogy azok a munkásságát figyelemmel követők számára szinte személyes ismerősökké válhattak. És még valami, amiért érdemes az építkezésre hivatkoznunk: véletlen, mégis jelképszerű, hogy Bocskayék új otthona a kiváló író, PETELEI ISTVÁN egykori nyaralója helyére került. Köztudott, hogy az előző századforduló jeles elbeszélőjének egyik legnagyobb erénye az emberábrázolás. Mint az emberi lélek tudorát, érzékeny szeizmográfját tartjuk számon. Persze ő a szó mestere. BOCSKAY a maga plasztikai nyelvén szólal meg, de az emberábrázolók ugyanolyan nehézsúlyú, kivételes képességű kategóriájába tartozik. „PETELEI nem szórakoztat, még kevésbé mulat-

tat” – írja róla *A magyar irodalom arcképcsarnoka* című kötetében HEGEDŰS GÉZA - *PETELEI meggyötri az olvasót, de olyan művészi színvonalon, hogy lesújtva egyben felemeli a lelket.*” Vannak lényeges különbségek a különböző pályákon fontos szerepet betöltő két alkotóban, de egybecsengések is, a lélekemelő jelleg mindenképpen az. Mintha az ilyenszerű indítást a hely szelleme is sugallná. Bocskaynak különben elégtételt jelenthet, hogy ő maga készíthette el a későbbiekben a háza falán felavatott bronz-plakettes andezit PETELEI-emléktáblát.

Ideje azonban érdemben is foglalkoznunk a művekkel. Van kire és mire hivatkozunk, hiszen a műkritikusok, a művészeti írók már korán felfedezték ezt az eredeti, egyéni hangú szobrászatot, és siettek is a hírért bevinni a köztudatba. Jeleztük, BOCSKAY akkor még csak a kisplasztika terén remekelhetett, de diplomamunkái, majd az egyéni tárlatai bőven szolgáltatják a meglepetést. Olyannyira, hogy visszatekintve arra az első másfél évtizedre, amíg ezt az olykor abszurdba hajló, máskor „csak” groteszk, esendően gyarló, emberi szoborvilágot megteremtette, arról ő maga is úgy nyilatkozott a közelmúltban, hogy elsősorban ebben véli megtalálni az igazi énjét, és ha a neve „*netalán pár évig az utókornak fennmarad, az nem biztos, hogy a köztéri szobrai révén történik, hanem e különleges kisplasztikai univerzum által*”. Ragaszkodik is hozzájuk, e karakteres terrakották többsége ott sorakozik a műteremfalak polcain. Akárha azon hűledeznének, milyen csodák tanúivá válhatnak, milyen teremtő metamorfózison megy át szemük előtt a formátlan vagy tömbökben ide szállított sok mázsányi agyag. Az alkotó nyugtalanságát, első vívódásait, kérdőjeleit, kétségeit, a téma érlelődését nem érzékelhetik, pedig ettől is nagyban függ, hogy az utóbbi időben például milyen gyakorisággal váltják egymást a műterem tág terében a hatalmas fa és fémvázakon történelmi személyiségekké átlényegülő figurák. Ugyanilyen lassú, gyötrelmes, vajúdo alkotófolyamat eredményei a kisszobrok is: a *Himnusz*, a *Kánon*, a *Néró*, az *Ablak*, a *Fej*, a *Savonarola*, a *Csillagjós*, az *Elfelejtett költő (Horatius)*, a *Mozsár*, az *Anyám*, az *Emberfej*, a *Várva (Generációk)* és a többiek, amelyekben az író GYÖRFFI KÁLMÁN a szobrász „*egyik legfontosabb vagyonát ismeri fel: a csontig, velőig hatoló lényeglátást*”. Alighanem abban is igaza van GYÖRFFINEK, hogy „*talán nem is groteszkek ezek az alkotások, hanem valami egészen mély, tiszta valóságot kutató realizmus képviselői*”. Igen, BOCSKAY művészetének az alapja a maga értékelése szerint is a realitás, ebből is nevezetesen az emberközpontúság. Így közelíti meg, és láttatja a világot.

Ahogy a *Korunk* vizualitásra vonatkozó 2002-es körkérdéseire válaszolva kijelentette: „*A saját művészetem besorolása tekintetében nem érdekelnek az irányzatok.*” Művei korszerűségét mégsem kérdőjelezi meg senki. Néhány kisplasztikáját egyénítve is érdemes bemutatnunk, gazdag az ezt taglaló bibliográfia. A külön-

böző szempontok érvényesítése érdekében talán a legszerencsésebb megoldás, ha az alábbiakban kissé hosszabban több szakíró cikkeiből, esszéiből tallózunk reprezentatív részleteket. Mindenekelőtt BORGHIDA ISTVÁN, a kolozsvári képzőművészeti főiskola korán elhunyt, nagytekintélyű művészettörténész professzora tanulmányához fordulunk. A kéziratot a Magyar Tudományos Akadémia művészettörténeti kutatócsoportjától szerezte meg HANN FERENC művészettörténész, és adta közre a *Folyam* című szentendrei folyóiratban 1990-ben.

„BOCSKAY Nérója nem karikatúra. Szobor a javából. Kurta, köpcös, derék nélküli, tehát csöppet sem hajlékony férfialak aktban, aki testi valójának kicsinységét hatalmának nagyságával igyekszik ellensúlyozni. Az ókori görög-római istenek kormánypálcát tartó, magasztos pózában, méltósága tudatában, fontoskodó figura. Minél komolyabban veszi szánalmas szerepét, annál nevésegebbé válik. Tragikusan groteszk, nem érzi saját groteskségét, nézői annál inkább érzékelik a helyzet tragikumát.” Diplomamunkái egyikéül választotta ezt a témát az ifjú szobrász. Nem mindennapi bátorság kellett ahhoz, hogy Ceaușescu diktatórikus Romániájában a zsarnokság, az önkényuralom ilyen jelképét felmutassa. A vizsgáztató bizottság egyik tagjának kérdésére így indokolta tárgyválasztását: „Vannak korszakok, amikor ez a téma időszerűvé válik, amikor nem csak a pozitív hősöknek kell emléket állítani.” Ezt a meggyőződését a későbbiekben több másik szobrával is bizonyította annak ellenére, hogy tudta, munkáját kizsúrizhetik, vagy talán soha ki se állíthatja. Témaválasztása belülről fakadt, ki kellett vetítenie magából. BORGHIDA észrevétele mindegyre érvényesült: „Modelljeihez etikusan közelít, erkölcsi erővel és erkölcsi alapállásból: ez emeli a művész méltóságát, ezért megsemmisítő a becstelenekre. „BOCSKAY VINCE »rosszat« jelképező típust ad FEJ című alkotásán – írja BORGHIDA az Új Életben is 1982-ben. „Igazi hájfej, zsíros, tunya és korlátolt, felfuvalkodott és alattomos. Megtestesítője a mindenféle megtalálható, minden újat gáncsoló jellemtelenségnek... BOCSKAY szokatlan eljárással oldotta meg képzeletbeli portréját: a tésztaszerűen kinyújtott és nagyjából fejformára alakított agyaglapon belülről nyomta ki a részletformákat: szem, orr, száj – csak a füleket kellett ragasztania. Ezzel a kinyomós eljárással tetszés szerint repeszthette az anyagot. A repesztek, a hasadások az avíttat, a pusztulót, a halódót jelképezik művészetében.”

„A rosszat hangsúlyozza még fokozottabban a Savonarolát – a vakbuzgó Domonkos-rendi szerzetest – ábrázoló portrészobrában. Savonarola purifikáló fanatizmusában teljesen elvakulttá válik. Abszurd magatartásának érzékeltetésére a művész az abszurd kifejezési formájához nyúlt. Ez a befelé, lázálmaiba forduló, hosszú nyakú, csontváz-sovány, görbe orrú, kajla fülű fantom mintha büzt és rothadást lehelne ritka fogai közül. Csak a szerzetesi ruha szobrászi megmunkálása marad vonzó. Ennél élesebben nem is karikírozhatta volna a művész.”

A groteszk szemlélet – néha ismétlődő ötletként – még számos munkában meg-

mutatkozik. A *Csillagjóst* alapos életmegfigyelés, lélektani elemzés jellemzi. Finom, fájdalmas humorral, jó plasztikai érzékkel nyúl a figurához a művész. Különös, kedves, torz figura ez, szomorú, butácska és romlatlan. A formák puffadtak, a mozdulat után esetlen. A *Danae* oldalt dől, karjait maga elé kapja, megjátszott védekezéssel, hogy leplezze készülő odaadását. A *Mozsár* nem konyhai használatra: emberek összezúzására készül. Úgy másféltucatnyian szoronganak benne kétségbeesetten: emberek, akik nem élhetnek tovább, holott nem akarnak meghalni. Az ötlet abszurd, tehát valóságos. Mindennapunk ismert valósága – mindenféle.

Ismeretlen kortársak és egykor volt személyiségek egyaránt megmintázásra kíváncsognak. A műterempolcokat benépesítő vegyes társaságban ott van az elfelejtett költő *Horatius* is. A tragikus balesetben elhunyt író, SZÉPRÉTI LILLA 1990-ben írt róla az *Erdélyi Figyelő*ben.

„Arcán lepel, amely meglapítja az orrot, sűrűn redőzi a szikár arcot, homlokot. Nem kövér arc ez, mint a jókedélyű és bölcs latin költőé volt életében, de nem is egy múmia feje. BOCSKAY Horatiusa nagyon is elevenen néz, figyel és félelmetesen lát. Éppen ez csigázza fel az érdeklődésünket: vajon mi az, amit lát a kötés alatt? A bűnös Róma pusztulását látja, amelyet költészetében megjövendölt? Vagy talán az elmúlást, amely szüntelenül foglalkoztatta őt? .. BOCSKAY mindenestre megfogadta a műgondról szóló híres tanítását: bármily törekeny anyagból is készüljön a mű, az legyen ércnél maradandóbb.”

Van, aki letakart szemmel is észlel mindent, más könnyedén át tud siklani minden fölött, amit látnia kellene. A lepel az előbbtitől alaposan eltérő értelmezésben tér vissza egy másik BOCSKAY-kisplasztikán. Olvassuk ismét a BORGHIDA-tanulmány sorait (*Pókok és „emberek” Bocskay Vince szobrászatában*): „Az Ablak című terrakotta szobornál három félalak támaszkodik az architekturális keret párkányára. Kényelmesen könyökölnek, bámészkodnak, mintha nem is tudnának a drapériáról, amely fejüket eltakarja. Így nem is adódhatnak összeütközéseik a csak sejtett, vagy tudomásul sem vett világgal. Testesen és elégedetten vészelnék át minden időszakot. Ha valaki felbillentené ezt a függőnyt, bizonyára gyorsan visszabújnának mögé. A mű felfogásába szürrealista elemek vegyülnek, ám mondanivalója a világról nagyon is reális.”

Háromalakos az ugyancsak közismert *Himnusz* című kis remek is. GYÖRFFI KÁLMÁN írói fantáziáját is megmozgatta. Az *Igaz Szóban* 1983-ban szentelt írást neki. „Arasznyi térben három kisgyermek, külön-külön és együtt annyi játékos bájjal és kedves humorral megkomponálva, hogy az ember önkéntelenül mosolyogja el magát (ami ugyebár nem esztétikai princípium), és aztán, ha hajlandó felfedezőútra indulni, az apró részletektől a kompozíció egészéig csupa pontosan megfigyelt, de ami ennél több, meghódított, lényeges igazságot fedezhet fel a gyerekekről és ezek énekéről. Felfedezheti a plasztikussá tett zenei ritmust, akár a három szólamban

éneklés furcsán érdekes harmóniáját, a vitalitást és a kórusvezetőre való aggódó figyelmet, rengeteg dolog árad ebből a három suta, megmosolyogtatóan békaszerű gyermektestből.”

Az író nevéen nem nevezi, inkább csak sejteti azt a mély humánumot, ami az emberi bűnököt, rosszaságot mintegy ellentételezve, BOCSKAY több szobrából árad. A művész egykori megbecsült művészettörténet tanára fentebb idézett írásában ezeket az arcképszobrokat kissé sarkítva, két nagyobb csoportra osztja: vonzó és ellenszenves fejekre vagy másképpen, jó és rossz emberek arcára. Tulajdonképpen a mindennapi életünkből jól ismert típusokról beszélhetünk, még akkor is, ha netalán történelmi személyeket mintáz meg a szobrász. Elvégre azok se valóságos arcképek, a művész nem a korabeli rajzokon, metszeteken feltűnő vonásokat adja vissza, hanem a maga céljainak megfelelő arcot örökíti meg. Láthatatlanul a magáét is. *„Ha akarom, ha nem, valamiképpen én is benne vagyok a szoborban, a portré így vagy úgy nemcsak az az illető, akit megformálok, hanem egy kicsit BOCSKAY VINCE is”* - vallja. Maradéktalanul azonosulni természetesen az egyenes, az igaz, az etikus magatartású emberekkel tud. A kisemberek iránti rokonszenve első pillantásra nyilvánvaló szobrain. A groteszket ilyenkor egyértelműen a realizmus váltja fel. Ilyen kisplasztikája az édesanyjáról készült (*Anyám*). *„Finom, meleg mosolyú, középkorú, fejkendős asszonyt ábrázol, lágyan egymásba olvadó, kivezetett formákkal, a felületen apró utalásokkal a részletekre”* - összegez BORGHIDA. E tartalmasan találó, összetett mondatnyi szintézist kiegészíthetjük a tollforgató szobrász pályatárs, BURJÁN-GÁL EMIL meglátásával (*Utunk*, 1988): *„Belső teljesség és a külvilággal harmóniában élés kifejezője, az Anyám című portré, a minden lehető megmérettetésének pillanatáé, amely a visszatekintés vagy az előrelátás állapota egyformán lehet. Mintha kortársa volna a Sándor bá című arckép, amely úgy beszédes, hogy egy cérnavekony utalás sincs öltözetre, társadalmi hovatartozásra, de kellékek nélkül is leolvasható gondolkodásmódja, érzélemvilága, önismerete.”*

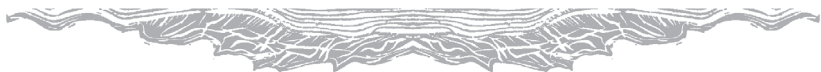
Van úgy is néha, hogy csak közvetett utalások történnek az emberre, háttérbe szorul az antropomorf jelleg. A megmunkálás, az alkalmazott technikai megoldás ilyenkor is bocskays, tévedhetetlenül felismerhető az ő keze nyoma. Akaratához igazodik a szülőföld agyaga, amely ily módon is üzenethordozóvá válik. BOCSKAY műtermében SZÉPRÉTI LILLÁT ez különösen a *Várva (Generációk)* című kompozíció láttán ejtette ámulatba. Pár mondatba sűrítve a szobrász munkamódszerét, így fogalmazott: *„Húzta, szakadoztatta a matériát, míg az hasonlónak nem vált a süttökemencéből kiszedett kenyérhez. A legelső motívum a dédszülők. Ebből nő ki a kevésbé szétesett formájú nagyszülő, hogy a szülő csak annyira repedezett legyen, mint az asszony hasa, miután világra hozta gyermekét. A legutolsó »hajtás« oly friss és üde, mint a hajnali liliom. Minden elmúlik, minden, ami egyszer új volt, régi lesz.”* Az a benyomásunk, hogy ezek a repedezett külsejű szobrocskák, amelyeket

megviselt az égetés, a nagy hő, kiállták a tűzpróbát s ekképpen ellenállóvá lettek, akárcsak e tájak kisemberei, akik az évszázadok során a nehézségekkel folytatott állandó küzdelemben váltak edzetté. A lét abszurditásaihoz is hozzáidomultak. Talán túlságosan is. A szobrász időnként szükségét érzi, hogy erre is figyelmeztessen. BURJÁN-GÁL EMIL írja: „Abszurd hangvételű a félméteres »virágcsendélet« is. Rügyből, levélből, sziromból álló kúpformájú káposztakölteményének címe: *Godot-ra várva. A határtalanná vált szorongás képi kifejezése, a mindent átjáró szorongásé, amint megbénítja az emberi tetterőt, akaratot, a növényi lét dimenziójába zsugorítva szellemi horizontunkat.*” Aztán 1989 telén kiderült, Romániában sem végtelen ez a bénultság. A gyökeres változás BOCSKAY VINCE munkásságába is teljes fordulatot hozott.

Hirtelen köszöntött be az új helyzet, szobrászaink léleekben, sőt tapasztalataikban sem voltak felkészülve rá, de a lehetőséget nem lehetett elszalasztani. „’89 előtt még a legoptimistább ál munkában sem fordulhatott meg, hogy mi köztéri szobrot tudjunk ebben az országban készíteni. Most ránk szakadt ez a nagy szabadság, jött a kihívás, nem hátrálunk meg előle. Ez is egy műfaj, amit az ember igyekszik kipróbálni, megtudni, alkalmas-e rá. Hogy valóban az-e, majd csak jó sok idő múlva derül ki” – nyilatkozta BOCSKAY. Maga se gondolhatta, hogy olyannyira elárasztják ezek az új feladatok, hogy bizonyos mértékig korábbi énjével szembefordulva, éveken, évtizedeken át mást kell csinálnia, mint amivel az első periódusában elismerést vívott ki és alkotói örömet is szerzett önmagának. Igaz, látszólag semmi oka a panaszra, köztéri munkái, emlékművei meghatározották elismertségét, szakmai rangját, mégis úgy érezheti, különös csapdahelyzet fogjává vált: „Igen, szembekerültem önmagammal, és nagyon nagy erőfeszítésre van szükségem, hogy visszafogjam magam, pont groteszk hangvételem miatt.”

Jegyzetek

1. Az itt közölt tanulmány egy részlet a következő kötetből: KOZMA MÁRIA (szerk.): *Bocskay Vince*. Műterem Sorozat. Pallas Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008. Bevezető tanulmány: NAGY MIKLÓS KUND.

NÉMETH János***Nagycserefák alatt, Marosvécsen¹****(A marosvécsi Kemény János Emlékház emlékkönyvébe)*

Nagycserefák alatt égi szentség.
Sokan jártak erre, hogy azt megteremtsék.
Halk léptekkel jöttek, szelíd szóval szóltak,
transzszilván fohászok lombok közé bújtak.

Szívbe-lombba rejtett erdélyi könyörgés
kizöldül, elhervad, nálunk ez a törvény.
Cserefák sóhaja erdélyisós-könnyes,
örködik felette istenszéki fenyes.

Nagycserefák alatt égi áldás.
Maros vizén küldi funtineli málnás.
Ibolyás pázsiton kőasztal az oltár,
meggyötört kövéből száll a magyar zsolttár.

Titkos csend körüle, s bámuló várfalak,
elhalkultak volna a kiáltó szavak?
Mevannak az igék együtt, rendben szépen,
S hisszük, az Isten is ott van még a Széken.

Szívben, fában, kőben mennyi titok maradt?
Megtudod, ha megállsz a zöld lombok alatt.
Szépen súgja neked (el nem kiabálja),
Kemény János sírja, Wass Albert sziklája.

Kék havasok éke²**T.-nek**

Csúcsok alatt Marosvölgye
mesebeli tája,
valaminek, valakinek
Óperenciája.
Hálát adva, áldást kérve,
istenszéki sziklatorony
párkányára érve.

Mindentudó, mindent látó
kék havasok éke,
te voltál, te vagy, te leszel
táltos Istenszéke.
Napkeleti édenkertből
elcsángált pagoda,
olyan szépnek, mint amilyen,
ki rajzolta oda?

Istenszéke sziklatemplom.
Táltosok hazája.
Táltosok néztek a völgyre,
vigyáznak is rája,
hol sámán-igyekezettel,
hol Istentől áldva.

Sosem tudni, mit zeng a hegy sziklaorgonája.

Játszik rajta zord zivatar,
pilleszárnyú szellő,
rejtegeti kősípjait
arra járó felhő.
Kincsét, átkát, jegét, hevét
hegy a völgyre szórja,
Galonya és Bisztra vize
a Marosba hordja.

Égre néző, földet látó
Olimposz kis mása,

Marosvölgye emberére
száll-e ég áldása?
Mi az érdeme, erénye,
mekkora a vétke? –
Beszéld meg a Jóistennel
táltos Istenszéke,
kék havasok éke.

Turbános fej - 1981, terrakotta, 25x27x28

Jegyzetek

1. Megjelent: *Szászrégen és Vidéke*. XI. évfolyam, 6-ik szám, 2009 június.
2. A marosvécsiek nagycserefák néven ismerik az egykori szabadtéri helikoni megbeszélések színhelyét.

DR. JESZENSZKY Géza

1989, legremekebb óránk

Kulcsszavak: 1989-es események; történelmi fordulópont; belső megosztottság;

CHURCHILL brit miniszterelnök Anglia történelme legremekebb órájának nevezte, amikor 1940 nyarán a megnyert légitámadással megakadályozta HITLER tervezett partraszállását. 1848/49 és 1956 mellett Magyarországnak 1989 is legremekebb órái, legnagyobb teljesítményei közé tartozik.

A történelem nagy fordulópontjairól, az okokról, a főszereplőkről és a következményekről, sosem fognak véget érni a viták. Csak a 20. századnál maradván: ki felelős az első világháború kitöréséért, majd a rossz békéért? Jaltában dönt-e el Közép-Európa sorsa? És hogyan született újra 18 évvel ezelőtt egy fél kontinensen a szabadság, kinek, vagy minek köszönhető a nukleáris világháború veszélyét hordozó hidegháború váratlan befejeződése és a szovjet világbirodalom eltűnése? Erre sokféle válasz született: REAGAN, esetleg BUSH, Mrs. THATCHER, GORBACSOV, LECH WALESA, a lengyel *Szolidaritás* vezére. A világ elsősorban e személyekhez köti az 1989-es világtörténelmi fordulót, amikor a kommunista dominók

egymás után eldőlték. Mi magyarok is hajlamosak vagyunk elfeledni, a világ meg még inkább, hogy Magyarországnak óriási, világtörténelmi szerepe volt abban, hogy 1989 „annus mirabilis” lett, a csodák éve, amikor megszűnt a Vasfüggöny és leomlott a berlini fal, váratlan hirtelenséggel, vérontás nélkül végbement az egypárti diktatúrák lebontása.

A világsajtó, s ennek nyomán a politikusok, sőt a történészek is általában a berlini fal november 9-i megnyitását és a november végi prágai vértelen, „bársonyos” forradalmat emlegetik. Pedig a láncreakciói itt, Magyarországon indult be, az itt tartózkodó keletnémetek Nyugatra történő távozásával. Itt azonban két dátum jöhet szóba. A közismert a szeptember 10-i, amikor Horn Gyula akkori külügyminiszter a magyar televízióban bejelentette, hogy a kormány engedélyezi az NDK állampolgárainak Ausztrián keresztül az NSZK-ba történő távozását. Kevesebben tudják, hogy ennek előzménye volt a debreceni MDF által kezdeményezett

és a soproni ellenzéki pártokkal közösen rendezett *Páneurópai Piknik*, mert az ottani gátszakadás, a 7-800 NDK-s sikeres határáttörése nélkül nem érkezett volna Magyarországra több tízezer követőjük, akikkel nem lehetett mást tenni, mint – a hazai ellenzék követelésének engedve – szeptember 11-én megnyitni számukra az osztrák határt. A londoni *Economist* akkori rajza ezt világosan érzékeltette: két ember áll a berlini fal előtt, s ott a felirat: „*Nincs kijárat, próbálkozzék Magyarországon!*” (*No exit – try Hungary!*)

Nem érdemes összevesznünk, hogy kié az igazi érdem, a dicsőség.¹ A változás szükségességét fölismerő ún. reformkommunistáké, élükön az 56-os forradalmunkat még nem igazi nevén nevező, de mégis radikálisan átértékelő POZSGAY IMRÉVEL, vagy a gazdasági reformokkal akkor már húsz éve kísérletező közgazdászoké, vagy a végrehajtó hatalmat a Párttól magához ragadó NÉMETH MIKLÓSÉ és kormányáé, netalán a magyar kormánydöntést a világnak bejelentő HORN GYULÁÉ?

Nézzük inkább történelmi és nemzetközi távlatban a történeteket. Ma könnyű megállapítani, hogy a kommunista társadalmi és gazdasági rendszer egy eleve kilátástalan, kivitelezésében pedig páratlanul kegyetlen utópia volt. GORBACSOV csak megreformálni, hatékonyabbá akarta azt tenni. Neki ez nem sikerült, Kínának viszont igen. GORBACSOV a rendszer nyilvánvaló

gazdasági csődjéből a kiutat a Nyugattal történő együttműködésben kereste. A kibékülés, meg gazdasági terhei csökkentése érdekében feladta a II. világháború után uralma alá hajtott kelet-európai „népi demokráciák” fölötti uralom politikáját. A fejlett, demokratikus világban tapasztalható jólét egyre több kommunista vezetőt is megigéztet, belátták, hogy a kommunista gazdaság sosem fogja utolérni a kapitalista Nyugatot, ezért érdemes átvenni annak sikeres módszereit. A gazdaságban a piaci viszonyokat, a politikában pedig a pluralizmust. A kommunizmussal legkevésbé megbékélő Lengyel- és Magyarországon 1989-ben a pártvezetés egyezkedni kezdett a rendszer nyílt kritikusaival. Míg Lengyelországban júniusban még csak félig szabad választásokon győzött a *Szolidaritás*, Magyarországon ANTALL JÓZSEF vezetésével a kerekasztal – tárgyalásokon az ellenzék teljes sikert ért el, a kommunista vezetéssel elfogadtatta a többpártrendszeren alapuló demokrácia és a szabad piacgazdaság programját.

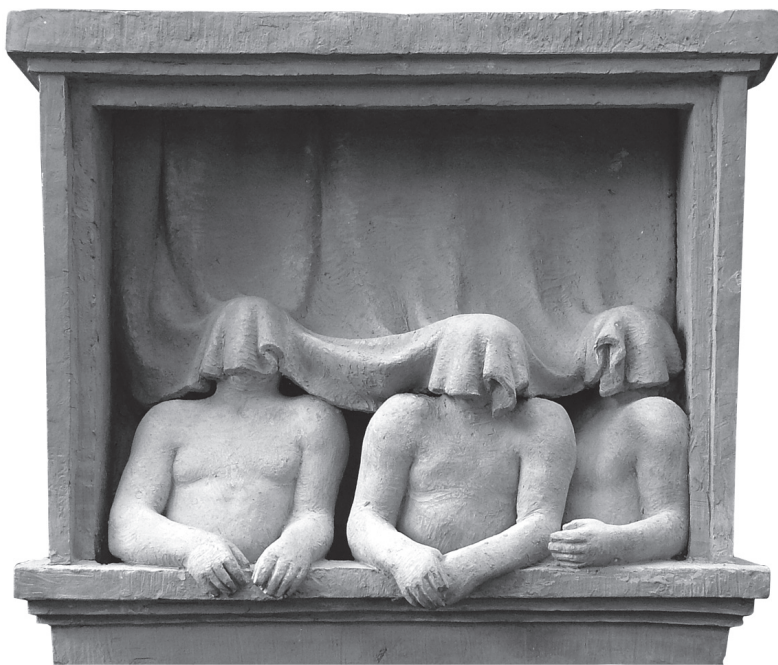
Miután a kormány meghozta a jó döntést és kiengedte a keletnémet szocializmusból menekülni akarók tömegét, értelmetlenné vált a berlini fal fenntartása. November 9-i megnyitásakor a nép órák alatt darabokra bontotta azt, s ezzel elsodorta HONECKERÉK merev, keményvonalas, a mindent átszövő titkosszolgálatra épült rendszerét. Az NDK példáját követve, a szabadság és a jólét reményétől sarkallva,

hetek alatt összedőlt a többi európai pártállam, Csehszlovákia néhánynapos tüntetések után, Bulgária fokozatosan, Románia pedig egy véres, több száz áldozatot követelő forradalomban. A váratlan, szenzációs folyamatban meghatározó volt a Szovjetunió és az Egyesült Államok magatartása, de a lengyel és magyar ellenzék fellépése és tömeges támogatottsága nélkül a radikális fordulat, a rendszer teljes megváltozása nem következett volna be. Azon pedig ma sincs okunk bánkódni, hogy itthon a kommunista pártvezetés az ellenállás, a véres erőszak helyett maga is a változás mellé állt, lehetővé téve

a békés, gyors átmenetet. Nem ezen, hanem a következő választásokon, az egymást váltó kormányok politikáján múlt, hogy az ígéretes kezdet után az 1989-ben az egész világ által méltán ünnevelt Magyarország mára egy belsőleg végzetesen megosztott, társai mögött lemaradó, korruptnak minősített, saját nemzeti érdekeinek háttal fordító országgá vált. Rajtunk, polgárain múlik, hogy ebbe beletörődünk-e.

Jegyzetek

1. Az ellenzéké, illetve annak valamelyik irányzatáé? [Későbbi betoldásom – J.G.]

Ablak - 1978, terrakotta, 22,6x26,5x8,4

ORSZÁGH Péter

„A magyar irodalom a magyar történelem tükre és alakítója”

(Beszélgetés DR. POMOGÁTS BÉLÁVAL)

Kulcsszavak: POMOGÁTS BÉLA; Erdély irodalma; határon túliak;
kortárs magyar irodalom;

Március végén DR. POMOGÁTS BÉLA egy könyvbemutatót tartott a Szovátai Polgármesteri Hivatal dísztermében, igen „népes” közönség előtt. Elszállásolva a Teleki Oktatási Központban volt, így nem sokat kellett fáradnom, hogy interjút készíthessek vele.

Hogyan telnek a mindennapjai, mivel foglalkozik mostanában?

Elég aktív életet élek annak ellenére, hogy idén leszek hetvenöt éves, de én azt hiszem, hogy az ember addig marad munkaképes, amíg van cél körülötte. Általában elébe megyek azoknak a feladatoknak, amelyeket fontosnak érzek, ezek szellemileg frissen tartanak. Nagyon sok dologgal kell foglalkoznom és foglalkoztam eddig is. Volt némi közéleti szerepem a mögöttünk lévő két évtizedben, ugyanis az azt megelőző időszakban távol tartottam magam a politikai életől. Dolgoztam a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében, itt rengeteg cédulát gyűjtöttem, ekkor alapoztam meg a kutatómunkámat is. Heteket töltöttem el a könyvtárban gyűjtőmunkával, azonban ez lehetetlen volt a '89/'90-es változások után, ugyanis kivettem a részem a közéletből. Voltam az Írószövetség elnöke hat éven

keresztül, összesen hét évet töltöttem el az Illyés Közalapítvány tagja, később elnökeként. Ezek a közszereplések nagyon sok időmet elvették, de mára már megszabadultam ezektől a terhektől. Amikor az Illyés Közalapítvány elnöke voltam, akkor volt olyan esztendő, hogy százhatvan napot töltöttem távol az otthonomtól, különböző az alapítvánnyal összefüggő tanácskozások, programok miatt. Azóta már „felszabadultam”, így ismét elég sokat tudok dolgozni a szakmámban. Nem politikus és nem közéleti szereplő vagyok, hanem irodalomtörténész. Az a dolgom, hogy tanulmányokat és könyveket írok. Az elmúlt egy-két évet elég sok könyvnek az írása töltötte ki. Elkezdtem megírni az erdélyi magyar irodalom történetét, melynek az első kötetét mutattuk be Szovátán is, de közben dolgozom a második kötetten is. Ezek mellett folyamatosan írok irodalmi tanulmányokat, könyvbírálatokat, készíték szöveggyűjteményeket, sajtó alá rendezéseket. Például a felvidéki Dunaszerdahelyen, egy ottani magyar kiadónál jelent meg egy szöveggyűjtemény, amely a magyar tájakról szóló irodalomnak a legérdekesebb alakjait gyűjtötte kötetbe. Ott szerepel Budapest,

a Dunántúl, a Tiszántúl, Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Bácska vagyis a Vajdaság. Már le is adtam a folytatását a kiadónak, melyben közel negyven magyar városról szóló tanulmány olvasható.

Idén megjelent egy másik szöveggyűjteményem is, amelyben azok az írások olvashatóak, amelyek Erdély északi részének az 1940-es visszatérését örökítik meg. Olyan szépirodalmi szövegeket – verseket, elbeszéléseket, irodalmi esszéket – emeltem be, amelyek azt a történelmi pillanatot rögzítették. Magam is meg voltam lepődve, milyen nagy irodalma van ennek a történelmi változásnak, és hogy ez mennyire elfelejtődött.

Január elején az emigráns magyar irodalom néhány nagy alakjáról készült tanulmányaimat gyűjtöttem egy könyvbe, például MÁRAI SÁNDORRÓL, CS. SZABÓ LÁSZLÓRÓL, KOVÁCS IMRÉRŐL, SZABÓ ZOLTÁNÓRÓL, HATÁR GYÖZŐRŐL és másokról. Egy kiadóval megállapodtam, hogy írok KÓS KÁROLYRÓL egy könyvet, ebben nem a politikai tevékenységéről, hanem elsősorban irodalmi működéséről szeretnék beszélni. Van egy másik felkérésem is, amit az év végéig szeretnék tető alá hozni. A '80-as évek elején megjelent egy könyvem a transzilvanizmusról az Akadémiai Kiadónál, és egy budapesti kiadó arra biztatott, hogy adjam ki még egyszer. Nem az akkori szöveget adnám ki, bizonyos mértékig át akarom alakítani. Fejezeteket szeretnék elhagyni, és új részekkel szeretném kiegészíteni, melyek azzal foglalkoznának, hogy az erdélyi gondolatnak milyen változatai voltak. Többen is megszólaltatták a transzil-

vanizmus gondolatát, de mást értettek alatta. Egészen másra vonatkoztatva például TAMÁSI ÁRON és MAKKAI SÁNDOR vagy KÓS KÁROLY. Néhányuk erkölcsi fogalomként értelmezte, mások regionális gondolkört értettek alatta. Már régen felkért az Akadémiai Kiadó, hogy ILLYÉS GYULÁRÓL írjak egy nagy-monográfiát, ugyanis eddig sokat írtam ILLYÉSRŐL. Én vagyok ILLYÉS GYULA hagyatékának a gondozója, így a kezem ügyében van egy hatalmas mennyiségű anyag, amit ha felhasználok a könyv megírása során, kiegészülhet az ILLYÉSRŐL kialakított képünk. Remélem, hogy az Úristen ad még nekem elég időt, hogy ezeket meg tudjam valósítani.

A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa már négy évtizede, minek köszönheti az Intézet, hogy kitartott mellette?

Részben hűséges típus vagyok, nem szeretem megváltoztatni az életem kerekeit. Annak idején nagyon örültem annak, hogy 1965 őszén kaptam egy felkérést, hogy legyek az intézet munkatársa. Ez egy nyugodt hely volt, az embert nem érték politikai inzultusok, ültem a könyvtárban és sokat dolgoztam, ennek is köszönhető, hogy békén hagytak. Tudták azt, hogy tisztességesen elvégzem a munkámat, emiatt nem kellett belépnem a pártba sem. Ez a könyvtári élet kialakította életforma és az íróasztal mellett folytatott munka megfelelt az egyéniségemnek, és ennek meg is volt az eredménye. Ebben a négy évtizedben voltam tudományos segédmunkatárs,

osztályvezető, igazgató - helyettes, végül tudományos tanácsadó. Jól éreztem magam ezen a munkahelyen, nagyon okos és barátságos kollégákkal voltam körülvéve. Annak is köszönhetem a lelki békémet, hogy ott megszabadulhattam azoktól a politikai gyötörésektől, amelyeket egy közéleti szereplőnek el kellett szenvednie. Egy alkalommal felkínáltak nekem egy egyetemi tanári állást a pécsi egyetemen, de úgy láttam, jobban érzem magam az intézetben. Ennek ellenére a budapesti egyetemen évekig tanítottam mint külső előadó, méghozzá társadalmi munkában (ezeknek a soroknak az írója is hallgathatta a tanár urat Budapesten). Az egyetem kérése nyomán - a kollégákat tehermentesítendő - vállaltunk előadásokat, szemináriumok vezetését, így három vagy négy éven keresztül serénykedtem a budapesti egyetemen is. Nem vágytam arra, hogy munkahelyet változtassak még akkor sem, amikor megkísértettek a politika oldaláról, és különböző pozíciókat kínáltak fel, például az államigazgatásban, de eszem ágában sem volt elfogadni.

A tanár úr miben látja annak az okát, hogy a rendszerváltás óta egyre kevesebb író vállal politikai szerepet?

A rendszerváltás pillanatában nagyon sok író vállalt közszereplést, ennek az volt az oka, hogy nem voltak a kommunista rezsimtől független politikusok. Minden szellemi monopólium a párt kezében összpontosult. Ha valaki megpróbált ettől függetlenül gondolkodni vagy bármi rendszerváltót kezdeményezni, akkor előbb-utóbb értelmiségi körökben

találta magát. A Magyar Írószövetség mindig egy ellenzéki szervezet volt, hiszen köztudomású, milyen nagy szerepe volt az 1956-os forradalom kirobbanásában és a leverés utáni csendes ellenállásban, ami megpróbálta valamennyire megvédeni a forradalom eredményeit. A magyar irodalomnak mindig volt egy politikai töltése és szerepe, ebből következik, hogy a rendszerváltás előestéjén - '87/'88 körül - főleg írók voltak azok, akik az ellenzéki politizálásban vállaltak valamilyen szerepet. Egyfelől azok az írók, akik a népi író mozgalom hatása alatt álltak, például CSOÓRI SÁNDOR, CSURKA ISTVÁN, az MDF körül gyülekeztek. Másfelől azok az írók, akik az urbánus irodalomtól kaptak indíttatást, például KONRÁD GYÖRGY, EÖRSI ISTVÁN, az SZDSZ körül helyezkedtek el. A fent említett két pártnak volt igazán nagy szerepe a rendszerváltás idején, és mind a kettőben nagy szerepet kaptak az írók. Azóta ez a szerep megváltozott, az írók szinte teljesen kivonultak a politikai életből, és ez meg is látszik a politikai élet erkölcssein. Ma már szakpolitikusaink vannak, akik átvették az írók kezéből a közéletet. A váltás megtörtént a szomorú eredménnyel, hogy nem olyan emberek kerültek az írók helyébe, akik rátermettek lettek volna, hanem főleg szerencselovagok. A magyar politikának, közéletnek az egyik nagy szerencsétlensége, hogy nagy része nem tartozik az úgynevezett elit-hez. Ezek műveletlen, tapasztalatlan emberek. Nagyon sokszor cinikusak, lelkiismeretlenek, és általában a hatalom

és a pénz bűvöletében végeznek politikai tevékenységet. Egyébként sem az országgal akarnak törődni, hanem a saját boldogulásukkal. Ez nemcsak magyar sajátosság, ez a helyzet a régió legtöbb országában. Az egykori kommunista országokban felnőtt politikai elit alkalmatlan arra, hogy egy országot szakszerűen és lelkiismeretesen igazgasson.

Többször is leírta, hogy a magyar irodalom a magyar történelem tükré és alakítója. Milyen most ez a tükrő?

Elégedetlen vagyok, mert a nemzeti élet alakításában nemigen veszik ki a részüket az írók, nem érdekli őket a közélet, a nemzet sorsa. Magánéleti problémákkal törődnek, kísérleteznek a nyelvvel, a formákkal, esetleg filozófiai kérdések mögé bújnak el. Ahhoz képest, hogy a '80-as évek végéig a magyar irodalomnak milyen óriási szerepe volt a nemzeti tudatnak és a nemzeti mentális egészségnek a kialakításában és megőrzésében, az irodalom elengedte a nemzet kezét. Ma már nem lehet a nemzeti élet alakítójának mondani az irodalmat, és ez nagy veszteséget jelent. Azoknak az íróknak, akik a magyarság szellemi vezetői voltak '89 előtt – gondolok itt ILLYÉS GYULÁra, NÉMETH LÁSZLÓra, MÉSZÖLY MIKLÓsra, az erdélyi irodalomban SÜTŐ ANDRÁSra –, a helyük ma már üres. Nincsenek olyan írók, akik egy nagy tehetség birtokában vállalják a nemzeti lelkiismeret szerepét, és stratégiai tervekkel állítanának a nemzet elé.

Hogyan jellemezné az erdélyi és az anyaországi magyarok egymáshoz

való viszonyát?

Nem mondhatom, hogy a helyzet jó. Az anyaország nagyon sokáig meg volt fosztva az erdélyi magyarság iránti rokonszenv kifejezési lehetőségétől, a második világháború végétől a '80-as évek elejéig. Valójában a '80-as években fedezte fel az anyaország, hogy magyarok élnek az országhatáron kívül is. Elég természetes, hogy elsősorban Erdély iránt mutatkozott meg ez az érdeklődés, hiszen itt van a legnagyobb létszámban élő magyarság. Erdélynek óriási kulturális és történelmi múltja van, és a '70-es, '80-as évek erdélyi irodalma nagyon jelentős volt. Ezért robbanásszerűen megnőtt az érdeklődés Erdély iránt is, ennek nagyon rokonszenves jelei voltak a nemzeti szolidaritás megnyilvánulásában. Gondolok itt például az erdélyi falurombolás elleni tüntetésre Budapesten, amikor több, mint százezer ember vonult fel. Magam is ott voltam, és emlékszem arra a lelkes hangulatra, amely a tömeget elfogta. A rendszerváltozás után, amelyről egyre többen azt gondoljuk, hogy nem úgy sikerült, ahogyan kellett volna, ez a szolidaritás elapadt. Az emberek kihátráltak a közéletből, és csak a magánérvényesülést tartják fontosnak. Közben felépült egy olyan alkultúra, melyet napról napra láthatunk főleg a televízióban, és amelynek már láthatóak az eredményei. Egy olyan kulturális értéksztás és értékuhanás szemtanúi vagyunk, amely egyre veszélyesebb, és sajnos nem látom azt a politikai erőt, tényezőt, amely ezt megpróbálná megfékezni. Kialakult egy élvezetre,

nyerészkedésre orientált társadalom, ez az anyaországi társadalom harmada. Ugyanakkor létrejött a szegények egyharmada is, amelyik nyomorban él, és egyre inkább elveszti a jövőbe vetett bizalmát. Ma sokkal kevésbé érzékeny az anyaországi nemzetrészt a nemzeti ügyek, a magyar irodalom klasszikus hagyományai iránt, mint korábban. Ez óriási baj, mert ezzel megfosztott az erdélyi világ iránti szolidaritás. Ma már nem nagyon érdekli az anyaországi embereket Erdély söt, bosszantja őket. Ebben nemcsak a politikai manipulációnak volt szerepe, hanem az elszegényedett anyaországi értelmiségnek is, aminek már kevésbé volt lehetősége életben tartani és továbbvinni az együttélést erdélyiek és anyaországiak között, amit korábban örökölték vagy kialakítottak. Szerepe van annak is, hogy az erdélyi magyarok sem viselkedtek mindig úgy, hogy fenntartsák az irántuk érzett rokonszenvet, nagyon sok ijesztő példát tudnék mondani. Az erdélyi politikában is kialakultak azok a szélsőséges ellentétek, amelyek a régió többi országában is megvannak, és ez nem kelt rokonszenvet. Ezen kívül kiderült, hogy az erdélyi magyar politikai életben is nagyon sok – CSAPODY MIKLÓS megfogalmazásával élve – megélhetési politikus van, akik számára a magyarság képviselése a megélhetést és a meggazdagodást jelenti, ez is kiábrándító tényező volt. Azok a nagy tervek, melyeket az anyaországi értelmiség az erdélyivel karöltve dédelgetett: virtuális nemzetegyesítés, határok lebontása az erdélyi magyarság autonómiájának tekintetében, ezeket

a terveket elsodorta az idő. Mi abban bíztunk Budapesten, hogy Romániának az uniós csatlakozása jótékony hatással lesz az erdélyi magyarság számára. Csalódnunk kellett, ugyanis az derült ki, hogy a tagság birtokában a román kormány sokkal sovínisztább politikát képes folytatni, mint amelyet folytatott korábban. Éppen az uniós felvétel érdekében a román politika teret adott az itteni magyar politikának, ami mára szintén a múlté. Hosszú évekig a román kormány tagja volt a magyar párt, azonban amikor Romániát felvették az Európai Unióba, akkor már a magyarokra nem volt szükség, és megint helyre állt az a magyarellenes politika, mely Trianon óta jellemezte az itteni helyzetet. Ezt még senki sem dolgozta fel, nincsen ezzel szemben semmiféle komolyabb ellenhatás. Ma már ott tartunk, hogy a bukaresti kormány még azokat az európai (illem)szabályokat sem kívánja megtartani, melyekre a tagsága kötelezné. A legpregnansabb példája ennek a március 15-e, amikor minden eszközzel meg akarták akadályozni SÓLYOM LÁSZLÓ látogatását. Soha nem fordul elő franciák és németek, osztrákok és olaszok között efféle inzultus, az Európai Unió országai között ez példátlan esemény. Egyszerűen elképzelhetetlen, hogy az azonos szövetségbe tartozó szomszéd ország államfőjét megpróbálják kitiltani az adott ország területéről mondva csinált, ostoba érvekkel. A kérdésre visszatérve, én úgy látom, hogy a helyzet nagyon sokat romlott. Romlott elsősorban az anyaország tekintetében, ugyanis az ottani magyarok nagy része

a maga megélhetési gondjai következtében és a belpolitikai állóháború miatti szétziláltságnak a következtében elvesztette az érdeklődését a határon túli magyarok iránt. Romlott még erdélyi magyar vonatkozásban is, mert itt is belső ellentétek osztják meg az itteni magyarok szolidaritását. Harmadrészt romlott a Román Állam tekintetében is, ugyanis a Román Állam viszonylag konciliáns politikája, mely a felvétel érdekében kialakult úgy tíz évvel ezelőtt, megszűnt. A román politikusok már nem érdekeltek abban, hogy az itteni magyarokkal való bánásmódot mint a demokrácia mintáját tüntessék fel. Negyedrészt romlott Európai Unió tekintetben is. Az Unió megvizsgálta Románia politikáját, megtalálta a magyar kisebbség képviselőit a kormányban, amely kisebbség intézményeket kapott, viszonylagos autonómiát élvezett, még ha nem is autonómiának nevezték. Most, hogy Románia benne van az Unióban, az Uniót egyáltalán nem érdekli, hogy Erdélyben mi történik. Annál kevésbé érdekli, mert a kialakult gazdasági válság éppen elég gondot jelent az Unió számára, nem törődnek azzal, hogy Romániában megsértik a magyarok jogait, és azzal még kevésbé törődnek, hogy a Magyar Köztársaság elnökének a látogatását meg akarják akadályozni. Sajnos minden téren romlott a helyzet. Szerintem akkor tudunk előrelépni, ha józanok vagyunk, felmérjük a helyzetünket, és megállapítjuk, hogy melyek legyenek a nemzet egészének a következő lépései.

Milyennek látja a kortárs erdélyi

magyar irodalmat?

Ez az irodalom ma is nagy eredményeket produkál. Az erdélyi magyarságnak mindig az irodalma volt a lelkiismerete és az első számú erkölcsi, szellemi, közéleti intézménye. Sok a tehetség, gondolok SZILÁGYI ISTVÁN új regényeire, LÁSZLÓFFY ALADÁR új verseire, KOVÁCS ANDRÁS FERENC-re és így tovább. Azonban kétségtelen, hogy a mai erdélyi magyar irodalom nagyon sokat veszített a két világháború között induló nagy nemzedék kihalásával, amely lerakta az alapokat. Olyan írókat kellett elveszíteni, mint SÜTŐ ANDRÁS vagy SZABÓ GYULA és még folytathatnám, a hiányuk mély sebeket hagyott az erdélyi magyar irodalomban. Az itteni irodalom ma is nagyon erős, van tíztizenkét olyan személyiség, aki az egyetemes magyar irodalomban is előkelő helyen helyezkedik el. Van egy olyan tényező, amely nagyon megnyugtató: az egyetemes magyar irodalmi élet és intézményrendszere teljesen összekötődött az erdélyi magyar irodalmi élettel és intézményrendszerével. Lényegében nincs trianoni határ az irodalmi életben. Teljesen természetes dolog az, hogy erdélyi írók részt vesznek az anyaországi irodalmi életben, díjakat kapnak, ott vannak az intézményekben, folyóiratokban, a nyilvánosság fórumain; ahogyan anyaországiak is itt vannak Erdélyben a nyilvánosság fórumain. Fontosnak érzem, hogy az erdélyi irodalmat összefoglaló munkám nem Budapesten jelenik meg, hanem Csíkszeredában. Ezt is a kulturális élet természetes egységének a jeleként tudom felfogni.

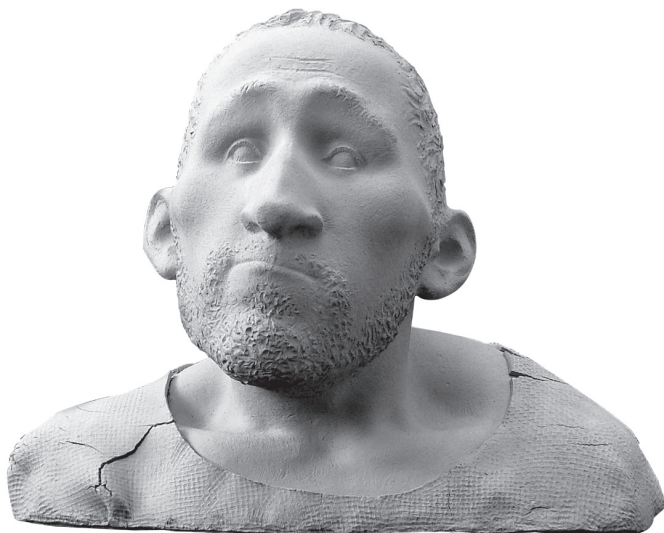
ILLYÉS GYULA annak idején ötagú sípnak nevezte a magyar irodalmat. Ön szerint hány ágú ez a síp?

Ha összeszámoljuk, hogy hány régiója van a magyar irodalomnak, akkor ez lényegesen több. Anyaország, Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Délvidék, nyugati magyar irodalom, ez már egy hatágú sípot tételez fel. Még nem beszéltünk a délvidéki irodalom három csomópont-járól: Vajdaság, Horvátország, Muraköz, de ettől még megmaradhatunk az ötagú sípnál mint metaforánál, de valójában több ágról beszélhetünk.

Idén van RADNÓTI MIKLÓS születésének századik, és Sík Sándor születésének százhuszadik évfordulója. Miért fontos a mai kornak ez a két alkotó?

RADNÓTI évfordulójának különösen sokatmondónak kellene lennie, ugyanis életének, költészetének sok olyan tényezője van, ami számunkra ma figyelmeztetés. Egyrészt RADNÓTI sorsa, halála arra figyelmeztet bennünket, hogy a legkisebb mértékű emberellenes ideológia és magatartás megjelenését el kell utasítanunk, mert tragédiához vezet. A másik ilyen intő jelentőségű tény, hogy RADNÓTI életében egy fokozatos közeledés zajlott a magyarsághoz és a kereszténységhez is. A magyar nemzet iránti elkötelezettsége éppen akkor bontakozott ki, amikor ki akarták taszítani a magyar nemzetből, vértanúsorsot kellett megélnie. Van RADNÓTinak egy híres levele, amit KOMLÓS ALADÁRhoz – aki nekem tanárom volt az egyetemen – írt valamikor 1941-ben. KOMLÓS ALADÁR egy zsidó író volt, aki szintén

ki volt rekesztve a magyar irodalomból. Szerkesztett egy folyóiratot és egy antológiát a magyar zsidók számára, és RADNÓTIt is közreműködésre kérte. Akkor RADNÓTI írt egy számunkra nagyon döbbenetes – mondhatnánk, katartikus – levelet Komlós Aladárnak, amiben arról beszélt, nem tartja magát zsidó írónak, ő magyar író, még ha ki is akarják taszítani a magyar nemzetből. Neki ott áll a könyvespolcán ARANY JÁNOS fényképe, amihez ragaszkodik. Ez a levél a nemzeti elkötelezettségnek egy olyan megrendítő dokumentuma, amely jelzi RADNÓTI személyes sorsának a mélységeit, és jelzi a viharok és embertelenségek között is érvényesülő egyetemes magyar szellemiségnek a diadalát és hatalmát, amit RADNÓTI is képviselt. Úgy gondolom, ezt nagyon is életben kell tartani, és fel kell mutatni. Egyébként éppen az évfordulóra jelenik meg egy könyvem RADNÓTIról. A másik jubileum Sík Sándor születésének 120. évfordulója. Sík Sándorhoz engem személyes kötelékek fűztek, ugyanis én a piaristákhoz jártam, ő akkor a piarista rend magyarországi főnöke volt, részt vettem lelki gyakorlatain, hallgathattam az előadásait is. Minden Sándor napon az iskolának egy küldöttsége felkereste Sík Sándort a rendházban, én többször is tagja voltam ennek a delegációnak. Az '50-es években a hatalom nem tudhatott ezekről az illegális találkozó-sokról. Sík Sándorról is összeállítottam egy kis antológiát néhány évvel ezelőtt, amely szintén Csíkszeredában jelent meg. Ebbe azokat a verseit gyűjtöttem egybe, amelyeket a Székelyföldön írt,

Judas Iscariotes - 1991, terrakotta, 33x42x23

ugyanis abban a történelmi periódusban, amelyben a Székelyföld ismét Magyarországhoz tartozott, SÍK SÁNDOR többször volt itt nyaralni. SÍK SÁNDOR egy felvidéki zsidó családból származott, öccse SÍK ENDRE volt, aki az egyik kommunista külpolitikusa volt Magyarországnak a '60-as, '70-es években. SÍK SÁNDOR sorsa, keresztény elkötelezettsége is azt példázza, hogy nem az számít, hogy ki milyen családban született, hogy kinek milyen az eredete, milyen vallású családban nőtt fel, hanem az, hogy az illető személy milyen identitást választott. SÍK az egyik legkeresztényibb magyar költő és gondolkodó, a szegedi egyetem és persze RADNÓTI legkedvesebb tanára volt. Talán még annak is van valami jelképes üzenete, hogy amikor RADNÓTI végül úgy döntött, hogy megkeresztelteti magát a katolikus egy-

ház szertartása szerint, akkor SÍK SÁNDOR kérte fel a keresztelés műveletére. A katolikus tanítás szerint a keresztelés a legfontosabb szentség, amely megjelöli az egyéni ember lelkét. Ebben a szentségben, mondhatom, kiszolgáltatottságban találkozott RADNÓTI MIKLÓS, a zsidó származású magyar költő és SÍK SÁNDOR, a zsidó származású magyar piarista tanár, irodalomtörténész, ugyancsak költő. A keresztelésnek ezt a megszentelt aktusát jelképesnek tekintem, erre érdemes felhívni a figyelmet, mert ez szolgálhatja azt a megbékülést, amelyre a magyar nemzetet belül most oly nagy szükség van.

FEKETE Árpád

Egy kopjafa avatás margójára¹

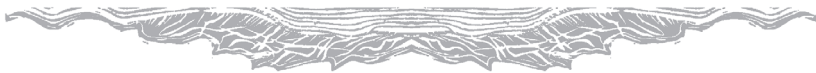
Nekünk, magyaroknak, megadatott az az idézőjelbe tett „öröm”, hogy dicsőséges múltunkat gyásszal ünnepeljük! Az utókornak sohase szabad elfelejtenie Mohipusztát, Mohácsot, Nagymajtényt, Világost s talán ugyanúgy a legkevésbé Trianont. A történelem legnagyobb szégyenéhez, Párizs környékéhez kell a mai szomorú ünnepséget is visszavezetnünk. Szétforgácsolt anyaországunkat beletaszították a második világégésbe.

A vereségek özöne, elődeink sírhantjai lelkünkben fájdalmas nyomokat hagytak. A történelmi hazugságok hihetetlen következményei miatt szenvedünk ma is. Ráfogni tíz plusz egy magyar honvédra, akik a hazáért, megmaradásunkért harcoltak, hogy árulók, partizánok voltak a „dicsőséges szovjet hadsereg” bevonulását akadályozták, nem más, mint a történelem szégyene. Gondoljunk rájuk ezen alkalommal is, hogy azt tették, amit akkor minden magyarnak tennie kellett: megvédeni a hazát.

Emléküket őrizzük meg, ha nevüket nem is tudjuk, még akkor is, ha az erdőpásztor, akkor városvezető BADIU névsorukat örökre megsemmisítette, tűzbe dobatta. Nekünk, magyaroknak, megadatott az az idézőjelbe tett „öröm”, hogy dicsőséges múltunkat gyásszal ünnepeljük!

Jegyzetek

1. A 2009. szeptember 25-én, a Szovátán megölt honvédek kopjafa avatásán el nem hangzott beszéd.

HEGYI Noémi

A szovátai sportélet története a kezdetektől napjainkig¹

Kulcsszavak: Szováta; sportélet; híres sportolóink;

Az első szovátai „sportkönyv” szerzői DERZSI FERENC, nyugalmazott testnevelő tanár és FEKETE ÁRPÁD, nyugalmazott történelemtanár. A sportkönyv adattára, eredményanyaga az 1893-2008 közötti időt öleli fel. A szerzők a kiemelkedő események, mozzanatok megrajzolása, közvetítése által elsődleges célként a sporteredmények megőrkítését és az egyes sportágak népszerűsítését jelölték meg.

A munkát gazdag képanyag és élménybeszámolók teszik hitelessé, hűen közvetítve a kor hangulatát, élethűen megfestve a sport szerelmeseinek világát. Például egy korabeli újságcikk, mely az 1921-ben megszervezett *Medve-tó úszóbajnokságot* mutatja be, megeleveníti az egykori pezsgő fürdőváros kulturált, tartalmas szórakozási lehetőségeit. Szinte látjuk magunk előtt az egészségtől duzzadó, pirosposzsgás arcokat, a csillogó szemeket, halljuk a parton állók zsviváját, ujjongását. A mai fiatalok talán kicsit irigykedhetnek, hiszen városunkban egyre kevesebb a lehetőség a tartalmas szórakozásra.

A mű helytörténeti értéke megkérdőjelezhetetlen, ugyanakkor adatbázisként szolgálhat további kutatásokhoz is. A könyv felépítése viszont - talán az információs anyag terjedelme miatt, talán a szerzők törekvésének, hogy minél több momentumot megőrkítsenek - nem bizonyul átláthatónak. A felhasznált adatok forrásai: saját gyűjtemények, újságcikkek, korabeli feljegyzések, jegyzőkönyvek és szóbeli közlések.

A sportkönyv összefoglalja úgy a szovátai, mint a környékbeli iskolák és sportegyesületek tevékenységeit. Olyan tömegsport – megmozdulásokról is szó esik, mint a honismereti akciók, sítáborok, kirándulások, melyek a diákok fizikai erőnlétét tették próbára. Az értékszint táblázatok, illusztrációk és programtervek emelik a könyv informatív értékét. A munka tartalmazza a sportvezetők, testnevelő tanárok, edzők, játékvezetők, illetve a városi és környékbeli sportolók névsorát. A különböző rendezvények, versenyek bemutatását az eredménylista teszi teljessé.

A száraz adatokat visszaemlékezések, leírások, interjúk, levélváltások és vélemények színesítik, felelevenítve az örömet, hálát, de ugyanakkor a kudarcok fájdal-

mát is. A sportolók arról is vallanak, hogy a sikerélményekért való küzdelemben olyan akadályokat kell leküzdeniük, mint a támogatás megszerzése, a megfelelő edzési körülmények és a felszerelések biztosítása. Bár ETHELBERT TALBOT szavával, „*Nem a győzelem a lényeg, hanem a részvétel*”, az évek során a szovátai sportolók szép eredményeket értek el súlyemelésben, kézilabdában, labdarúgásban, birkózásban, atlétikában, céllövészetben, síelésben és taekwondo-ban.

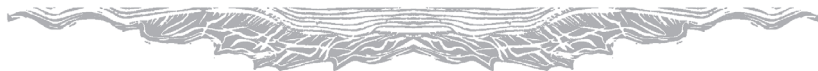
Büszkék lehetünk, hiszen a mi városunk is adott olimpikont, FARKAS ZOLTÁN személyében, aki súlyemelésben az Atlantai Olimpián 8. helyezett, a Sydney Olimpián pedig 10. helyezett volt. Olimpiai bajnokunk is van: KERESZTES LAJOS és LÖRINCZ MÁRTON, akik kötöttfogású birkózásban szereztek aranyérmet a múlt század első felében. A sportkönyv tartalmazza városunk azon sokoldalú tehetségeinek névsorát és önéletrajzeit, akik a közelmúltban több sportágban is sikeresen képviselték iskoláinkat, sportegyesületeinket, és akiket ezért városi kincsként tarthatunk számon.

A szerzők rendszereztek és feldolgozták a hosszú évek gyűjtőmunkájának eredményét, létrehozva „*a sportkönyvet*”, mely a tömeg- és minőségi sportversenyek, teljesítmények bemutatása által mindenkit megemlíti, aki az utóbbi évszázad elejétől napjainkig bármilyen formában kapcsolatban állt, áll a sporttal. Minden szovátai büszkén forgathatja, mert a köztünk található hősokról készült, akik szembejönnek velünk az utcán. A könyv elviszi olvasóját egy izgalmas felfedezőútra. Végigvezet a sportélet jelentős állomásain, és a valóság eddig talán árnyékba szorított oldalát világítja meg, hiszen egyszerű városi polgárokat gladiátorokká, ünnepelt hőökké, győztesekké emel.

A mű emléket állít az elődök fáradságos munkájának, arra buzdítva a fiatalokat, hogy merítsenek erőt és bátorságot az előző generációk sport iránti elkötelezettségéből, és öregbítsék Szováta hírnevét hasonlóan jó, vagy még jobb eredményeik által.

Jegyzetek

1. DERZSI FERENC – FEKETE ÁRPÁD: *A Szovátai Athletikai Clubtól a Medve-tó Sportegyesületig*. Szováta, 2009.

BUZOGÁNY Árpád

*Helyismereti kézikönyv*¹

Kulcsszavak: *Korond; helytörténet; helyismeret;*

Népes szerzőcsoport munkájaként készült el Korond helyismereti olvasókönyve. A Firtos Művelődési Egylet kiadásában, az udvarhelyi Infopress Rt. nyomdájában megjelent kötetet AMBRUS LAJOS szerkesztette. Jogos büszkeséggel említi az előszóban, hogy a helyismeretet elsőként vezették be iskolai tantárgyként.

A több mint 400 oldalas kiadvány címe: *Helyismereti olvasókönyv*, és ez a *Hazanéző* - sorozat legvastkosabb darabja, benne számos fénykép, ábra, táblázat. Érdemes megjegyezni: több mint harminc szerző dolgozott azon, hogy „*pótolja a korondi bölcsőhely melegének hiányát*”, ahogy AMBRUS LAJOS fogalmazott.

Szerkezetileg a monográfiák hagyományos felépítését követi: a település természeti képének vázolása, majd terjedelmes történeti áttekintés, társadalom- és gazdaságföldrajz. Ebben a fejezetben Atyha, Pálpataka, Fenyőkút és Kalonda is szerepel, ezt követően látnivalók és intézmények alcím alatt a múzeumról, templomokról, temetőkről, iskolákról, pénzügyekről, a község vezetéséről és a sokadalmakról olvashatunk. Bár utóbbiak tárgyalásánál kevésbé érvényesül a monografikus igény, az érdeklődőknek a bővebb tájékoztatás szintjén tárják fel a szerzők által fontosnak ítélt információkat.

Múltra épülő szellemiség címszó alatt tárgyalják a népköltészet egyes műfajait: dalok, játékok, balladák, mesék, ám a találós kérdések, közmondások és szólások után már a civil szerveződésekéről esik szó, mintha nem került volna jobb hely a szervezeti élet bemutatására. Bár népszokásokat, jeles napokhoz fűződő hiedelmeket is bemutat e fejezet, a következőnek a címében mégis szerepel a népi hagyományok kifejezés, ám itt a népművészettel együtt a tárgyi néprajzra vonatkoztatva. Az előző rész aránytalanságait nem sikerült korrigálni más okból: a fazekasság és a toplászat helyi sajátosságként jelentős, az építészet pedig összmagyar vonatkozásban. Az „étkeket” – utolsó fejezetként – a korondi szellemi táplálék, az irodalom és művészet zárja. Jegyezzük meg, kevés udvarhelyszéki település büszkélkedhet hasonló monográfiával, és tegyük hozzá mindjárt, hogy bizony hiányzik a múlt, az ösvényt taposó szellemi elődök számbavétele.

Nem titok, hogy két szerzőcsoport külön-külön dolgozott a monográfián és e könyv elkészültén, azonban ha azt vizsgáljuk, mennyi a párhuzamosság, ismétlődés, megállapítható, van bőven, mert elkerülhetetlen. A két korondi könyvet egymás mellé téve utóbbi csupán terjedelmével húzza le a másikat, mert ez a könyv túlzott sietségre vall. Számptalan helyesírási hiba terheli a szöveget, írásjele-

Anyám - 1975, terrakotta, 26x18x23,5

ket használtak következetlenül. Bár nem szakkönyvnek készült, mégis zavaró, ha például az irodalomjegyzékben valaki hanyagsága miatt nincsenek román betűjelek vagy a szerzők neve után éppen a könyvcím hiányzik, máshol a megjelenés helye és ideje...

A több szerző által írt fejezeteknél nyilvánvalóan kiütözik, hogy nem a témát, munkát osztották el egymás között, hanem inkább a (már meglévő) írásokat tették egymás mellé. Egyetlen könyv sem tökéletes, de ennek jól fogna egy második kiadás, hogy el lehessen végezni a legszembetűnőbb hibák kijavítását.

Jegyzetek

1. AMBRUS LAJOS (szerk.): *Helyismereti olvasókönyv*. Korond. Firtos Művelődési Egylet, Korond, 2001.

FÜLÖP Rita

Sors- és lélek-keresztmetszetek¹

Kulcsszavak: *BOCSKAY VINCE; kislasztikák; köztéri szobrok;*

A 2008-as évben jelent meg a *Múterem* - sorozatban a BOCSKAY VINCE monográfia, mely betekintést nyújt a szobrászművész alkotásaiba, alkotói korszakaiba. Már a könyv borítóján is egyik korai kislasztikájával találkozunk, a *Turbános fej* cíművel. A bevezető tanulmányként szereplő értékelőt NAGY MIKLÓS KUND készítette, aki művészi hozzáértéssel elemzi a szobrász munkásságát és alkotásait.

A tanulmányban szerepelnek ugyanakkor BOCSKAY VINCE személyes mondanivalói, közleményei is, mintegy képzeletbeli interjúként sűríti be a szöveg írója. Művészeti ténykedésének első felét a kislasztikák uralják, az azt követő időszakban pedig az emlékszobrászat és a térszobrok dominálnak, de a portré a legkedvesebb műfaja. Gyakran készített groteszk kislasztikákat, a szokatlan szemlélet markánsan jelen van BOCSKAY eddigi műveiben.

A NAGY MIKLÓS KUND tollából származó bevezető után egy rövid életrajzot találunk, mely felsorolja a fontosabb állomásokat a szobrászművész életében, aki 1949-ben született Szovátán. Képzőművészeti tanulmányait Marosvásárhelyen folytatta, majd a kolozsvári Ion Andreeseacu Képzőművészeti Főiskolán tanult. Szülővárosába visszatérve rajztanári állást vállalt, és folyamatosan dolgozott. Első egészalakos szobra a marosvásárhelyi egykori polgármestert, DR. BERNÁDY GYÖRGYÖT ábrázolja. Ezután szinte megtöltötte Erdély főtereit szobraival.

A kötet második felében 30 darab, jó minőségű fénykép található. NAGY MIKLÓS KUND a kislasztikákat szakszerűen elemzi a bevezető tanulmányban, melyeket hátrább lapozva magunk is megnézhetünk. A fotókon 14 kislasztikát, melyek többnyire terrakotta, ólom, gipszalkotások, és 11 monumentálisabb - bronzból és műkőből készült - alkotást, köztéri szobrot találunk.

A kiváló minőségű képek között vannak, amelyek csak egy-egy részletét mutatják egy tárgyalt alkotásnak, ezáltal is hűen tükrözve a szemmel látható kifinomult művészséget. A könyvben még csak készülő szoborként emlegetett csíkszépvízi *Szent László* egészalakos szobor már fel is van állítva a település főterén.

Jegyzetek

1. KOZMA MÁRIA (szerk.): *Bocskay Vince*. *Múterem* Sorozat. Pallas Akadémia Könyvkiadó, Csík-szereda, 2008. Bevezető tanulmány: NAGY MIKLÓS KUND.

Várva - 1978, terrakotta, 38,5x18x17,5

SZOLLÁTH HUNOR

Scoala de confesie reformată din Sovata între cele două războaie mondiale

Noțiuni-cheie: *scoala reformată, politica de
instrucție, școli în perioada interbelică, școala
de stat;*

Sfârșitul primului război mondial, anexarea Transilvaniei, au însemnat schimbări și în sistemul școlar. Noua etapă a sportit rolul social al bisericii reformate, și a celorlalte confesii. Acest rol devine indispensabil, și se datorează rețelei școlare întreținută de aceste biserici. În 1923 se deschide școala românească (școala cu limba de predare română), în Sovata. La început școala funcționează într-o clădire închiriată, apoi încep lucrările de construire a unei noi clădiri. Din 1924 limba română devine obiect de învățămînt obligatoriu. Noile împrejurări impun ridicarea unei noi clădiri pentru școala reformată. Luvrările au ca început anul 1927. Puterea nouă instalată după primul război mondial impune obstacole funcționării școlii reformate în toată perioada interbelică. Școala este des amenințată cu închidere. Aceste condiții au impus construirea clădirii noi pentru școală.

KOVÁCS MÓZES

Organizarea excursiei interregionale în Școala Medie „Ady Endre” 1960. (Memoriu) I.

Noțiuni-cheie: *Școala Medie Teoretică „Ady
Endre”, organizarea excursiei, excursie pe cale
ferată;*

În al treilea an școlar am fost dirigintele clasei a IX.-a. Mi-a făcut plăcere să predau, am fost atașat copiilor, m-am simțit bine în școală. Mi-a venit ideea efectuării unei excursii în țară, împreună cu elevii clasei mele. Urma ca excursi să se desfășoare cu trenul. Itinerarul: Sudul Tran-

silvaniei, și prin Banat și Muntenia să vizităm și Dobrogea. L-am atras în organizarea excursiei pe profesorul de matematică Czellecz István, prieten de-al meu, și diriginte al clasei a X.-a. Excursia s-a organizat astfel pentru elevii celor două clase. Propunerea mea fiind acceptată am stabilit itinerarul. Directorul aproba planul nostru. Aveam mult de lucru căci cei 54 de elevi au parcurs în 14 zile 2000 de km.

MÁRTON BÉLA

Ferăstraiele „Éltető”, și familia „Éltető”

Noțiuni-cheie: *Familia „Éltető”, uzina de
ferăstrău, fabrica ferăstrău din Sovata,
proprietățile „Éltető”;*

Consemnările, amintirile, mărturisirile personale incluse în studiul meu vor fi folosite ca izvoare de istoria industriei transilvănene, de istoria silviculturii, de cercetătorii vegetației alpine, de istoria dezvoltării creșterii animalelor, precum și de studiile privind morile de apă. Nu asigur o plenitudine în acest sens pentru că reforma agrară din 1945 a pus capăt agriculturii moșierești. Memoriile de odinioară sunt tot mai rare. Prin culegera intensivă a datelor în anul 2009 intenționam memoriarea numelui și rolul persoanelor care au dus o activitate economică.

GUB JENŐ

Jocurile biologice pentru copii și jucăriile în regiunea Întresăruri.

Noțiuni-cheie: *Etnobotanică, Jocuri de copii,
jucări biologice;*

Jocul este o acțiune îndreptată spre petrecerea liberă și în mod distractiv a timpului. Jocul are o semnificativă misiune în viața copilului, fiind o acțiune de nelipsit pentru copii. Aduce bucurie copilului. Obiectele utilizate îi distrează pe copii și satisfac instinctul de joc al copilului. Azi avem nenumărate jucării. Cantitatea și calitatea

jucărilor reflectă întotdeauna viața materială și nivelul cultural al societății. Erau atractive și valoroase acele idei și realizări care foloseau materiale naturale (biologice), în alcătuirea jucărilor. Omul este o ființă biologică fapt tot mai mult neglijat...

MÁRTON BÉLA

Familia „Éltető” (Publicare de izvoare)

Noțiuni-cheie: *Familia „Éltető”, Magyarrégén, matricole ale bisericilor;*

Încă în copilărie am aflat că familia „Éltető” devine dintr-o parte a orașului actual Reghin, cunoscută această parte sub numele de „Magyarrégén”. Această parte se situează în partea superioară, de nord-est a orașului. A primit această denumire când unitatea centrală a orașului centrul de meșteșuguri și comerț, era în proprietatea sașilor. În iulie 2009 am vizitat parohia reformată din „Magyarrégén”, și studiam matricolele referitoare la familia „Éltető”. Îi transmit mulțumiri preotului Bíró Sándor pentru colaborare.

RÁDULY JÁNOS

Document de zălog din Sărățeni, 1652. oct. 29 (Publicare de izvoare)

Noțiuni-cheie: *Sărățeni, diploma de zălog, denumiri de hotare.;*

Publicăm aici diploma de zălog întocmită la 29 oct. 1652, care s-a menținut într-o copie din 1840. S-a menținut în manuscrisul numit „Cartea de Hotare” (Határkönyv). Manuscrisul se află în arhiva parohiei reformate din Chibed. Îi mulțumesc preotului Falka Zoltán pentru asigurarea studierii manuscrisului.

NAGY MIKLÓS KUND

Sculptura cu față umană

Noțiuni-cheie: *Noțiuni-cheie: Bocskay Vince, sculptură, plastica mică;*

În creația artistică de trei decenii a lui Bocskay Vince se manifestă un fel de dualitate. Mai explicit: cariera artistică a sculptorului poate fi împărțită în două părți. În prima parte creația artistului este dominată de plastica mică. În a doua parte sunt prezente statui menite să ne amintească de mari personalități de istorie, predominantă statui în aer liber. Această afirmație nu este o evaluare, căci ambele perioade au valorile lor proprii. Munca celui care prezintă cariera artistului va respecta de această etapizare, de această dualitate și astfel se poate orienta cronologic mai ales după creațiile realizate după 1990.

HUNOR, SZOLLÁTH

***The Reformed School between
the Two World Wars***

Key words: *Reformed school,
teaching politics, schools between the two
world wars, state school;*

At the end of the I. World War when they had separated Transylvania from Hungary, school conditions had changed. During this period the social role of the reformed church became as significant as those of the other churches thanks to the net of the schools they were supporting. In september 1923 the Romanian language school was opened in Sovata. For this purpose houses had been rented in the beginnings and in the meantime they started to build the school itself. In 1924 the teaching of Romanian, as a compulsory subject, was introduced. The already powerful romanian government was repeatedly trying to disrupt the functioning of the reformed school, which often faced closure. These circumstances led to the construction of the new reformed school in 1927.

MÓZES, KOVÁCS

***The Organisation of a Trip in
the Ady Endre High School, 1960
I.***

Key words: *Ady Endre Theoretical
High School, planning of a trip,
travelling by train;*

During the third school year I had been the head teacher of the ninth formers. I really liked teaching and I loved children, that is, I had a nice time at school. In the year 1969, I came up with the idea of taking my class on a trip around the country by train in the summer holiday. The trip would have included visits to the south of Transylvania as well as to Dobrogea through the regions of Banat, Muntenia and Oltenia. As I did not want to do the planning all by myself, I suggested to my colleague, Czellecz István (the head teacher of the tenth formers) to organise the trip together for both of the classes. To my

pleasure, he consented to my suggestion and so we finalised the planning of the 14 days trip together. The school master had also accepted our plan and thus we started preparing our trip at the beginning of the New Year. We had a difficult job, because we had to think about 54 children, 14 days and more than 2000 kms.

BÉLA, MÁRTON

***The “Éltető” Saw and the
“Éltető” Family***

Key words: *The ‘Éltető’ family,
the sawmill of Szováta, the ‘Éltető’ estates;*

The registrations, the recollections, the personal confessions that I had listed in my study can all be used to supplement the industrial history of Transylvania, the history of silviculture and zoology, as well as the studies about water-mills. Moreover, researchers of plant associations can also profit from my records. However, I could not have aspired to complete my work for an obvious reason. Since 1945 there had not been any possibility for landowner farming and consequently the old memories were becoming sparse. In 2009, I tried to collect as many data as it was possible. I endeavoured to record the confessions, recollections and the names and roles of the persons who once had done farm work.

JENŐ, GUB

***Biological Toys
in the Region of “Sóvidék”***

Key words: *Ethnobotanics, toys;*

The purpose of playing is entertainment and spending spare time. Playing has a unique role in children's life; it is one of the most important activities. It is always associated with a kind of happiness. The tools used for playing are the toys that have an entertaining role in children's life; they fulfil the instinct of playing. Nowadays, there are many toys, but the quantity, quality and shape of these toys are always in relation with the financial and cultural aspects of the society. The ideas that utilized natural (biological) mat-

ters for making toys are particularly interesting and valuable. Man is a biological being, but this fact is perpetually disregarded.

MIKLÓS KUND, NAGY

The Human-faced Sculpture

Key words: *Bocskay Vince, sculpture, small sculpture;*

Over the past three decades the works of Bocskay Vince have reflected a kind of duality. A bisector can be drawn in the middle of his career. The first part of his artistic activity is dominated by small sculpture while the second part is dominated by space sculpture. This is a factual statement, not a judgement of any kind since both periods are abundant in virtues and values. However, the sculptural and periodical duality helps the author in establishing the career- line, especially in the case of the works of art (by Bocskay) that were inaugurated after 1990.

JÁNOS, RÁDULY

A Pawn-letter from Sóvárad, 29 October 1652. (Publication)

Key words: *Sóvárad, pawn-letter, names of fields, names of persons;*

We now publish the pawn letter that had been written on the 29th of October 1652 and survived as a copy in 1840. The source of the copy is the Field book that was found in the archives of the Reformed Parish House from Kibéd. We are grateful to the pastor Falka Zoltán and his family for providing us with the manuscript.

BÉLA, MÁRTON

The “Éltető” Family (Publication)

Key words: *The Éltető family, Magyarrégen, church registers;*

The “Éltető” family has its origins in Magyarrégen. I had already learned this early in my childhood. Magyarrégen is the district situated

on the upper, north-eastern part of the town of Régen. It must have received its name at the time when the central part of the town was owned by the Saxons, concerning its manufacture, commerce and territory. In the July of 2009 I had visited the Reformed Parish House of Magyarrégen in order to collect all the registrations from the registers with reference to the “Éltető” family. The pastor, Bíró Sándor was willing to offer me all the existing volumes.